

MIDDELENPREVENTIE IN HET CLUSTER 3-, CLUSTER 4- EN PRAKTIJKONDERWIJS

RESULTATEN VAN HET EXPLORE-ONDERZOEK 2019

Daphne Visser & Simone Onrust

Colofon

Projectleiding

Dr. Simone Onrust

Auteurs

Daphne Visser, MSc

Dr. Simone Onrust

Rowi Raaijmakers

Sabine van der Veer

Jason Simon

Levi van Ravesteyn

Lieke Baars

Met dank aan

Rowi Raaijmakers, Sabine van der Veer, Jason Simon, Levi van Ravesteyn, Lieke Baars, Isabelle Janson, Ilse Smit & Nina Chmielowice-Szymanski.

Alle scholen, Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers die hebben deelgenomen aan het onderzoek.

Eindredactie

Daphne Visser & Diana Koning

Financiering

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Referentie

Visser, D. & Onrust, S. (2020). *Middelenpreventie in het cluster 3-, cluster 4- en praktijkonderwijs. Resultaten van het EXPLORE-onderzoek 2019*. Trimbos-instituut.

Deze uitgave is als download beschikbaar of te bestellen via www.trimbos.nl/webwinkel artikelnummer **PM0575**.

© 2020, Trimbos-instituut, Utrecht. Alle rechten voorbehouden. Het overnemen van teksten is toegestaan, mits met juiste bronvermelding.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. Methode van onderzoek	10
2.1. Doelstelling	10
2.2. Doelgroepen	10
2.3. Participanten	11
2.4. Topiclijst en interviews	12
2.5. Coderen en analyseren	13
3. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers	14
3.1. Contact en samenwerking	14
3.2. Beleid	19
3.3. Educatie	25
3.4. Signaleren en begeleiden	36
3.5. Ouderbetrokkenheid	46
4. Cluster 3-onderwijs	54
4.1. Beleid	54
4.2. Educatie	58
4.3. Signaleren en begeleiden	64
4.4. Ouderbetrokkenheid	73
5. Cluster 4-onderwijs	82
5.1. Beleid	82
5.2. Educatie	87
5.3. Signaleren en begeleiden	95
5.4. Ouderbetrokkenheid	103
6. Praktijkonderwijs	111
6.1. Beleid	111
6.2. Educatie	114
6.3. Signaleren en begeleiden	121
6.4. Ouderbetrokkenheid	127

7. Conclusies en aanbevelingen.....	133
8. Referenties.....	141

1. Inleiding

Daphne Visser, Simone Onrust en Sabine van der Veer

Landelijk onderzoek onder leerlingen in het vmbo, havo en vwo (het Peilstationsonderzoek scholieren 2019) laat zien dat tussen 2011 en 2015 het percentage scholieren van 12 tot en met 16 jaar dat ooit alcohol, tabak of cannabis heeft gebruikt fors is gedaald (Rombouts e.a., 2020a). Sinds 2015 lijkt deze daling te stagneren, maar het middelengebruik ligt tegenwoordig veel lager dan twee decennia geleden.

Uit verschillende studies komt naar voren dat jongeren met een licht verstandelijke beperking en/of psychische of gedragsproblemen een verhoogd risico lopen op problematisch middelengebruik (Chapman & Wu, 2012; Hilderink, Dijkstra & Bransen, 2010; Kepper e.a. 2014; To e.a., 2014; Vermeulen-Smit, Kepper & Monshouwer, 2015). Nederlandse cijfers wijzen er ook op dat deze groepen kwetsbaar zijn voor het ontwikkelen van verslavingsproblematiek (Bransen e.a., 2008; Kepper e.a., 2009; Kepper e.a., 2012; Poelen e.a., 2015). Het EXPLORE-onderzoek uit 2008 liet zien dat jongeren in het voortgezet speciaal onderwijs (cluster 4) en praktijkonderwijs beduidend meer roken, drinken en blowen (Kepper e.a., 2012). Zo had 20% van de 12- en 13-jarigen in het cluster 4-onderwijs al eens cannabis gebruikt, vergeleken met 4% in het reguliere vmbo (Kepper e.a., 2012). Voor alcohol- en tabaksgebruik in het praktijkonderwijs werden vergelijkbare verschillen gevonden. Uit data van 2019 is gebleken dat middelengebruik onder scholieren ook in het praktijkonderwijs en cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs is gedaald, maar in de meeste gevallen toch nog hoger ligt dan in het vmbo, havo en vwo. Zo rookt bijvoorbeeld 10% van de leerlingen in het cluster 4-onderwijs dagelijks een sigaret, vergeleken met 6% in het praktijkonderwijs en 4,3% in het vmbo-b (Rombouts e.a., 2020b; Visser e.a., 2020). Onder leerlingen in het cluster 3-onderwijs ligt het middelengebruik vaak juist wat lager, vergeleken met zowel regulier als speciaal onderwijs (Rombouts e.a., 2020c).

Geen bewezen effectieve interventies beschikbaar

Ondanks de kwetsbaarheid voor problematisch middelengebruik onder jongeren met psychische, leer- of gedragsproblemen, zijn er in Nederland nauwelijks interventies beschikbaar voor het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs om (problematisch) middelengebruik door leerlingen tegen te gaan. Over de effecten is al helemaal weinig bekend. In het rapport 'Kwetsbare groepen jeugdigen en (problematisch) middelengebruik: visie en interventiematrix' (Snoek e.a., 2010) zijn de resultaten beschreven van een verkenning van geschikte interventies uit binnen- en buitenland voor verschillende risicogroepen, waaronder jongeren met een licht verstandelijke beperking en jongeren met psychische en gedragsproblemen. Uit deze verkenning kwamen geen relevante programma's naar voren die scholen kunnen aanbieden. Andere onderzoeken naar schoolprogramma's laten gemengde resultaten zien: een aantal studies vond positieve resultaten, maar er zijn ook studies waarin averechtse effecten werden

gevonden (Clark e.a., 2010; Sussman, Arriaza & Grigsby, 2014; Vermeulen-Smit, Kepper & Monshouwer, 2014).

Gezonde School-aanpak

Er is dus geen sprake van een pakket aan bewezen effectieve interventies, waaruit het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs kunnen kiezen om middelengebruik onder de leerlingen tegen te gaan. Wel is er een gouden standaard: de Gezonde School-aanpak. Het gaat hierbij om een integrale aanpak om aandacht te besteden aan gezondheid op school. Gezondheid beslaat hier allerlei thema's, zoals gezonde voeding, beweging en sport, welbevinden en ook middelengebruik. De integrale aanpak is een belangrijk kenmerk van Gezonde School en wordt vormgegeven met behulp van vier pijlers (Malmberg e.a., 2010; zie ook www.gezondeschool.nl):

- **Beleid:** de school neemt in het schoolbeleid duidelijke regels op over gezondheidsbevordering. Deze regels gelden voor zowel leerlingen als het schoolpersoneel.
- **Educatie:** de school besteedt in de lessen aandacht aan gezondheidsthema's. Dit kan tijdens reguliere schoolvakken zijn, maar ook door projecten. Het doel van educatie is om de kennis van leerlingen te vergroten en hun gedrag en houding tegenover gezondheidsthema's te verbeteren.
- **Signaleren en begeleiden:** het schoolpersoneel herkent gezondheidsproblemen bij leerlingen en weet hoe ze moeten handelen, bijvoorbeeld via doorverwijzingen.
- **Ouderbetrokkenheid:** de school stimuleert een gezondheidsbevorderende omgeving, bijvoorbeeld door ouders te informeren over gezondheidsthema's via ouderavonden, folders en nieuwsbrieven.

De vier pijlers hangen sterk met elkaar samen. Het is belangrijk om na te gaan hoe iedere pijler vorm krijgt, in hoeverre deze bijdraagt aan middelenpreventie en wat hierin verbeterd kan worden. De integrale aanpak is een van de kernpunten van Gezonde School (Van Koperen, Kruitwagen, Westhuis & Sobels, 2020). Het integraal inbedden van gezondheidsthema's op school, ideaal gezien onder begeleiding van de GGD, blijkt goed te werken. De Gezonde School-aanpak kan daarom als effectief worden bestempeld (Van Koperen e.a., 2020; Neppelenbroek, Ekkelboom, De Meij & Schonenberger, 2020). Ook heeft Gezonde School kwaliteitseisen opgesteld om een goede implementatie van de Gezonde School-aanpak te bevorderen. Scholen die aan deze eisen voldoen, kunnen een Gezonde School-vignet behalen. De school krijgt dan drie jaar lang het keurmerk 'Gezonde School'.

Op dit moment zijn er twee preventieprogramma's beschikbaar die gebruikmaken van de bovengenoemde methodiek: 'Helder op School' (Lammers, Onrust & Maat, 2020; zie ook www.helderopschool.nl) en 'Samen Slagen' (zie ook www.youz.nl). Maar het is ook mogelijk om met de Gezonde School-aanpak te werken zonder te kiezen voor een van deze integrale preventieprogramma's.

Helder op School

Scholen die met de Helder op School-aanpak werken, hebben een schoolbeleid met duidelijke regels. Die regels gaan niet alleen over middelengebruik op school, maar ook over educatie-activiteiten, het

betrekken van de ouders en het signaleren en begeleiden van middelengebruik. Zo moeten scholen volgens de Helder op School-aanpak een protocol hebben waarin staat wat er moet gebeuren als medewerkers middelengebruik onder leerlingen signaleren. Het schoolpersoneel krijgt trainingen in het signaleren van middelengebruik en hoe zij vervolgens moeten handelen. Daarnaast zijn er lesprogramma's ontwikkeld, afgestemd op de behoeften van de doelgroep (Lammers, Onrust & Maat, 2020).

Voor het cluster 4-onderwijs is het lesprogramma 'Helder op School: Be wise, think twice' ontwikkeld. Be wise, think twice is een lesprogramma dat zich richt op bewustwording van de risico's van alcohol en drugs en de houding van de leerlingen tegenover middelen(gebruik). Daarnaast ondersteunt deze methode docenten bij het signaleren van leerlingen met middelenproblematiek. Be wise, think twice is erkend als wetenschappelijk onderbouwd (zie ook www.loketgezondleven.nl) en is ontwikkeld in samenwerking met docenten en preventiewerkers. Uit het pilotonderzoek naar Be wise, think twice (Onrust e.a., 2016) bleek deze interventie goed uitvoerbaar. Daarnaast heeft dit lesprogramma bij veel leerlingen geleid tot een negatievere houding tegenover blowen. De houding tegenover andere middelen bleek onveranderd.

Voor het praktijkonderwijs zijn lesboekjes beschikbaar over alcohol en roken. Maar deze lesboekjes zijn flink gedateerd. Ze zijn afgeleid van lesmateriaal voor het reguliere onderwijs dat sterk is vereenvoudigd. Bij wijze van pilot zijn deze lesboekjes zowel getest in het cluster 4-onderwijs als in het praktijkonderwijs (Turhan e.a., 2016). In het cluster 4-onderwijs kwamen averechtse effecten naar voren, wat ertoe leidde dat de lesboekjes niet in het cluster 4-onderwijs zijn geïmplementeerd. Deze leerlingen dronken na afloop van de lessen meer alcohol of waren dit vaker van plan. Uit lesobservaties bleek dat de lessen over alcohol vaak aanleiding waren voor de leerlingen om stoere verhalen uit te wisselen. In het praktijkonderwijs werden marginale positieve effecten gevonden voor de houding tegenover alcohol en intentie tot alcoholgebruik. Daarnaast leidde een betere uitvoer van de lessen tot meer weerbaarheid van leerlingen als het ging om het weigeren van sigaretten.

Tot slot is binnen Helder op School het TRIP-spel beschikbaar voor leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs (zie ook www.helderopschool.nl). Het is de bedoeling dat leerlingen aan de hand van dit spel in gesprek gaan over roken, alcohol en drugs. Een Gezonde School-adviseur of preventiewerker van de Instelling voor Verslavingszorg begeleidt over het algemeen de uitvoering van dit spel, om ongewenste groepsprocessen tegen te gaan, zoals het uitwisselen van stoere verhalen. Er is geen onderzoek beschikbaar naar de uitvoering of effecten van TRIP.

Samen Slagen

Een ander voorbeeld van een integrale aanpak die het cluster 4-onderwijs in kan zetten, is Samen Slagen. Samen Slagen is erkend als wetenschappelijk onderbouwd (zie ook www.loketgezondleven.nl). Het doel van dit lesprogramma is om middelengebruik terug te dringen onder leerlingen tussen 12 en 18 jaar. Samen Slagen is een integrale aanpak die bestaat uit een voorbereidingsfase, uitvoerfase en

evaluatiefase. Het programma zet in op de leefstijlfactoren die een risicofactor zijn voor middelengebruik bij jongeren. Het gaat hierbij om de houding van leerlingen tegenover middelen, de geringe kennis hierover en een lage eigen effectiviteit. Er wordt ook ingezet op de omgevingsfactor 'sociale invloed'. Hiervoor betrekken scholen ouders bij bijvoorbeeld het signalerings- en toeleidingstraject. Op schoolniveau richt Samen Slagen zich op onduidelijkheid over beleid en protocollen, handelingsverlegenheid van medewerkers en de afwezigheid van laagdrempelige consultatiemogelijkheden voor leerlingen. Van 2012 tot en met 2014 vond een procesevaluatie plaats van de uitvoer naar Samen Slagen (Youz, 2014). Het ging hierbij om de uitvoer naar onderdelen voor de medewerkers, leerlingen en ouders. Zij evalueerden de uitvoer positief. Naar Samen Slagen is tot nu toe nog geen effectonderzoek gedaan.

Andere beschikbare interventies

Een andere onderzochte interventie is 'Take it Personal'. Take it Personal is gebaseerd op het programma 'Preventure' uit Canada. Dit programma bleek in verschillende landen, waaronder Nederland, effectief bij het terugdringen van riskant middelengebruik (Edalati & Conrod, 2019; Lammers, e.a., 2015) onder middelbare scholieren in het reguliere onderwijs. Deze interventie is in het begin aangepast voor jongeren met een licht verstandelijke beperking. Inmiddels is er ook een variant beschikbaar voor het cluster 4-onderwijs en praktijkonderwijs. Take it Personal is een groepsinterventie voor vier tot acht leerlingen in de leeftijd van 13 tot 15 jaar. Het programma heeft vier varianten, die zijn toegespitst op vier verschillende persoonlijkheidsprofielen: sensatiezoekend gedrag, impulsiviteit, negatief denken en angstgevoeligheid. De opzet van het programma is voor elk persoonlijkheidsprofiel gelijk, alleen de insteek van het persoonlijkheidsprofiel verschilt.

De eerste casestudie naar Take it Personal in het praktijkonderwijs (Onrust e.a., 2020) liet zien dat de uitvoerbaarheid nog niet ideaal was. Zo bleken leerlingen vaak storend gedrag te vertonen, waardoor professionals de lessen niet goed konden uitvoeren. Ook bleken er knelpunten te zijn vanuit het programma zelf. Een voorbeeld hiervan is dat leerlingen de vele invulopdrachten vaak saai vonden. Deze opdrachten waren daardoor weinig effectief.

De effecten van Take it Personal op de houding en het middelengebruik van de leerlingen zijn gemengd. Sommige leerlingen hebben ervan geprofiteerd, andere kregen juist een positievere houding tegenover middelengebruik. Dit was gerelateerd aan de kwaliteit van uitvoering: hoe beter de uitvoer van het programma, hoe positiever de effecten. Hetzelfde gold voor de groepsdynamiek: als er meer sprake was van versturende processen, dan waren er minder gunstige resultaten. Naar aanleiding van de casestudie zijn aanbevelingen gedaan om de uitvoer van Take it Personal te verbeteren. Enkele van die aanbevelingen waren om leerlingen beter uit te leggen wat het doel is van de interventie en waarom zij deze volgen, en werkvormen afwisselender te maken en beter aan te laten sluiten op de leerlingen. Deze aanbevelingen zijn inmiddels verwerkt in de materialen en de aangepaste versie van Take it Personal wordt onderzocht.

Huidige studie

Op dit moment is er geen goed beeld van wat scholen aanbieden. In de huidige studie wordt onderzocht hoe scholen in het voortgezet speciaal onderwijs (cluster 3 en 4) en praktijkonderwijs invulling geven aan het thema middelenpreventie. Op scholen en instellingen wordt informatie verzameld over het (preventie)beleid en de interventies en/of maatregelen die zij op het gebied van middelengebruik hebben geïmplementeerd. Het onderzoek is gedaan aan de hand van de vier pijlers van Gezonde School: beleid, educatie, signaleren en begeleiden en ouderbetrokkenheid.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt de onderzoeksopzet van het onderzoek beschreven. Hierin worden de doelstelling, participanten, topiclijst, interviews en het coderen en analyseren toegelicht. Daarnaast is er een beschrijving van het cluster 3-, cluster 4- en praktijkonderwijs.

In hoofdstuk 3 komen de resultaten van de interviews met de Gezonde School-adviseurs (GGD) en preventiewerkers (Instelling voor Verslavingszorg) aan bod. Er wordt ingegaan op het contact en de samenwerking die zij hebben met het cluster 4- en praktijkonderwijs. Vervolgens worden hun ervaringen beschreven aan de hand van de vier pijlers, met behulp van citaten uit de interviews.

De hoofdstukken 4 tot en met 6 hebben een vergelijkbare opbouw. In hoofdstuk 4 komen de resultaten van de interviews met de onderwijsprofessionals van het cluster 3-onderwijs aan bod. In hoofdstuk 5 geldt dit voor de onderwijsprofessionals van het cluster 4-onderwijs en in hoofdstuk 6 voor de onderwijsprofessionals van het praktijkonderwijs. Hierbij worden de vier pijlers aangehouden. Binnen de pijlers ontstaat er steeds inzicht in de huidige werkwijze, belemmerende en bevorderende factoren, uitkomstverwachtingen en behoeftes.

In hoofdstuk 7 worden de resultaten bij elkaar gebracht in de conclusie.

2. Methode van onderzoek

Daphne Visser en Simone Onrust

2.1. Doelstelling

Dit onderzoek heeft meerdere doelen. Het eerste doel van het onderzoek is om systematisch in kaart te brengen hoe het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs middelenpreventie hebben ingericht. Ook wordt het aanbod en gebruik van interventies/programma's voor het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs in kaart gebracht. Dit helpt om scholen en instellingen in de toekomst beter te ondersteunen, bijvoorbeeld door het ontwikkelen van nieuwe preventieprogramma's of het doorontwikkelen van bestaande programma's.

Deze studie maakt deel uit van het EXPLORE-onderzoek. Het EXPLORE-onderzoek is uitgevoerd met behulp van zowel kwantitatieve (Rombouts e.a., 2020b) als kwalitatieve methoden. In dit rapport worden alleen de kwalitatieve resultaten behandeld. De kwantitatieve gegevens worden elders beschreven (cluster 4-onderwijs en praktijkonderwijs: Rombouts e.a., 2020b; cluster 3-onderwijs: Rombouts e.a., 2020c).

2.2. Doelgroepen

Cluster 3-onderwijs

Het voortgezet speciaal onderwijs valt niet onder het reguliere onderwijs en is opgedeeld in vier clusters. Cluster 1 en 2 maken geen deel uit van dit onderzoek. Onder cluster 3 vallen scholen met leerlingen met lichamelijke en meervoudige beperkingen, langdurig zieke kinderen en zeer moeilijk lerende kinderen (ZMLK; Rijksoverheid, 2019). Na cluster 4 is dit het grootste cluster in het voortgezet speciaal onderwijs, al is het leerlingenaantal sinds 2011 stabiel gebleven (DUO, 2019). Zo'n 70% van de leerlingen in het cluster 3-onderwijs is zeer moeilijk lerend. De groep die daarna komt, zijn meervoudig gehandicapte leerlingen. Van hen is het aandeel tussen 2010 en 2013 gestegen van 13% naar 23% (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2015). De groep langdurig zieken is het kleinst.

Het cluster 3-onderwijs heeft verschillende schooltypen. Daarvan is één schooltype meegenomen, namelijk de ZMLK-scholen. ZMLK-scholen zijn voor kinderen met een verstandelijke beperking. Deze scholen kunnen geen reguliere lesprogramma's geven vanwege het lage IQ van de leerlingen. In plaats daarvan zetten ze in op het vergroten van de zelfredzaamheid.

Cluster 4-onderwijs

Het grootste cluster in het voortgezet speciaal onderwijs is cluster 4. Daar zitten leerlingen met ernstige psychische stoornissen en gedragsproblemen. Onder cluster 4 vallen onder andere scholen voor zeer

moeilijk opvoedbare kinderen (ZMOK). Hier zitten leerlingen met ernstige psychiatrische problemen en/of gedragsstoornissen. Ook scholen die verbonden zijn aan gesloten jeugdinrichtingen (justitie en jeugdzorg+), vallen hieronder. Leerlingen in het cluster 4-onderwijs vormen een zeer diverse doelgroep met veel uiteenlopende problematiek. De meest voorkomende stoornissen bij deze leerlingen zijn Autisme Spectrum Stoornissen (ASS; 56%), ADHD (42%) en de gedragsstoornissen Oppositioneel Opstandige Stoornis (ODD; 22%) en antisociale gedragsstoornis (CD 2%). Vaak is er sprake van comorbiditeit van stoornissen (Stoutjesdijk & Scholte, 2009).

Leerlingen in het cluster 4-onderwijs laten niet alleen een grote diversiteit zien in de problematiek waarvoor zij speciaal onderwijs volgen, maar er zijn ook grote verschillen in hun ontwikkelingsperspectief. Het cluster 4-onderwijs heeft drie uitstroomprofielen. Het eerste uitstroomprofiel bereidt leerlingen voor op vervolgonderwijs. Leerlingen met dit uitstroomprofiel volgen het reguliere vo-programma voor vmbo, havo of vwo. Het tweede uitstroomprofiel bereidt leerlingen voor op een baan op de (beschermde) arbeidsmarkt. Het gaat hier om leerlingen die geen startkwalificatie kunnen behalen, maar wel kunnen werken. Het laatste uitstroomprofiel bereidt leerlingen voor op een vorm van dagbesteding. Het gaat dan om leerlingen die niet zelfstandig deel kunnen nemen aan de arbeidsmarkt.

Praktijkonderwijs

Het praktijkonderwijs valt onder het reguliere onderwijs. Het is gericht op leerlingen van 12 tot 18 jaar die niet kunnen functioneren in het overige reguliere onderwijs. Leerlingen met het advies praktijkonderwijs hebben in vergelijking met leeftijdgenoten vaak een achterstand, met name op het gebied van taal en rekenen. Er is een aantal criteria waar een leerling aan moet voldoen om toegelaten te worden in het praktijkonderwijs. Als eerste moet een leerling een IQ hebben dat tussen de 55 en 80 ligt. Daarnaast heeft een leerling een leerachterstand van drie jaar of meer op twee van de volgende gebieden: inzichtelijk rekenen, begrijpend lezen, technisch lezen en spellen. Een van die twee domeinen moet inzichtelijk rekenen of begrijpend lezen zijn. Leerlingen die hieraan voldoen, komen in aanmerking voor een toelaatbaarheidsverklaring praktijkonderwijs (TLV Pro). Gemiddeld duurt de opleiding 5 jaar.

In het praktijkonderwijs is het onderwijs zo ingedeeld dat leerlingen zoveel mogelijk leren door praktisch aan de slag te gaan. Praktische vakken en stages leiden leerlingen op voor werk of een vervolgopleiding. Iedere leerling in het praktijkonderwijs heeft een ontwikkelingsperspectiefplan. In dit plan staan de uitstroombestemming, leerdoelen en begeleiding. Op basis hiervan wordt een persoonlijke leerroute gemaakt.

2.3. Participanten

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers

Voor het onderzoek zijn elf interviews afgenomen met Gezonde School-adviseurs van de GGD en preventiewerkers van de Instelling voor Verslavingszorg. Over het algemeen zijn deze personen

verantwoordelijk voor het implementeren van middelenpreventie. Het kan per regio verschillen welke partij daar welke rol in heeft.

De meeste provincies zijn in het onderzoek vertegenwoordigd. Er zijn in verhouding meer preventiewerkers (acht) dan Gezonde School-adviseurs (drie) geïnterviewd. Bij de GGD'en en Instellingen voor Verslavingszorg is nagevraagd welke medewerkers werkzaam zijn in het voortgezet speciaal onderwijs en/of praktijkonderwijs. Deze medewerkers zijn daarna uitgenodigd voor een interview.

Scholen in het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs

Er zijn ook interviews afgenomen met 35 onderwijsprofessionals die werkzaam zijn op scholen in het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs. De steekproef is getrokken op basis van scholen die al hadden aangegeven mee te doen aan het kwantitatieve onderdeel van het EXPLORE-onderzoek (Rombouts e.a., 2020b; Rombouts e.a., 2020c). Om de representativiteit van het kwantitatieve onderdeel te waarborgen, is de steekproef op random (willekeurige) wijze getrokken. Bij de interviews ging het uiteindelijk om dertien onderwijsprofessionals van acht cluster 3-scholen, tien onderwijsprofessionals van negen cluster 4-scholen en twaalf onderwijsprofessionals van acht praktijkscholen. Op één provincie na zijn alle provincies in Nederland vertegenwoordigd. Onderwijsprofessionals zijn in dit geval docenten, interne begeleiders, zorgcoördinatoren, afdelingsleiders en directeuren. In het rapport zijn de onderwijsprofessionals 'scholen' genoemd.

2.4. Topiclijst en interviews

De interviews vonden plaats in het voor- en najaar van 2019 op een locatie naar keuze van de respondent (bijvoorbeeld op school, in een koffietentje, bij de GGD of de Instelling voor Verslavingszorg). Getrainde onderzoekers of onderzoeksassistenten van het Trimbos-instituut hebben ze afgenomen.

Er is een topiclijst samengesteld voor de interviews met de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers en de scholen. Dat gebeurde aan de hand van de vier pijlers van Gezonde School, namelijk beleid, educatie, signaleren en begeleiden en ouderbetrokkenheid. Bij iedere pijler is gevraagd naar de huidige werkwijze, belemmerende en bevorderende factoren, uitkomstverwachtingen en eventuele behoeftes.

De interviews zijn met toestemming van de respondenten opgenomen en getranscribeerd. Een externe (onafhankelijke) partij heeft de transcripties verzorgd. Schoolnamen, plaatsnamen, persoonsnamen of andere onderwerpen waardoor de deelnemers kunnen worden herleid, zijn uit de transcripten gehaald, met als doel de teksten te anonimiseren.

2.5. Coderen en analyseren

Er is een thematisch codeboek samengesteld op basis van de topiclijst. Nadat de eerste interviews gecodeerd waren, vond er een afstemmingsoverleg plaats over de toegevoegde open codes. Op basis hiervan ontstond een codeboek met thematische en open codes. Vervolgens is dit gedurende het coderen, in overleg, nog enkele malen aangepast om uiteindelijk tot een compleet codeboek te komen.

De interviews met de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zijn samen geanalyseerd. De interviews van de verschillende onderwijstypen zijn los van elkaar geanalyseerd. Alle thema's (huidige werkwijze, belemmerende en bevorderende factoren, uitkomstverwachtingen en behoeftes) zijn op hoofdlijnen samengevat. Door de opzet van de topiclijsten te gebruiken, ontstond er een overzicht per onderwijstype, per pijler en per thema.

3. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers

Daphne Visser, Simone Onrust, Rowi Raaijmakers & Sabine van der Veer

3.1. Contact en samenwerking

De geïnterviewde Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zijn zowel actief in het praktijkonderwijs als in het cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs. Met cluster 3 van het voortgezet speciaal onderwijs hebben ze vrijwel geen ervaring.

Ontstaan contact

De Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geven aan dat het contact met de cluster 4- en praktijkscholen meestal lang geleden is ontstaan. Soms gebeurde dat dankzij een project of werkgroep.

“Met de ene school hebben we wat meer contact dan met de ander. We hebben in het verleden een project gedaan, dat heette ‘vroegsignalering’. Vanuit dat project hebben we intensief contact opgebouwd met twee praktijkscholen en een cluster 4-school.”

“Ik zit heel veel op een bepaalde school met dit onderwerp. Ook onder andere met de ‘Smokefree Challenge’¹. En dat gaat al heel veel jaren terug. Ik ben door hen benaderd indertijd, ook via-via. En sindsdien ben ik niet meer weggeweest.”

“Op een cluster 4-school hebben we eigenlijk al jarenlang een werkgroep. Dat was in eerste instantie de werkgroep ‘De Gezonde School en Genotmiddelen’², DGSG. En die is uiteindelijk vergroot naar de werkgroep ‘Gezonde School-aanpak’. Dus we hebben er ook andere thema's onder gehangen, zoals seksualiteit en diversiteit.”

“Dat is eigenlijk van vroeger uit zo gegroeid, dat we gewoon elkaar heel makkelijk weten te vinden.”

In de meeste gevallen komt het contact tot stand vanuit de GGD of Instelling voor Verslavingszorg. Vaak komt dit voort uit subsidies van de gemeente. In enkele gevallen benaderen scholen juist de GGD of Instelling voor Verslavingszorg. Het gaat dan meestal om scholen die al een contactpersoon hebben.

“Het is wel vanuit deze kant gekomen. Wij hebben subsidie gekregen om ook het voortgezet speciaal onderwijs een aanbod te doen rond middelengebruik, omdat daar toch wel vaak middelengebruik speelt. Dus wij hebben vanuit die subsidieaanvraag eigenlijk die scholen zelf proactief benaderd. Dus op die manier is het tot stand gekomen.”

¹ De ‘Smokefree Challenge’ is een niet-roken wedstrijd voor leerlingen van de eerste en tweede klas van het praktijkonderwijs tot en met het vwo.

² ‘Helder op School’ heette tot 2019 ‘De Gezonde School en Genotmiddelen’

“Nee, de vraag kwam eigenlijk vanuit de gemeente. Of we iets meer konden doen met de kwetsbare doelgroepen rondom middelengebruik. En vanuit daar is de vraag ook ontstaan om dat in het vso³ te doen, omdat dat ook gewoon een hele kwetsbare doelgroep is voor middelengebruik. En sinds vier of vijf jaar geleden doen we het ook in het praktijkonderwijs.”

“Het is eerder dat wij jaarlijks contact houden met de scholen, altijd wel even zo van: ‘hé, dit is wat we doen, dit is wat je bij ons kunt halen, dit kunnen we je brengen’. Daarnaast heb je je netwerk opgebouwd, waardoor we op heel veel scholen eigenlijk al het hele jaar door aanvragen krijgen.”

“Ja, iedere school heeft een Gezonde School-adviseur. Dus wij nemen zelf actief contact op met de school, van: ‘wij zijn hier en we kunnen je adviseren.’ En er is in ieder geval jaarlijks een Gezonde School-gesprek om alle thema’s van de Gezonde School te bespreken.”

Het (onderhouden van) contact met de scholen is voor preventiewerkers en Gezonde School-adviseurs een lang en moeizaam proces, waar veel tijd en energie in zit.

“Maar goed, het kan ook een heel moeizaam en lang proces zijn.”

“Dus een school binnenkomen en blijven en contact houden: dat is al een lastige.”

“Alleen merken we bij die scholen de laatste jaren een terugloop in het contact.”

“Dan probeer ik haar te bereiken en dat is moeizaam. Af en toe heb ik ook echt wel zoiets van: ‘pfff...’ Je bent er heel erg veel achteraan aan het lopen.”

Verdeling GGD en Instelling voor Verslavingszorg

In de meeste regio’s is er een duidelijke rolverdeling tussen de GGD en de Instelling voor Verslavingszorg. Vaak legt de GGD het contact. Zodra het thema middelenpreventie of middelengebruik aan de orde komt, schakelen ze de Instelling voor Verslavingszorg in. Er zijn wel regionale verschillen.

“Eigenlijk is het bij ons in alle regio's zo dat de GGD de contactpersoon is voor de scholen, rondom de Gezonde School. En voor alles rondom middelen worden ze dan aan de Instelling voor Verslavingszorg gekoppeld.”

“Maar als het gaat over incidenten en zo, dan is het altijd de Instelling voor Verslavingszorg die binnenkomt. Maar het collectieve, daar proberen we samen in op te trekken.”

“De samenwerking met de Instelling voor Verslavingszorg is zo intensief, dat we heel duidelijk die scheiding hebben gemaakt. De GGD is wel vaak de linking pin, dus wij leggen de contacten. Maar de Instelling voor Verslavingszorg mag het doen.”

³ Voortgezet speciaal onderwijs

"Wij, als GGD, geven trainingen, bijvoorbeeld de 'Frisse Start'⁴-training en ouderavond in het reguliere onderwijs. Maar de Instelling voor Verslavingszorg is ook een uitvoerder. Die schakelen we in bij deskundigheidsbevordering voor docenten en de training van 'Be wise, think twice'⁵. Ja, sommige dingen zijn gewoon bij hen belegd en sommige dingen bij mijn collega's."

"Ja, docententrainingen doet de Instelling voor Verslavingszorg en de ouderavonden ook. Dus in de uitvoering doen we dan meer. En het werkt heel fijn, want daardoor kunnen we het beleidsstukje meer bij de GGD laten."

Belemmerende en bevorderende factoren

Een belemmerende factor is de wisseling van personeel op scholen. De GGD of Instelling voor Verslavingszorg raakt hierdoor nogal eens contactpersonen kwijt, waardoor het contact verwatert. Er lijkt geen goede overdracht plaats te vinden naar een nieuw contactpersoon.

"Ik moest wat posters ophangen en nou, blijkt opeens een nieuw iemand bezig te zijn met verslaving en middelengebruik. En ook nog schoolbreed. Dus dan probeer ik mezelf een beetje onder het voetlicht te brengen, zo van: 'hier kun je gebruik van maken'. Maar ook dan merk je hoe lastig dat loopt."

Daarnaast krijgt het thema middelengebruik op een aantal scholen geen prioriteit. Dit kan komen doordat de school het idee heeft dat middelengebruik niet voorkomt bij de leerlingen. Een andere oorzaak heeft te maken met de opzet van de Gezonde School. De Gezonde School-adviseur van de GGD kiest samen met de school aan welke thema's ze werken. Het komt dan weleens voor dat andere thema's voorrang krijgen.

"De teamleider gaf aan: 'nee, er speelt niet zoveel meer. De leerlingen zijn veranderd, er wordt veel minder gebruikt.'"

"Het is voor hen natuurlijk maar een deelonderwerp. Als je kijkt bij speciaal onderwijs, zit het natuurlijk veel meer rond gedrag en alles wat daar omheen gebouwd is."

"Ze kiezen hier juist andere thema's."

"De praktijkschool wil heel graag aan de gang met de Gezonde School-aanpak. Dan probeer je dus in te zoomen op de belangrijke thema's, maar het is natuurlijk wel een school die bepaalt wat zij belangrijk vindt om een vignet aan te vragen. En die hebben vervolgens gekozen voor het thema gezonde voeding. Maar dat is niet erg, want het moet gewoon stap voor stap. Is het ene thema geïmplementeerd, dan kunnen we door naar het andere thema."

Een laatste belemmerende factor is dat er soms een taboe ligt op het thema middelengebruik. Sommige scholen willen zich liever niet bezighouden met middelenpreventie, omdat ze bang zijn dat mensen

⁴ 'Frisse Start' is een lesprogramma voor leerlingen van de brugklas van het (regulier) voortgezet onderwijs over de risico's van roken, blowen en het gebruik van alcohol.

⁵ 'Be wise, think twice' is een lespakket over alcohol en drugs, ontwikkeld voor klas 1 en 2 van cluster 4 van het voortgezet speciaal onderwijs.

daardoor denken dat middelengebruik een probleem is op school. Dat gaat misschien ten koste van de goede naam van de school.

“Waarom het niet lukte in een van de steden, is omdat het heel lang zo was dat scholen niet met ons in zee wilden. Ze waren bang dat als ze dat naar buiten zouden brengen, dat dat betekende dat de problematiek ook speelt. Dus daarom wilden ze niet met ons in zee. Ze wilden zich niet aan onze naam verbinden, want dan denken ouders vast dat er heel veel wordt gebruikt op deze school.”

“Ze vinden het wel een moeilijk onderwerp.”

De preventiewerkers en Gezonde School-adviseurs geven aan dat het bevorderend werkt als de school het belang van het thema middelenpreventie inziet. Dit komt bijvoorbeeld doordat er incidenten hebben plaatsgevonden, maar ook doordat de school het belangrijk vindt voor hun leerlingen.

“Maar ik heb ook wel scholen die er zelf voor kiezen. Ja, waarom? Het is dan denk ik toch weer omdat ze er last van hebben. Omdat er een aantal incidenten zijn geweest en ouders zich daar zorgen om maken. En dat ze dan denken: ‘ja shit, we moeten hier iets mee.’”

“Maar ze zien ook wel dat middelenproblematiek een onderdeel is. Dus daar hebben ze wel oren naar. En ook een stukje om op die vier pijlers te richten, dat vinden ze ook wel fijn. Ze staan er wel voor open.”

“Dus, we hebben overleg gehad met de school en de school heeft aangegeven dat ze niet alleen bezig willen zijn met het geven van onderwijs. Ze willen ook iets doen op het gebied van preventie, als het om verslaving gaat.”

“Ik heb ook wel veel tijd aan ze besteed. Maar zij zien ook echt de meerwaarde van wat ik daar kom bieden.”

Meerdere personen vinden bevlogen en betrokken medewerkers bevorderend voor het contact met de school. De inzet komt in dit geval ook bij de school vandaan, waardoor de GGD en Instelling voor Verslavingszorg minder hoeven te investeren.

“En zo'n werkgroep is natuurlijk essentieel. Want als daar een paar bevlogen mensen in zitten vanuit school, dan loopt dat als een tierelier.”

“Ik heb het gevoel dat daar echt heel betrokken docenten zijn, en dat het vaak kleine scholen zijn met echt een beetje een basisschoolachtige sfeer: klein docententeam.”

Vanzelfsprekend zijn de beschikbaarheid van geld en tijd bevorderend voor het contact met de school. Dit geldt voor alle partijen: de GGD en/of Instelling voor Verslavingszorg en de school. Veel goede contacten zijn oorspronkelijk ontstaan door projectsubsidies vanuit de gemeente. Daardoor kan de GGD en/of Instelling voor Verslavingszorg meer aandacht besteden aan randvoorwaarden en relaties opbouwen. Naast projectsubsidies komt de financiering van middelenpreventie op scholen vanuit de reguliere

subsidierelatie met de gemeente of vanuit subsidies die het ondersteuningsprogramma voor de Gezonde School-aanpak toekent aan de school.

“Dat we er geld en tijd in kunnen steken samen met de GGD, en dat ook echt wel gesprekken zijn gevoerd met de scholen en dat zij het ook wel heel belangrijk vinden. Dus dat scheelt natuurlijk al.”

“Wij stimuleren scholen wel om gebruik te maken van die subsidieaanvraag, van: ‘luister, als het toegekend wordt en je kunt het aan het thema genotmiddelen hangen, alcohol, roken, drugs, dan heb je 3000 euro, daar kun je toch wel iemand voor vrij maken.’ Dat adviseren wij altijd.”

“Maar de gemeentes waarin ik werk, hebben extra subsidie om De Gezonde School en Genotmiddelen op alle scholen werkend te krijgen. Dus daar wordt heel veel aandacht aan besteed.”

“Omdat we in het project rondom vroegsignalering bezig waren, hebben we zelf contact opgenomen met die scholen in samenwerking met de gemeente. Dus dat had wat meer druk, waardoor ze makkelijker ‘ja’ zeiden.”

Tot slot is een bevorderende factor voor het contact met scholen dat de verschillende partijen onderling goed contact hebben. Uit de meeste gesprekken blijkt dat de GGD en de Instelling voor Verslavingszorg een prettige samenwerking hebben.

“Ja. Hele goede samenwerking met de GGD.”

“Nou, die samenwerking loopt wel echt goed. We hebben veel contact over onze scholen. En als de Instelling voor Verslavingszorg even is langs geweest, laten ze dat altijd weten.”

“En er is een stad waar we al langer gestructureerd met De Gezonde School en Genotmiddelen werken. Daar hebben we heel goed contact met de JGZ-afdeling.”

Behoefte

Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers vindt dat middelenpreventie in het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs vaak moeizaam verloopt. Zoals eerder benoemd, komt dit doordat scholen niet de indruk willen wekken dat middelengebruik bij hen een probleem is. De GGD en Instelling voor Verslavingszorg hebben daarom behoefte aan bijvoorbeeld een campagne. Die maakt scholen dan duidelijk dat het normaal is om met het thema aan de slag te gaan en dat meerdere scholen hiermee bezig zijn.

“Ja en waarom het op alle scholen gelijk is en dat het een soort landelijk iets is.”

“Middelenpreventie heeft wel nog aandacht nodig, vooral op deze scholen.”

Het is weleens nodig om scholen te overtuigen van het belang van aandacht voor alcohol, roken en drugs. Cijfers over middelengebruik op scholen kunnen helpen om scholen te laten inzien dat middelengebruik op school voorkomt en dat ze hier iets aan moeten doen.

“Aan cijfers zou ik echt superveel behoefte hebben. Dat heeft meerdere doelen. Je kunt duidelijk maken aan de school dat ze hier echt iets mee moeten doen, want veertig procent van hun tweedeklassers heeft al eens gedronken. Dus om echt iets onder de aandacht te brengen. Maar ook om de goede hulp voor die kinderen in te zetten: als ze zien dat een kind een probleem heeft met alcohol, blowen of roken, dat er de juiste hulp is.”

Conclusie

De meeste contacten die Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers hebben met scholen, lopen langer. De GGD of Instelling voor Verslavingszorg heeft meestal het initiatief genomen voor het contact. De rolverdeling is duidelijk: zodra het thema middelengebruik aan de orde komt, schakelt de GGD de Instelling voor Verslavingszorg in. De GGD is vaak meer betrokken bij het voorafgaande contact. Er zijn wel regionale uitzonderingen. Zo verzorgen sommige Gezonde School-adviseurs bijvoorbeeld wel trainingen of ouderavonden.

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers noemen enkele belemmerende factoren in het contact met scholen. Verschillende scholen willen liever niet met de Instelling voor Verslavingszorg samenwerken, omdat dit de indruk wekt dat hun leerlingen veel gebruiken. Andere scholen ontkennen dat middelengebruik voorkomt onder de leerlingen. Ook draagt het niet bij als het personeel (vaak) wisselt. Om deze redenen is het (onderhouden van het) contact tussen scholen en externe partijen soms een lang en energievretend proces. Betrokken en bevlogen medewerkers maken het proces juist makkelijker.

Andere factoren die het contact met de scholen kunnen belemmeren of bevorderen, zijn de beschikbaarheid van tijd en geld. Zodra er tijd en geld is om te werken aan het thema roken en alcohol- en drugspreventie, verloopt de samenwerking met de school makkelijker. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers proberen scholen daarom te wijzen op de verschillende subsidies waar ze aanspraak op kunnen maken.

De Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers hebben behoefte aan de normalisatie van het thema middelengebruik. Het zou fijn zijn als scholen het normaal vinden om te werken aan roken en alcohol- en drugspreventie, zonder dat zij zich zorgen maken over hun goede naam. Het helpt als ze zich realiseren dat meerdere scholen aan dit thema werken. Hopelijk gaan scholen dan eerder in contact met de GGD of Instelling voor Verslavingszorg, zonder dat er eerst incidenten moeten gebeuren. Daarnaast dragen cijfers over middelengebruik mogelijk bij om scholen te overtuigen met het thema aan de slag te gaan.

3.2. Beleid

Huidige werkwijze

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geven aan dat het merendeel van de scholen middelenpreventie heeft opgenomen in het schoolbeleid. Een aantal heeft scholen geholpen met het opstellen van dit beleid.

"De meeste scholen hebben beleid rondom middelengebruik, maar niet overal."

"Middelenpreventie maakt zeker deel uit van het beleid. Het staat sowieso in elke schoolgids wel, in de huisregels: dat je kan gaan als je middelen bij je hebt."

"De scholen hebben een beleid over het gebruik van middelen, een beleid dat we samen hebben opgesteld."

"Ik heb heel erg meegedacht over middelenpreventie. Ik heb ook een deel van het beleid geschreven."

De meeste scholen hebben vastgelegd hoe ze handelen als ze middelengebruik signaleren. Over het algemeen krijgen leerlingen eerst een waarschuwing voordat zij en hun ouders op gesprek moeten komen. Het komt ook voor dat scholen leerlingen direct naar huis sturen.

"Er zit wel een handhavingsbeleid in. Dus vaak is het de eerste keer een waarschuwing, de tweede keer een gesprek en dan worden ouders ook ingelicht. Het gaat over wat we doen als we middelengebruik signaleren."

"Een van de dingen die we samen bedacht hebben, is het preventiebeleid. Dat moet er gewoon zijn. Dus eigenlijk: hoe ga je om met middelengebruik als school zijnde? Stel, er komt een jongen onder invloed binnen. Wat ga je dan doen? Ga je hem naar huis sturen? Ga je in gesprek?"

"Er is een aantal scholen dat beleid heeft geschreven en een zorgprotocol heeft opgesteld. Dus beleid in de zin van: hoe ga je om met middelengebruik op bepaalde momenten? Maar ook: hoe ga je ermee om of docenten wel of niet drinken tijdens hun werkweek? Of themamomenten die ze hebben, of roken op het schoolplein, dat soort dingen."

"Wat de meeste scholen hebben - merk ik - is een route van: als je wordt betrapt tijdens de lestijd met blowen ofzo, dan moet je naar de zorgcoördinator. Of dan is er een plan en worden je ouders gebeld. De sancties die erop staan, hebben ze vaak wel vastgelegd."

Niet alle Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geven specifiek aan of educatie-activiteiten rondom middelenpreventie in het schoolbeleid staan. Andere zeggen dat scholen educatieve activiteiten geheel of gedeeltelijk in het schoolbeleid hebben vastgelegd.

"Wij zorgen dat er ook een preventieplan in het beleid staat. Dus welke klassen krijgen welke lessen en wanneer gebeurt dat."

"Als je het hebt over preventie van: hoe gaan we lessen geven, hoe zorgen we dat alle leerlingen kennis ontvangen hier op school: dat is wel minder aanwezig."

"Een structureel educatieprogramma is deels vastgelegd. Ze schakelen mij in op het moment dat er zorgen zijn. Maar ik doe ook een eerste gesprek als je hier op school komt. Dan heb je dus ook al een gesprek met iemand van de Instelling voor Verslavingszorg."

Volgens de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zijn de meeste scholen rook- en alcoholvrij. Het merendeel schenkt geen alcohol tijdens bijeenkomsten waar leerlingen aanwezig zijn. Daarnaast mogen leerlingen op vrijwel alle scholen niet roken op het schoolterrein. Maar hierbij geldt wel dat leerlingen mogen roken op plekken buiten het schoolterrein. Daarnaast maken scholen uitzonderingen voor leerlingen die 'moeten' roken voor hun eigen gemoedstoestand.

"Het handhaven en het borgen is nog wel een dingetje. We hebben een school die zegt rookvrij te zijn. Maar als ik in een gastles kom en ik vraag hoe het gaat met de rookvrije school, zeggen ze: 'echt niet, achter het hek staan ze gewoon te roken.'"

"Een school heeft al een aanpassing gehad, dat ze een rokersterrein hebben gemaakt aan het schoolplein vast. Dus dat terrein was niet van school, maar van de gemeente. En daar konden leerlingen dan roken."

"Er wordt gerookt, het mag alleen niet meer op het schoolplein. Als de ouders toestemming geven dat hun kind mag roken, zegt de school: 'wie zijn wij dan om dat te gaan verbieden of handhaven, maar dan is het wel van ons plein af.'"

"Sommige leerlingen hebben ze toestemming gegeven om te roken om tot rust te komen of wat dan ook."

Een paar scholen evalueert jaarlijks het beleid rondom middelenpreventie. Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geeft aan dat ze tijdens de evaluatie het beleid doornemen. Ook kijken ze wat er wel en niet goed is aan het huidige beleid en of eventuele aanpassingen nodig zijn.

"Ik heb sowieso één keer per jaar een evaluatiegesprek over het beleid met de teamleider. De directrice is daarbij ook aanwezig."

"Het is elk jaar een soort van update. Het jaarlijks doornemen is nu wel gewoon standaard."

"Het is niet zo van: 'we hebben nu een mooi beleid gemaakt en het is klaar.' Dit passen we continu aan. Dat heeft ook te maken met veranderingen van situaties of wisselingen van docenten. Soms gaan er docenten weg en dan komen er ook nieuwe. En dan moet je weer samen zitten, van: 'weten jullie wat we hadden samen? Dit hadden we, dus hier moeten we naartoe. Dit staat er nog.' Dat moet je continu herhalen en vernieuwen."

Belemmerende en bevorderende factoren

Tijd is de grootste belemmerende factor voor het opstellen en implementeren van schoolbeleid. Het rooster van docenten zit vaak zo vol dat er geen plek meer is om bijvoorbeeld tijd te besteden aan het (opstellen van het) beleid. Maar Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geven aan dat dit wel per school verschilt.

"Waar we altijd tegen aanlopen, is dat een school moet willen en er tijd voor moet hebben."

"Tijd is nogal eens moeilijk. Dat is best wel een behoorlijk discussiepunt. Dat de directeur zegt: 'doe het nou. Ja, maar ja, tijd.' En leerkrachten proberen dan wel vrij te kaderen voor het beleid, maar te weinig. Soms moet je roeien met de riemen die je hebt."

"Wij merken sowieso met Gezonde School wel dat het succes afhangt van de uren die iemand ervoor heeft."

Eén preventiewerker heeft moeite om zicht te houden op de implementatie en handhaving van het beleid. Er is binnen de school niet altijd zicht op de handhaving en naleving van de regels. Dit maakt het moeilijk om te weten in hoeverre het beleid is geborgd.

"Wat ik zelf moeilijk vind in de begeleiding, is: heel veel scholen hebben wel een beleid, en dan zeggen ze: 'ja, dit hebben we. Dus dat hoeven we niet meer te doen.' En dat ik me dan afvraag: 'maar leeft dat eigenlijk? Kent iedereen die op deze school werkt eigenlijk wel die regels? En houden jullie je daar consequent aan?' Maar ik heb er toch geen zicht op hoe dat uiteindelijk echt gaat."

Een andere belemmerende factor voor het implementeren van beleid is het gebruik van middelen door docenten zelf. Het is lastiger om middelenpreventie te implementeren en te handhaven op school als docenten bijvoorbeeld zelf roken.

"Een probleem waar je tegenaan loopt, is dat docenten zelf bijvoorbeeld nog roken en niet willen. Of dat de directeur zelf rookt. Dat soort dingen, hele stomme dingen. Daar blijft het hangen."

Als het gaat om alcohol, vindt één preventiewerker dat alcohol lastig te borgen is. Deze persoon geeft als reden dat alcohol op een ouderbijeenkomst van belang kan zijn voor de bonding tussen leerkrachten en ouders.

"Alcoholvrij is moeilijk, het is wel echt een dingetje. Volgens scholen is alcohol echt belangrijk voor de bonding tussen leerkrachten en ouders. En nou ja, dat is daar een heel moeilijk ding."

Volgens Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers is draagvlak een bevorderende factor. Het werkt bevorderlijk als alle medewerkers van de school van het beleid afweten, het ondersteunen en regels nastreven.

"Ik werk op een school die supergoed georganiseerd is. Ik weet daar gewoon de juiste mensen in het team te vinden. En er zit een heel daadkrachtige directeur. Dat is ook altijd fijn om te hebben."

"Het belangrijkste is nog steeds het draagvlak van de leerkrachten. Als dat er niet is, kan je het schudden."

"Het leeft binnen de school. En ik denk dat dat het belangrijkste is. De leerkrachten worden erin meegenomen. Dus iedereen weet ervan af."

"Het is sowieso belangrijk dat je het management mee hebt in het beleid en dat zij actief zijn, van: 'we willen dit en dit gaan doen'. Op sommige scholen is dat wat meer. Dan heb je bijvoorbeeld een

zorggroep waar een zorgcoördinator in zit, of een begeleider, of een aansturend iemand van het bestuur bijvoorbeeld, of een directie.”

“Soms heb je medewerkers die zo enthousiast zijn, dat ze naast hun hele takenpakket op school dat project gaan trekken. Ja, dat is dan voor ons heel fijn.”

Een andere bevorderende factor is het vignet Gezonde School. Dat is een kwaliteitskeurmerk voor scholen die zich bezighouden met het verbeteren van de gezondheid van hun leerlingen. Scholen vinden het belangrijk om dit keurmerk te behalen. Daarvoor is het van belang dat zij als school middelenvrij zijn en zich houden aan de regels die in het schoolbeleid staan.

“Nou, het is wel zo: misschien helpt het vignet daar soms, dat je het vignet Gezonde School kunt halen. Want dat kan gewoon niet als je geen middelenvrije school bent. En dat vinden ze dan toch wel een beetje zonde, want dan is het van: ‘ja, maar we doen alles, en nu alleen omdat we twee keer per jaar op die borrel met ouders willen drinken, kunnen we dat vignet niet halen.’ Dat vinden ze dan toch jammer.”

In het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs zijn er meestal korte lijnen tussen de medewerkers en tussen de school en ouders. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zeggen dat beleid opstellen op deze scholen hierdoor vaak makkelijker gaat. De korte lijnen zien ze daarom als bevorderende factor.

“Het opstellen van beleid is vaak gemakkelijker, omdat het om kleinere scholen gaat en kleinere teams. Het hoeft door minder lagen, door minder commissies om het goedgekeurd te krijgen. De lijntjes zijn gewoon korter en de lijntjes met de directeur zijn vaak heel kort.”

Uitkomstverwachtingen

Het merendeel van de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers verwacht dat er in het reguliere onderwijs minder aandacht is voor middelenpreventie dan in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs. Een reden hiervoor is dat sommige scholen niet willen erkennen dat er bij hen probleemleerlingen rondlopen.

“Ik heb de indruk dat er op de reguliere scholen minder aandacht is voor preventie.”

“Ik denk dat het voor reguliere scholen minder belangrijk is. Maar ook dat ze dus niet willen - als de Instelling voor Verslavingszorg op die scholen vaak aanwezig is of preventie uitvoert - dat ze niet de indruk willen wekken van: ‘nou, wij hebben probleemleerlingen op school.’”

Daarnaast spreekt een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers de verwachting uit dat een rookvrije school creëren problemen kan opleveren, bijvoorbeeld als het gaat om het opstellen van beleid en handhaving. Ook gaat het niet bij iedere school even vlot. Een reden hiervoor is dat sommige scholen voor voortgezet speciaal onderwijs een tolerantere houding hebben tegenover leerlingen die roken.

"Ik verwacht dat dat problemen gaat geven in het begin: het handhaven. Maar als ze stevig gaan blijven, van: 'joh, dit willen we niet', dan lukt het uiteindelijk wel. Maar deze school zal wel meer tijd nodig hebben dan reguliere scholen."

"Ik denk dat we samen met de school wel een goed plan moeten maken om dit echt goed te kunnen begeleiden."

"Het rookbeleid is anders voor cluster 4-scholen. Ze staan daar toleranter ten opzichte van een rokende leerling dan in het reguliere onderwijs."

Behoefte

Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers heeft behoefte aan ondersteuning bij het opstellen van een beleidsstuk. Zij zien vaak door de bomen het bos niet meer en willen daarom graag een stappenplan of checklist: een document dat houvast biedt en waarin staat welke onderdelen hoe dan ook terug moeten komen in het beleidsstuk.

"Er is wel iets wat me zou kunnen helpen. Wij hebben namelijk een aantal voorbeeld-beleidsstukken van jullie en van andere scholen, die we naast elkaar leggen en dan zeggen: 'nou kijk, hier kun je uit kiezen.' Maar dat is vaak echt een hele berg. Het zou misschien wel fijn zijn om een soort kernpunten te hebben, van: 'dit moet zéker in je beleid, denk hieraan.'"

"Ik mis gewoon een raamwerk, met dingetjes die er echt in moeten. Dus een soort checklist van: 'oké, als dit erin staat, dan voldoet je beleid, of dan heb je in ieder geval de belangrijkste punten.' Of misschien een stappenplan, dat je weet hoe je moet beginnen."

Ondanks dat er een paar behoeften naar voren kwamen, hebben de meeste Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers hier geen uitspraken over gedaan.

Conclusie

De meeste scholen hebben middelenpreventie opgenomen in het schoolbeleid. Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers heeft meegeholpen met het opstellen van dit beleid. In het beleid staan vaak regels over het gebruik van middelen en hoe scholen handhaven als ze middelengebruik bij een leerling signaleren. Een paar scholen heeft educatie-activiteiten (deels) vastgelegd in het beleid. Daarnaast is het merendeel rook- en alcoholvrij. Zo mogen leerlingen niet roken op het schoolterrein. Maar scholen staan wel toe dat leerlingen (na toestemming van ouders) roken buiten het schoolterrein.

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers noemen tijd als de grootste belemmerende factor voor het opstellen en implementeren van beleid rondom middelenpreventie. Daarnaast vinden ze het soms moeilijk om zicht te krijgen op de implementatie en handhaving van het beleid. Een andere belemmerende factor is het gebruik van middelen door docenten zelf. Ook is alcohol in sommige gevallen lastiger te borgen. Alcoholgebruik kan namelijk bijdragen aan het opbouwen van de relatie tussen leerkrachten en ouders.

Een bevorderende factor voor het opstellen, implementeren en handhaven van beleid is draagvlak. Het werkt namelijk bevorderend als alle medewerkers van de school van het beleid afweten, erachter staan en de opgestelde regels naleven. Ook het vignet Gezonde School is een bevorderende factor, want scholen vinden het belangrijk om dit keurmerk te behalen. Daarvoor is het van belang dat zij middelenvrij zijn en zich houden aan de regels uit het schoolbeleid. Verder vinden Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers dat beleid opstellen vaak makkelijker gaat in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs, vanwege de korte lijnen tussen de medewerkers.

Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers verwacht dat er in het reguliere onderwijs minder aandacht is voor middelenpreventie dan in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs. Sommige reguliere scholen willen namelijk niet erkennen dat er bij hen probleemleerlingen rondlopen. Maar ze verwachten ook dat een rookvrije school creëren juist in het cluster 4-onderwijs problemen oplevert, omdat deze scholen soms toleranter zijn tegenover rokende leerlingen.

Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers heeft behoefte aan hulp bij het opstellen van een beleidsstuk. Het gaat dan om een stappenplan en/of checklist, zodat duidelijk is welke onderdelen terug moeten komen in het beleidsstuk. Op die manier zien zij door de bomen het bos weer.

3.3. Educatie

Huidige werkwijze

Volgens de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geeft het merendeel van de cluster 4- en praktijkscholen les over alcohol, roken en drugs. Het lijkt erop dat incidenten vaak de aanleiding zijn voor het uitvoeren van de lessen. Dat vinden Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers onwenselijk, omdat ze liever hebben dat scholen de lessen preventief inzetten. Scholen willen dit ook, maar handelen hier niet altijd naar.

“Mijn ervaring is wel dat het praktijkonderwijs en vso altijd openstaan voor lessen over roken, alcohol en drugs.”

“Op de ene school is er gewoon veel meer aandacht voor zorg dan op de andere school. En hoe meer aandacht er voor zorg is, hoe blijer ze ook zijn met preventieve programma’s.”

“Dat was ook de aanleiding: dat ze signaleerden dat er meer gebruikt werd onder bepaalde jongeren.”

“En op het moment dat er een incident is, dan is er altijd belang. Dan wordt er tijd vrijgemaakt. En eigenlijk zeggen scholen: ‘we willen juist die incidenten voor zijn.’ Maar dat is toch niet hoe het werkt in de praktijk.”

“Op het moment dat er minder incidenten zijn, of dat de doelgroep misschien echt verandert in de klas, of dat er minder geblowd wordt op school, dan ebt het ook wat meer weg. Dan kan het minder

belangrijk worden. En dan ineens komt er een klas binnen waarbij iedereen wel blowt. Dus op zich is het wel goed dat ze ons altijd weten te vinden.”

Hoewel scholen geregeld lessen geven over roken, alcohol of drugs, gaat het niet altijd om een structureel aanbod. Ze geven de voorkeur aan losse, vrijblijvende lessen. De Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers vinden dit zorgelijk.

“Ik krijg het gewoon niet voor elkaar dat ze structureel dingen willen doen.”

“Er is geen structureel aanbod. Dan valt dit weer weg en dan valt dat weg.”

“Structurele benadering, met een vast contactpersoon. Dat zijn dingen die helpen.”

Docenten geven de lessen over roken, alcohol en drugs, meestal de mentoren. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zijn hier voorstander van, omdat docenten de leerlingen goed kennen en gespecialiseerd zijn in werken met de doelgroep.

“Het is natuurlijk niet voor niks dat de docent het zelf uitvoert. Ik merkte dat hij ook een band heeft.”

“Als ik het bijvoorbeeld alleen zou doen, dan gaan ze heel erg de grenzen opzoeken tijdens zo’n les over dit onderwerp. En dat is ook niks anders dan zoeken naar veiligheid. Dus dat zou ik echt niet doen.”

“Ik ben geen leerkracht. En ik ga uit van hun expertise. Dus zij weten veel beter wat werkt en wat niet werkt.”

Bekende educatie-activiteiten in het praktijk- en/of voortgezet speciaal onderwijs zijn Be wise, think twice en de lesboekjes over roken en alcohol⁶. Opvallend is dat ze het lespakket Frisse Start ook noemen. Frisse Start is namelijk niet ontwikkeld voor het praktijk- of voortgezet speciaal onderwijs, maar voor het reguliere onderwijs.

“In het vso doe ik alleen Be wise, think twice. En op de praktijkschool hebben we gewoon een aangepaste versie van Be wise, think twice.”

“Ik ken Be wise, think twice en ik ken de boekjes die in het praktijkonderwijs worden gebruikt.”

“De nieuwe interventie Frisse Start hebben we op acht locaties tegelijk uit willen rollen. Daar ben ik een jaar bij betrokken geweest. Ik heb ook de ouderavond Frisse Start verzorgd.”

“Ik heb een poging gedaan tot Frisse Start in het praktijkonderwijs.”

Voor sommige lespakketten (onder andere Be wise, think twice) geldt dat docenten eerst een training moeten volgen voordat zij ermee mogen werken. Hierin krijgen ze kennis en vaardigheden aangereikt om de lessen op een effectieve manier te geven. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers vinden deze

⁶ ‘Lesboek roken’ en ‘Lesboek alcohol’ zijn ontwikkeld voor klas 1 en 2 van het praktijkonderwijs.

training noodzakelijk, omdat docenten niet altijd voldoende kennis hebben over middelengebruik. Daarnaast weten ze vaak niet goed hoe ze om moeten gaan met hun eigen houding tegenover middelen. Zo is het voor docenten soms verleidelijk om hun eigen mening over middelengebruik door te laten schemeren, terwijl dit niet per se bijdraagt aan het doel van de lessen.

“Vergis je er niet in dat docenten echt wel hun eigen mening hebben, en heel vaak ook gewoon niet weten dat alcohol gevaarlijk is. Ze weten er zelf zo weinig van.”

“Ik vond zelf de informatie over de houding van docenten heel erg een eyeopener. Ik wist niet dat het zo erg was. Toen besepte ik ook dat het hartstikke belangrijk is om in het speciaal onderwijs extra aandacht te geven aan middelengebruik.”

“Er moet ook openheid ontstaan denk ik. Dus je kunt wel zeggen: ‘ik doe het’, maar dan leert die mentor nooit om te praten over dit thema. Terwijl het juist wel heel belangrijk is dat er af en toe gewoon een gesprek over gevoerd wordt.”

“In deze training hebben we ook heel erg benadrukt dat je best wel makkelijk laat zien of jij een positieve attitude of een negatieve attitude tegenover middelen hebt. En als jij in het weekend zelf stevig gebruikt, kun jij dat dan goed naar jouw leerlingen toe vertellen?”

Het komt ook voor dat scholen gastlessen organiseren. Het gaat dan bijvoorbeeld om de preventiewerker of een ervaringsdeskundige. Scholen zijn vaak enthousiast over gastlessen.

“Ik heb zelf gastlessen gegeven over gamen. Deze zijn zelfgemaakt.”

“Veel scholen vragen ook: ‘hebben jullie niet iemand die zelf problemen heeft gehad, die zelf een verhaal kan vertellen?’”

Belemmerende en bevorderende factoren

Verschillende Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geven aan dat niet alle scholen gebruik maken van (structurele) lespakketten over roken, alcohol of drugs. Ze noemen hiervoor verschillende belemmerende factoren, zoals geld, tijd en werkdruk. Docenten hebben het vaak druk met andere lessen en onderwerpen, waardoor zij geen tijd hebben voor deze lessen. Daarnaast spelen er soms ook andere organisatorische problemen op school.

“Be wise, think twice wordt niet afgenomen. Geld, drukte.”

“Ik kan het overal wel verklaren. Daar ligt de school op zijn gat, daar hebben ze financiële problemen, daar ondersteunt het management het niet, daar hebben ze er geen ruimte voor. Maar dat maakt wel dat ze er in de praktijk niet mee aan de slag gaan.”

“Ze vinden het heel lastig om het structureel in het beleid vast te zetten, wat je heel erg merkte. Op een gegeven moment gingen ze alleen nog maar gastlessen afnemen.”

"Waar wij tegenaan lopen, is dat we een leuke interventie hebben, maar dan blijkt dat die jaarleerplannen zo vol zitten. En als je dan naar die vakdocenten wijst, van: 'eigenlijk zou dit thema of dit onderdeel bij jullie takenpakket horen', dan krijg je keihard terug van: 'ja, sorry, maar dat krijgen wij er niet in gepropt, want dan moet ik een ander lesonderdeel laten vallen. Gaat 'm niet worden.'"

"Kijk of je het in de mentorlessen kwijt kunt. Daar zit wel heel veel verschil in: sommige scholen kunnen hun mentoruren bijna niet vol krijgen en op andere scholen puilen ze uit. Dan krijg je het nog niet weggezet."

"Het management wil het wel, en die vinden het op deze school echt wel belangrijk dat er aandacht is voor middelenpreventie. Het ligt meer bij de docenten. Die zien ook wel het belang ervan in, maar die weten niet goed hoe ze het moeten organiseren."

De verplichte docententraining die deel uitmaakt van sommige lespakketten, is soms ook een belemmering voor het wegzetten van lessen over roken, alcohol en drugs. De training leidt er dan toe dat de school de lespakketten niet wil uitvoeren, vanwege de tijdsinvestering die hierbij hoort.

"Ik ben er niet zo'n voorstander van om overal een verplichte training aan vast te knopen. Het zou natuurlijk wel mooi zijn als iedereen de achtergrondinformatie heeft die nodig is. Alleen is het wel een reden voor scholen om niet met de lespakketten te gaan werken. Tenminste, wij zeggen bij een heleboel programma's: 'je mag hem pas hebben als je een training hebt gehad.' Maar als ze overal een training voor moeten volgen, dan denken ze: 'nou, dan gaan we wel wat minder doen.'"

"Nog weer een argument is de superhoge werkdruk in het onderwijs op dit moment."

Eén preventiewerker vindt het aanbod van de lespakketten zo beperkt dat het niet lukt om deze structureel en voor meerdere niveaus in te zetten.

"Ik zeg: zo'n lespakket als Frisse Start moet je eigenlijk voor alle niveaus en leerjaren uitwerken. Dat mis ik. Dat je in het tweede jaar voor iedereen dát doet en in het derde jaar voor iedereen dát."

Een andere belemmerende factor is de voorkeur van sommige docenten om eigen lessen over alcohol, roken en drugs te geven. Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers is van mening dat deze lessen ongeschikt zijn voor de leerlingen. Docenten laten bijvoorbeeld te veel hun eigen houding doorschemeren en vertellen uit eigen ervaringen. Daardoor werkt de boodschap van de lessen niet altijd preventief.

"Sommige scholen hebben een soort eigen mentoren programma geschreven nu, waarin allerlei leefstijlonderdelen al naar voren komen. Dus dan zie je eigenlijk dat ze zeggen: 'we hebben al iets rondom leefstijl en thema's en dan past dit eigenlijk niet.'"

"Ik zag van de week een stagiair biologiedocent en die bleek dus al vijf lessen over verslaving te hebben gegeven. Gewoon zonder methodiek, zonder iets, want dat had hij allemaal zelf verzonnen."

Maar hij was echt heel erg van mening dat je vrijheid van keuzes hebt en dat soort dingen. Ik vroeg van: 'maar hoe ben je dan omgegaan met je eigen houding over middelengebruik?' Die heeft hij ze ook wel meegegeven. En toen dacht ik: 'oké, het was misschien handig geweest als je daar eerst wel iets over geleerd had', want hij had ook heel zijn eigen jeugd gedeeld met de klas. Wat hebben ze daar dan aan? Wat voor invloed heeft dat dan op ze? Ik zeg: 'maar het boeit ze ook helemaal niet wat jij hebt gedaan. Ze vragen er wel naar, omdat ze geïnteresseerd zijn. Maar wat maakt nou dat je dat moet vertellen?' Ik vind: voordat je les gaat geven over dit thema, moet je in ieder geval de hoofdlijnen wel duidelijk hebben."

Een andere belemmerende factor is dat docenten niet altijd dezelfde houding aannemen tegenover roken, alcohol en drugs. Het is namelijk onwenselijk om te benoemen dat middelengebruik zo nu en dan geen kwaad kan. Dit schept onduidelijkheid en zorgt dat leerlingen niet weten of middelengebruik wel of niet moet kunnen.

"In het praktijkonderwijs en in het vso mag je echt geen dubbelzinnige boodschappen geven. Je moet gewoon echt superduidelijk zijn in wat wel en wat niet kan."

"Waar ze aan moeten voldoen, is gewoon een superduidelijke boodschap van de gezondheidsgevolgen van middelengebruik."

De Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers merken op dat docenten de lessen over roken, alcohol en drugs niet altijd uitvoeren zoals ze zijn bedoeld. Dit komt waarschijnlijk doordat bepaalde onderdelen niet van toepassing zijn op de doelgroep. Een klas waarin de leerlingen op een groep wonen, heeft bijvoorbeeld beperkte mogelijkheden tot thuisopdrachten. Daarnaast komt het voor dat docenten onvoldoende handvatten hebben gekregen voor het uitvoeren van de les. Daardoor is het voor hen niet helemaal duidelijk wat ze in de lessen precies moeten doen.

"Ik denk dat die thuisopdrachten voor leerlingen niet werken, omdat ze hier natuurlijk ook op een groep wonen. Dus dat maakt het wat lastiger om dat zo te doen."

"Ik vind het bij zo'n weekchallenge lastig om voorbeelden te bedenken. Daardoor merkte ik wel dat ze dat wat lastig vonden om met hun klas op te pakken."

Ook de diversiteit aan leerlingen vormt soms een belemmering voor de uitvoering van lessen. De leerlingen van één klas kunnen veel van elkaar verschillen op allerlei terreinen. Het gaat dan bijvoorbeeld om het onderwijstype en ervaringen met middelengebruik. Deze diversiteit maakt het lastig om lesmateriaal te vinden dat bij alle leerlingen past.

"Je zit met een gemengde groep met heel veel verschillende soorten - en ook niveaus wel - door elkaar heen. Ook met verschillende capaciteiten. Er zijn verschillende mogelijkheden."

"Die leerlingen heb je in heel verschillend kaliber. Je krijgt dat ook terug tijdens die docententraining: 'ik heb hier mannetjes zitten van zestien, zeventien jaar en die zijn zo blauw als het

maar kan. Daar gaan we echt nog niks mee doen.' Maar je hebt er ook elf- en twaalfjarigen bij zitten die vanaf de basisschool al blowend binnenkomen. Dus daar zit dan wel een dingetje in. Als er zoveel verschil zit in de populatie van je klas, van je leerlingen, hoe doe je dat dan?"

"In het vso is altijd het grootste probleem geweest dat ik eigenlijk nooit educatiemateriaal had. En wat ik vaak deed in het vso, is dat ik in kleine groepjes ging werken of individueel. Het is eigenlijk in het vso bijna altijd individueel."

Zoals eerder genoemd, zijn scholen vaak enthousiast over gastlessen. Deze behoefte aan gastlessen werkt volgens verschillende Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers soms belemmerend. Een nadeel is namelijk dat een gastles eenmalig is en dus niet structureel. Het leerrendement is hierdoor laag. Ook kent de gastdocent de leerlingen niet. Daarnaast zien de gastdocent en leerlingen elkaar vaak maar één keer, terwijl een docent meer en vaker contact heeft met de leerlingen. Een docent kan daardoor in andere situaties terugrijpen op een les rondom alcohol, roken en drugs.

"Ik zou dan denk ik toch voor een gewone docent zijn, omdat je ook de kennis in huis wilt hebben en erop terug wilt kunnen komen. Anders wordt het zo'n los programmaatje, van: 'oké, we hebben nu even de les over de middelen gehad en dan hebben we het er nooit meer over.' Terwijl: als je het aan je mentorklas hebt uitgelegd en twee maanden later is er een incident, of een vraag, of iets in het nieuws, dan kun je erop terugrijpen. En dan weet je ook precies wat die leerlingen gehad hebben en hoe je daarover kunt praten. Dat zou denk ik wel het mooiste zijn."

"In het vso denk ik wel dat docenten het kunnen. Het is beter als zij het doen, want ik ken die leerlingen niet. De helft blowt misschien niet eens. Wat sta ik daar dan te doen? Het grootste risico in het praktijkonderwijs en het vso vind ik dat ik ze op ideeën breng. En als docent weet je hoe de leerling in elkaar zit: of het inderdaad een experimenterend kind is dat alleen maar aan het proberen is of stoer doet."

"Ik denk dat een docent het veel beter kan. Die kunnen veel beter signaleren, doorpakken en leerlingen kennen hun docenten en mentoren veel beter. Dus als er iets is, dan durven ze aan hen hun vragen te stellen."

"Het gaat om moeilijke kinderen. Zo'n docent kan daar natuurlijk supergoed pedagogisch mee omgaan, en een gastdocent is vaak niet van nature een docent."

Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers denkt dat gastlessen de leerlingen juist aanspreken en dat deze dus bevorderend werken. Dit komt doordat er iemand in de klas komt die ze nog niet kennen. Deze persoon maakt alleen daardoor al meer indruk dan de eigen docent. Vanuit dit perspectief hebben gastlessen juist een positief effect.

"Ik geloof wel dat het een meerwaarde kan hebben als het iemand is met een verslavingszorgachtergrond of preventieachtergrond. Het is denk ik ook leuker. En volgens mij verkoopt het ook beter."

“Ik denk wel dat het indruk heeft gemaakt en dat ze er ook wel zelf over na gingen denken.”

“Het voordeel van een gastdocent is dat leerlingen die interessant vinden. Het is gewoon spannend als er iemand leuk komt vertellen, vooral als het iemand is die een beetje jong is en waar de leerlingen een beetje feeling mee hebben.”

Waar de meningen ook over verschillen, is de inzet van ervaringsdeskundigen tijdens gastlessen. Sommige Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers vrezen dat ervaringsdeskundigen onvoldoende kennis hebben om met de doelgroep om te gaan en daardoor het verhaal niet goed overbrengen. Daarnaast bestaat de kans dat leerlingen het juist stoer vinden dat iemand verslaafd is geweest. Dat leidt juist tot verkeerde opvattingen over middelen onder de leerlingen en heeft dus mogelijk een averechts effect.

“Op een vso-school gaven ervaringsdeskundigen lessen. Maar daar waren ze dus niet zo tevreden over, omdat ze ook een beetje een gekke norm hadden, van: ‘nou ja, af en toe een jointje ofzo, moet kunnen.’”

“Jongeren die al vastgelopen zijn, zou je denk ik wel als rolmodel of ervaringsdeskundige kunnen inzetten. Jongeren die net iets ouder zijn en een beetje dezelfde leerervaring hebben. Dan kan ik me voorstellen dat dat wel werkt.”

“Ze willen dan bijvoorbeeld een ex-verslaafde voor de klas hebben om daar iets over te vertellen. Dus die behoefte is er vaak wel. Wat ik heb geleerd in deze baan, is dat juist een ex-verslaafde een verkeerde norm kan neerzetten. Ondanks dat hij nu wel zegt: ‘ik heb ervan geleerd’ en zo, omdat het toch een beetje een cool voorbeeld is. En ik denk zeker bij die praktijk- en vmbo-leerlingen, en bij kinderen met gedragsproblemen, dat dat misschien nog wel wat meer geldt: dat het eigenlijk best stoer is als je een beetje op het verkeerde pad bent geraakt. En dat effect wil je echt niet.”

Een bevorderende factor is dat Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers die bekend zijn met de beschikbare lespakketten, over het algemeen tevreden zijn over de inhoud ervan. Dit geldt voor lespakketten voor zowel het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs als het reguliere onderwijs, zoals Frisse Start.

“Ik ben op zich wel enthousiast over Be wise, think twice. Zeker over de lesopbouw en de onderwerpen. Dat je het hebt over gewoontes en dat je het weghaalt van zware materie.”

“Ik ben zelf wel voorstander van Frisse Start, omdat het wat meer omvat dan alleen maar wat roken en alcohol is. Het gaat echt over de verleidingen waar je allemaal mee te maken krijgt.”

Een andere bevorderende factor is dat vrijwel alle lessen van de beschikbare lespakketten gebruik maken van creatieve en interactieve elementen. Die maken de inhoud van de les toegankelijk voor de leerlingen en bevorderen actieve deelname. De leerlingen spelen spelletjes, bekijken filmpjes, voeren discussies en kunnen meedoen aan een challenge. Die laatste daagt ze uit tot gedragsverandering. Voor de doelgroep is

het gebruik van deze werkvormen erg belangrijk, vanwege de korte spanningsboog en het feit dat leerstof uit boeken vaak te moeilijk is, vooral in het praktijkonderwijs. De leerlingen vinden de lessen op deze manier leuker en steken hier dan ook meer van op dan van het leren uit boeken.

Deze bevorderende factor noemen zowel Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers die bekend zijn met de bestaande lespakketten als personen die deze pakketten niet kennen. Die laatste hebben wel ideeën over effectieve elementen van educatieve activiteiten in het voortgezet speciaal onderwijs en praktijkonderwijs.

“Ze moeten niet zoveel lappen tekst lezen waar ze dingen uit moeten halen. Dat analytische vermogen hebben ze helemaal niet. Maar als je de tekst als filmpje geeft, ze ernaar laat kijken en ze een opdracht laat doen, dat kunnen ze wel.”

“Bij de leerlingen waar het goed ging, werkte het spel hartstikke leuk. Ze waren heel open over hun gebruik en actief betrokken bij het spel. En dat matcht ook wel bij deze doelgroep, dat ze lekker een beetje bezig zijn. Dat ze niet naar een PowerPoint of een filmpje hoeven te kijken, waardoor ze weer afgeleid zijn.”

“Er moet wel een actieve werkvorm in zitten. Een spelletje is wel leuk. Het drugsspel vinden ze ook altijd leuk om te doen. Je moet ook wel iets van een filmpje ofzo erin hebben, want anders is het te saai.”

“Ik werk heel veel met platen. Je moet veel dingen visueel maken voor de leerlingen en heel weinig tekst gebruiken. Dat werkt het beste voor de leerlingen.”

“Je moet het ook echt praktisch maken. Je moet ze vragen: ‘wat ga je er thuis mee doen?’ Zoals die zeven dagen-challenge van Be wise, think twice: dat is gewoon leuk en iedereen doet mee. En we gaan er niet alleen over praten, maar we gaan ook doen. En we gaan daar dan weer over praten. Dat soort werkvormen zijn denk ik heel belangrijk.”

Wat ook bevorderend werkt voor lessen over roken, alcohol en drugs, is dat docenten en leerlingen in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs elkaar goed kennen. Vaak is er een vertrouwensband tussen docenten en leerlingen. Deze relatie zorgt voor een actieve en serieuze deelname en leidt ook tot openheid van de leerlingen.

“Ik denk dat het belangrijkste is dat ze hun leerlingen kennen.”

“Ik had ooit een les waarbij de normale groepsdocent uitviel en er een invaller was. Nou, je ziet gelijk totaal ander gedrag bij die kinderen, waardoor je veel moeilijker toekomt aan de doelen die je in de les wilt halen. En ze gaan ook gewoon veel minder vertellen en recalcitrant doen. Terwijl: als de docent de leerlingen goed kent, dan vinden ze het echt leuke lessen. En de openheid die ontstaat, daar genieten ze eigenlijk ook wel van. Dat zie je dan een beetje gebeuren. En dat is helemaal weg als het niet vertrouwd is.”

Een andere bevorderende factor is een goede samenwerking tussen de docent en de Gezonde School-adviseur of preventiewerker. Deze samenwerking verschilt van het beantwoorden van vragen tot een actieve rol van de Gezonde School-adviseur of preventiewerker in de les. Een voorbeeld hiervan is dat de preventiewerker de lespakketten uitvoert en de docent met de leerlingen bespreekt hoe zij dit hebben ervaren.

“Ze weten dat ze altijd kunnen bellen. Ze kunnen ons bellen, ze kunnen de Instelling voor Verslavingszorg bellen, als ze ondersteuning willen. Maar je kan je eigenlijk verder niet bemoeien met hoe ze hun les geven. Nee, dat is aan hen.”

“Dan zeg je: ‘we zijn aanwezig. Het is jouw les, jij geeft het. Op het moment dat er vragen komen en je denkt van: ‘wat moet ik hiermee?’ Dan kunnen we elkaar versterken.”

“Een ideale situatie zou zijn dat ik de eventuele lesprogramma's uitvoer en dat de docent er daarna op aansluit. En dat die eventueel nog terugblijkt met de klas: ‘hoe vonden jullie het nou, hebben jullie nog gekke dingen gehoord of leuke dingen?’ Dat lijkt me zinvoller eigenlijk.”

“Die docent, wat een vertrouwd gezicht is, daar moet je het samen mee doen. Je moet nooit alleen voor zo’n groep gaan staan.”

Het is lastig om lespakketten te ontwikkelen die bij alle leerlingen aansluiten. De leerlingen hebben namelijk eigen, specifieke gedragskenmerken. Het helpt daarom als docenten de lessen makkelijk op individueel niveau of in kleine groepjes kunnen geven, aan leerlingen bij wie de onderwerpen of lesmethodes passen.

“De school wilde altijd heel graag iemand voor een gastles. Maar dat is in het praktijkonderwijs, dus hebben we gezegd: ‘dat is echt geen doen, want de klassen zijn apendruk. De ene helft is nergens mee bezig en de andere helft gamet, en de volgende is alleen maar aan het blowen bijvoorbeeld.’ Dus dat doen we eigenlijk niet. Vandaar dat we tegen het praktijkonderwijs ook zeggen: ‘als jullie iets hebben, koppel dan een aantal leerlingen uit de klas aan ons.’”

“Ik heb weleens aan één zo’n soort school de boekjes gegeven van Frisse Start. Die docenten hebben ook een training gehad. En die hebben daar toen zelf een beetje uitgehaald wat zij vonden passen bij hun doelgroep. Toen dacht ik: ‘dat is prima.’ Ik vertrouwde haar er wel in, dat ze dat kon.”

Behoefte

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers hebben de behoefte om de lespakketten structureler uit te voeren. Het helpt hierbij om meer lespakketten te ontwikkelen voor meerdere leerjaren, zodat een doorlopende leerlijn ontstaat. De scholen kunnen deze dan in elke klas inzetten en ervoor zorgen dat ze de lessen over alcohol, roken en drugs regelmatig (bijvoorbeeld jaarlijks) geven.

"Het programma Be wise, think twice willen we gewoon twee jaar op rij uitdraaien, maar dan met een andere hoofdrolspeler in het filmpje. Dan wordt het voor de leerlingen weer net anders en dan krijg je de kracht van de herhaling. En dat is toch nodig. Dus twee jaar op rij Be wise, think twice en dan gaan we over naar één keer in de bovenbouw."

"Ik zou het wel mooi vinden als je echt een mooie opbouw per leerjaar hebt, en je dan ook weer terugblijkt op het voorgaande leerjaar. Dat je echt een mooi vierjarenplan kan leveren per onderdeel. Als het een mooi vaststaand plan is - wat dus ook onderzocht is, onderbouwd is en gedragen wordt - dan geloof ik dat we dat zo weg kunnen zetten."

De Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geven aan dat ze naast de interactieve methodes regelmatig werkboeken inzetten voor leerlingen. Sommige scholen ervaren dit als prettig. Alleen is er dan wel behoefte aan nieuwe lesboekjes die goed aansluiten op het niveau van de leerlingen. Voor het praktijkonderwijs zijn lesboekjes beschikbaar, maar deze zijn al wat ouder. Daarnaast maken scholen nu weleens gebruik van lesboekjes voor het reguliere onderwijs (Frisse Start). Die sluiten minder goed aan.

"Er zijn docenten die het heel fijn vinden om gewoon nog met lesboekjes te werken."

"Ik ken ze wel, die paarsige roze boekjes. Die hebben we weleens bij de praktijkschool gedaan. Maar die zijn sowieso niet meer up-to-date. We gebruiken ze op het moment niet heel veel."

"Ik heb vorig jaar een poging gedaan tot Frisse Start in het praktijkonderwijs, maar het was niet heel handig verlopen. Ze vonden de boekjes wel oké. Er was wel genoeg structuur in de boekjes, alleen hadden ze veel meer tijd nodig om dingen uit te leggen. En als het ging over alcohol, dan moest je dat eigenlijk gewoon twee keer herhalen voordat je verder kon. Daarom zeiden ze: 'het is niet helemaal geschikt voor onze doelgroep.'"

Het is belangrijk dat docenten werken uit een lesboekje altijd afwisselen met creatieve en interactieve lesmethodes. Zoals eerder genoemd, werken deze methodes goed voor de doelgroep. Vernieuwde lesboekjes moeten daarom altijd een aanvulling zijn op andere materialen.

"Ik denk wel dat het goed is om wat je doet in de les zo in te richten dat zij zelf aan de slag gaan, zodat er iets van verwerking in zit. Dat kan op zich prima met een lesboekje. Ik denk wel dat goede werkbladen even belangrijk zijn."

"Een combi van: in de les zit steeds een stukje uitleg, een filmpje en daarna weer even een werkblad maken. Die afwisseling is heel belangrijk."

Daarnaast hebben de Gezonde School-adviseurs behoefte aan ondersteunende materialen, waarmee ze de school een idee geven van de inhoud van het lesaanbod. Dit kunnen promotiefilmpjes zijn of voorbeelden van materialen die ze gebruiken.

"Als je de lesmaterialen daadwerkelijk mag zien en je ze mag doorbladeren, kan dat nog weleens werken. Proefpakketten zijn wel ideaal, vind ik."

“Ik zat te denken aan een soort promotiefilmpje ofzo. Want niet alleen de leerlingen zijn visueel ingesteld, maar ook de docenten en directie.”

“Wat ik soms een fijne vorm vind, is een promotiefilmpje, waarin je ook echt het lesmateriaal ziet. Dan kan je iets leuks laten zien aan docenten, van: ‘kijk, zo ziet het eruit.’ En het is een beetje modern, dat vinden de leraren vaak leuk.”

“Misschien kunnen we wat meer voorbeelden voor de docentenondersteuning geven.”

Conclusie

Volgens de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers besteden de meeste scholen in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs aandacht aan alcohol, roken en drugs in de klas. Scholen maken niet alleen gebruik van lespakketten die dit onderwerp behandelen, maar ook van gastlessen en lessen die docenten zelf vormgeven. Incidenten zijn vaak de aanleiding om lessen over middelengebruik te geven. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zien liever dat de lessen structureel in het curriculum komen, zodat ze een preventiever karakter hebben.

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers noemen verschillende belemmerende factoren die ervoor zorgen dat scholen geen effectieve educatie-activiteiten uitvoeren. Wat vaak voorkomt, is een gebrek aan tijd en andere randvoorwaarden. Een andere belemmerende factor is de keuze voor zelfgemaakte lessen, waarvan de effectiviteit twijfelachtig is. Ook de grote diversiteit aan leerlingen qua onderwijstype, problematiek en ervaringen met middelengebruik vormt een belemmering. Hierdoor zijn de lespakketten soms niet goed uitvoerbaar of passen ze bij de ene leerling beter dan bij de andere. Sommige scholen kiezen daarom voor individuele lessen of lessen in kleine groepjes.

De meningen over gastlessen zijn verdeeld. Sommigen ervaren de vraag naar gastlessen als belemmerend, omdat ze vaak eenmalig zijn en de gastdocent de leerlingen niet goed kent. Andere Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zien juist voordelen van gastlessen. Een gastdocent maakt namelijk vaak meer indruk op de leerlingen dan de eigen docent. Ook over de inzet van ervaringsdeskundigen denken Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers verschillend. Het gevaar bestaat dat leerlingen de ervaringsdeskundigen en hun verhalen stoer vinden. Hierdoor hebben ze juist een averechtse werking op de leerlingen.

De Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers vinden dat creatieve en interactieve lesmethoden, zoals spelletjes en filmpjes, bevorderend werken. Leerlingen in het praktijkonderwijs en voortgezet speciaal onderwijs hebben vaak een korte aandachtsspanne en hebben daarom meer baat bij ervarend leren. Ook de vertrouwensband tussen docenten en leerlingen werkt bevorderend voor een actieve en serieuze deelname van leerlingen aan de educatie-activiteiten. Andere bevorderende factoren zijn een goede relatie tussen docenten en leerlingen, mogelijkheden om de lespakketten in kleine groepjes of individueel te gebruiken en een (intensieve) ondersteuning van de Gezonde School-adviseur of preventiewerker bij de uitvoering van de lessen.

De meeste Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zien graag dat er een doorlopende leerlijn komt voor middelenpreventie in het praktijkonderwijs of voortgezet speciaal onderwijs. Daarmee kunnen docenten in elk leerjaar nieuwe lessen geven over middelengebruik. Daarnaast heeft een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers behoefte aan nieuwe lesboekjes die goed aansluiten bij de doelgroep. Ook willen ze graag ondersteunende materialen, zoals promotiefilmpjes, waarmee ze scholen meer inzicht kunnen geven in de beschikbare educatieve activiteiten.

3.4. Signaleren en begeleiden

Huidige werkwijze

Scholen voor praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs hebben vaak beleid waarin expliciet staat wat ze doen bij signalen van middelengebruik bij leerlingen. Zo staat er in het beleid bij wie een medewerker de signalen moet melden. Meestal is dit een teamleider of zorgcoördinator. Ook staat erin welke vervolgstappen de school neemt.

“Vaak bestaat er beleid rondom zorg. En dan is het bijvoorbeeld de bedoeling dat als de mentor of een docent iets signaleert, hij dat doorgeeft aan de zorgcoördinator. En dan wordt er gekeken welke stap er volgt.”

“Stel dat er gesignaleerd wordt dat je dealt, wie doet wat en welke stappen nemen we? In het beleid staat heel vast: er wordt gesignaleerd dat Pietje dealt, dan is het de conciërge die dat heeft gezien en dan geeft hij dat door aan de teamleider. En de teamleider organiseert het gesprek om te kijken of het klopt wat gesignaleerd wordt. En zo ja, dan onderneemt de teamleider de stap om andere betrokkenen te informeren en te kijken wat we kunnen doen.”

Het hele schoolpersoneel heeft de taak om op signalen van middelengebruik te letten. Het zijn vooral docenten die signaleren, maar de conciërge kan hier ook een rol in hebben.

“Signaleren moet natuurlijk gewoon iedereen op school doen. Vooral de docenten. En de conciërge misschien zelfs.”

“Binnen de onderwijstaken die we hebben besproken, heeft op school iedereen een rol van signaleren.”

“Een conciërge kent gewoon al die leerlingen en weet ook wie onder welke docent valt.”

Om goed te signaleren, geven de preventiewerkers trainingen aan het schoolpersoneel. Tijdens deze trainingen geven ze informatie over alcohol, roken en drugs. Daarnaast besteden ze aandacht aan signalen, de zorgroute en gesprekstechnieken.

“We hebben gewoon een training. Dagdeel één is middelenkennis. Dagdeel twee is signaleren. En daar zitten allerlei oefeningen in tot aan theorie, tot aan visiebespreking, filmpjes, van alles. En dagdeel drie is met een acteur. Dan gaan we gesprekstechnieken oefenen.”

"We beginnen met een stukje kennismaken. Dus wie ben je en wat doe je? En wat zie je op deze school qua middelengebruik? Waar maak je je het meeste zorgen over? En die eerste bijeenkomst is vooral middelenkennis. En een stukje over stadia van gebruik en een stukje over hoe middelengebruik ontstaat. Dus waarom gebruiken leerlingen? En daar zitten wat opdrachten bij. En de tweede gaat echt over signaleren, dus het proces van signalering. Wat doorloop je? En hoe voer je dan zo'n signaleringsgesprek en naar wie verwijst je door en hoe?"

"We hebben het ook over de sociale zorgroute gehad, van: bij wie komt een docent met zijn signaal? Dus dat stappenplan hebben ze paraat. Dat is heel helder."

Het is de bedoeling dat het hele schoolpersoneel deelneemt aan de trainingen, want alle medewerkers hebben de taak om te letten op signalen. De Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers vinden het dan ook belangrijk om de trainingen te geven. Medewerkers zonder training zijn namelijk niet goed in staat om signalen van gebruik op te pikken. Sommige Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers stellen het volgen van een training signaleren als voorwaarde voor het uitrollen van andere activiteiten op de school.

"Het zorgpersoneel is ook getraind in signaleren. Iedereen die op die school werkt."

"We zeggen altijd: 'laat iedereen aansluiten, zelfs de conciërge, want die ziet ook heel veel.'"

"Ik vind dat eigenlijk alle scholen verplicht moeten worden om daarin getraind te zijn."

"Nee, ze doen maar wat. Dat vind ik wel problematisch. Omdat ze niet getraind zijn op signalen van gebruik, zeggen ze ook: 'ja, ik weet niet of een kind er nou moe uit ziet, of dat hij misschien iets heeft gebruikt.'"

"Wij zijn altijd ook wel heel strikt geweest, van: 'wil je lesmateriaal, dan moet je die signaleren en begeleiden training volgen, punt.' En wij zeggen dan ook echt: 'we gaan anders niet verder.' Dus bij ons is het echt de keuze gewoon voor die training."

Naast trainingen geven zijn preventiewerkers regelmatig aanwezig op scholen. Daardoor zijn ze bekend bij medewerkers en leerlingen. Vaak voert de preventiewerker gesprekken met zowel medewerkers als leerlingen. Soms betreft de school de preventiewerker ook bij vergaderingen.

"Ik kom maandelijks op die school, dus dan zien ze me en dan raak je in gesprek. En af en toe sluit ik eens aan bij een teamvergadering en dan benoemen we het thema weer even."

"Met het zorgteam heb ik elke week wel even contact. Ook over de leerlingen die ik individueel begeleid. En met de mentoren heb ik ook contact, voornamelijk over de leerlingen die ik begeleid. En op de andere school hebben we bijvoorbeeld een groot ZAT-overleg, daar zitten dan ook vaak mentoren bij. Ja, je onderhoudt wel contact."

“Ze kennen mij. Ik probeer ook altijd minimaal één keer per jaar langs te gaan, maar het liefst natuurlijk één keer per maand. Ze kennen mijn gezicht. En dat is, denk ik, ook heel belangrijk dat ze dat kennen.”

Daarnaast hebben preventiewerkers soms spreekuren met de leerlingen. Sommige komen op scholen waar geen of minder behoefte is aan spreekuren. Meestal heeft de school ze ooit opgezet, maar kwamen er geen leerlingen op af. De frequentie van de spreekuren wisselt dan ook. Op sommige scholen is een wekelijks spreekuur, andere plannen spreekuren naar aanleiding van behoefte.

“Ik ben gewoon op elke school minimaal vier uur en maximaal acht uur aanwezig in de week. En ik ben er dan voor die school en voor de leerlingen die ik spreek. Wij hebben trajecten van twaalf gesprekken en ik die plan ik gewoon in mijn agenda. En dan ga ik op zoek naar de leerlingen. En op de ene school gaat dat dus makkelijker dan op de andere, om ze te vinden.”

“Als ik een aantal leerlingen heb, probeer ik ze wel op één dag te plannen op die school. Dan lijkt het bijna een soort spreekuur. Waardoor ik wel vaak op donderdag officieel op een school ben. En dan merk ik wel dat docenten mij weer zien. En dat er ineens leerlingen aan komen kloppen, en zo. Dus dat werkt op zich dan wel weer goed. Maar dat gebeurt niet iedere week.”

“Van de spreekuren zijn we afgestapt. Ze mogen mij altijd bellen en dan ga ik langs. Op dat moment was er dan toch niks te doen, dus dat doen we niet.”

“Het is toen opgezet en dan komt er niemand op zo’n spreekuur. Dan loopt dat een half jaar en dan wordt daar weer mee gestopt.”

Als scholen leerlingen met (problematisch) middelengebruik signaleren, bieden ze vaak zelf ondersteuning aan. Hier hebben ze meestal ruime mogelijkheden voor, omdat er een sterke zorgstructuur is op school. Daarnaast verwijzen ze regelmatig door naar aanvullende begeleiding. Scholen werken hierin vaak samen met de Instellingen voor Verslavingszorg.

“Daar is meer zorg op school. Er zijn hier zorgdiensten die zo uitgebreid zijn voor de leerlingen die veel meer ondersteuning nodig hebben. Dat zie je in het reguliere onderwijs minder.”

“Ze weten dat ze door kunnen verwijzen ofwel naar de Instelling voor Verslavingszorg, of naar de behandelaars. Volgens mij gebeurt dat ook.”

“Dat ze doorverwijzen naar mij staat ook in de protocollen. En hoe mentoren zich bij mij kunnen aanmelden, want het hoeft niet per se via de zorgcoördinator.”

De rol van de Gezonde School-adviseur bij het signaleren van (problematisch) middelengebruik is anders dan de rol van preventiewerkers van een Instelling voor Verslavingszorg. De Gezonde School-adviseur is meestal niet direct betrokken bij het signaleren van middelenproblematiek.

“Ik verwijs eigenlijk altijd direct naar de Instelling voor Verslavingszorg. Eigenlijk moeten ze mij helemaal niet bellen. Alleen hebben ze soms toevallig mij in hun telefoon staan. Of ze informeren

mij niet, en dan bedenken ze ter plekke wat ze ermee doen. De ouders opbellen ofzo. En dan is het daarmee afgerond.”

“Soms weet ik het helemaal niet. Ik ben dan op scholen bezig met een ander thema, en dan hoor ik eens een keertje toevallig van: ‘o ja, we hadden een incidentje met drugs dealen, en dat is via de zorgcoördinator opgelost.’ Het is niet dat ze mij automatisch bij alles betrekken, of dat ik alles weet. Ik moet echt wel zelf informeren.”

Preventiewerkers zetten vaak Moti-4 in. Moti-4 is een korte interventie op basis van motiverende gesprekstechnieken, waarin aandacht is voor de voor- en nadelen van gebruik en manieren om het gedrag te veranderen. Ze vragen de leerling ook om een week lang een registratieboekje bij te houden over hoe de week is geweest. De preventiewerker en de leerling nemen vervolgens samen de moeilijke punten uit de week door.

“Wat ik wel doe, is de nadelen en de voordelen benoemen: de voordelen van verandering en de nadelen van gebruik.”

“De vaste elementen zijn altijd: in welke fase van gebruik zit je, de voor- en nadelen balans, en dat 5G-schema proberen.”

“Toen we in gesprek gingen: ‘hoe is jouw week dan geweest? Wat waren moeilijke punten, wat kan je daarvan leren?’”

“Zowel preventiewerkers als scholen zijn vaak enthousiast over Moti-4. De uitvoering van Moti-4 wordt wel regelmatig aangepast aan het niveau van de leerling, bijvoorbeeld door de sessie op te knippen of opdrachten aan te passen.”

“De Instelling voor Verslavingszorg zet heel vaak Moti-4 in. En ik hoor van scholen heel positieve verhalen over Moti-4.”

“Moti-4 loopt overal binnen scholen supergoed.”

“Het is vooral op maat. Je kijkt heel erg wat ze nodig hebben. Wij zetten dat dan in en dan ga je heel erg kijken naar wat daar nodig is. En ja, heel laagdrempelig.”

“Ik pas hem aan, aan degene die voor me zit.”

“We vullen de registratielijst eigenlijk negen van de tien keer niet in. Ik probeer wel voor mezelf dan samen eens terug te kijken, van: ‘hoe zag jullie week er dan uit?’ En dat is wel weer een opening om het gesprek aan te gaan.”

“Ik doe vijf of zes gesprekken.”

“Wij doen hem aangepast. Dus dan doe je niet de Moti-4 maar de Moti-8.”

Belemmerende en bevorderende factoren

Over het algemeen lijken medewerkers goed te signaleren en te handelen. Toch gebeurt het ook dat een medewerker er niet of te laat in slaagt om middelengebruik te signaleren. Soms zien ze het gebruik van de leerling helemaal niet, of ze zien medicatie aan voor middelengebruik. Verder zijn docenten soms te veel bezig met hun lerarenrol, waardoor ze onvoldoende aandacht hebben voor de situatie van de leerling.

"Ik denk dat de vroegsignalering echt nog tekortschiet. Echt op alle scholen. Het gebeurt nog te vaak, vind ik, dat leerlingen gewoon niet worden gesignaleerd en dat ze naar de hulpverlening moeten, in plaats van naar mij."

"Ze signaleren wel, maar naar mijn gevoel soms laat. Dat ik denk: 'die cijfers zijn al behoorlijk naar beneden. Kunnen we het überhaupt nog wel recht gaan breien voor zo'n leerling?'"

"Dat ze dan lastig kunnen inschatten, denk ik, of iemand nou een middel heeft gebruikt, of is het gewoon medicatie?"

"Docenten zitten toch heel erg in de lerarenrol en hebben ook vaak heel veel moeite om gewoon een gesprek te voeren, zonder dat ze gaan zitten op: 'nou, is dat wel slim?'"

Soms signaleert de docent wel iets, maar handelt deze niet verder. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het middelengebruik voor een docent niet altijd een probleem is. In sommige gevallen zien ze het zelfs als oplossing voor storend gedrag. Ook doen ze soms niets omdat een leerling al met meerdere problemen kampt, die eerst moeten verminderen. Om deze redenen tolereren docenten middelengebruik weleens.

"Die heeft vanaf zijn zestiende dagelijks geblowd. En iedereen wist het, ook op school. Op die school was het blijkbaar gemak, want die jongen wordt druk als hij niet blowt. Dan hebben ze op school natuurlijk liever een stille leerling."

"Meestal als kinderen gebruiken, hoeft dat niet per se meteen een probleem te zijn. Kinderen gaan soms ook gewoon gebruiken door de omstandigheden."

"Soms worden verslavingen gewoon niet als belangrijk gezien, van: 'laat hem maar eventjes blowen, want hij heeft nog zoveel andere dingen waar hij mee aan de slag moet. Dus laat hem maar even gaan. Laat hem dat maar behouden.'"

"Ik denk dat sommigen het heel goed doorhebben en ik denk dat er ook leraren zijn die het liever niet willen zien. En dat er leraren zijn die het wel goed vinden als iemand stoned in de klas zit. Dus ik denk dat het heel erg afhangt van de persoon."

Ook zijn er belemmeringen rondom de uitvoering van de docententrainingen. De beperkte tijd van de docenten is een veelgenoemd knelpunt. Medewerkers hebben het vaak te druk om een urenlange training te volgen en zijn hier daarom niet altijd toe bereid. Tegelijkertijd is een kortere training onwenselijk, omdat preventiewerkers en Gezonde School-adviseurs dan te weinig informatie kunnen overbrengen.

"Vroeger was het signaleren, begeleiden, verwijzen: vier dagdelen. Nu krijg ik dat niet meer weggezet. Nu is het een opfriscursus van een halve dag, soms zijn het twee uur. Ja, twee of drie uur is toch wel een andere training dan vier dagdelen. Het is aanstippen."

"We hebben altijd gezegd: 'er zijn twee bijeenkomsten van twee uur.' En dan krijg je vaak van: 'dat is echt wel heel veel.'"

"We hebben een bepaald tijdsbestek. Drie uur minimaal, vier uur maximaal doen we zo'n trainingsdagdeel. En dan merk je dat zo'n school zegt: 'oké, we hebben één uur.' Dat kan niet. Daar zijn we heel streng in geworden. Dat doen we gewoon niet. We kunnen niet een training die drie uur duurt, in één uur proppen. Dan mis je alle essenties van die training, dus dat doen we niet."

"Een langere training is wel prettig om even te doen, te laten dalen, door te denken, in plaats van dat het eenrichtingsverkeer is."

Het gevolg van het tijdgebrek van docenten is dat preventiewerkers en Gezonde School-adviseurs de trainingen maar weinig geven. Meestal is dit eens in de paar jaar. Dit leidt ertoe dat medewerkers de geleerde inhoud soms vergeten. Een ander nadeel is dat nieuwe medewerkers de training niet hebben gevolgd. Daardoor missen ze kennis over het signaleren van middelengebruik.

"Dat is nu de vraag: is hij nou getraind? Dat is misschien vijf jaar geleden."

"Ik denk zeker wel één keer in de vijf jaar."

"Dan hebben ze ooit een keer zo'n training gehad over signaleren en bespreekbaar maken, met het team van negen jaar geleden. En nu zitten er zoveel nieuwe mensen in het team dat dat helemaal nergens meer op slaat."

Het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs heeft een stevige zorgstructuur. Dat zorgt ervoor dat partijen binnen één school veel met elkaar moeten overleggen voordat ze externe hulp zoeken. Dit vertraagt soms de behandeling van de leerlingen.

"Ik merk dat het vso en het praktijkonderwijs natuurlijk heel veel zelf oppakken, waardoor ik denk: 'het duurt heel lang voordat jullie preventie inschakelen.' Ik denk: 'dat had je toch al veel eerder kunnen doen.' Dan heb ik het gevoel dat ze al over zoveel schijven gaan voordat ze actie ondernemen. Dan moeten ze eerst wel vijf man toestemming vragen en dan moeten ze het bespreken. Dan denk ik van: 'je had dat al veel eerder kunnen oppakken.'"

"Ik geef je die signalen af, wat je mij gevraagd hebt, en dan wordt dus niet doorgepakt."

Daarnaast komt het voor dat docenten of ander schoolpersoneel op de stoel van de hulpverlening gaan zitten, zonder te overleggen met interne of externe partijen. Vaak gebeurt dit als medewerkers beter denken te weten wat er moet gebeuren bij het signaleren van middelen.

"Wat je toch heel vaak ziet, is dat een beleid wordt bedacht en op papier gezet. En dan zie je in de praktijk dat docenten - en dat heb ik heel vaak meegemaakt - hun eigen dingetje doen. Want vaak bestaat er beleid rondom zorg. En dan is het bijvoorbeeld de bedoeling dat als de mentor iets signaleert of een docent, dat hij dat dan doorgeeft aan de zorgcoördinator. En dan wordt er gekeken welke stap volgt. Maar je ziet in de praktijk ook dat mentoren soms zeggen: 'ik heb ook een coachingsopleiding gedaan.' Dan gaan ze zelf al aan de slag."

"Het gevoel van: 'ik weet het beter of kan het anders.' Ik denk dat dat het is."

Nog een belemmerende factor in de begeleiding van jongeren met middelenproblematiek is dat sommige ouders doorverwijzingen tegenhouden. Hierdoor komen jongeren met grote problemen rondom alcohol, roken en/of drugs soms in de zorg terecht, terwijl ze eigenlijk eerder hulp hadden moeten krijgen.

"Ik denk vooral dat ouders doorverwijzingen tegenhouden. Dat die het heel spannend vinden."

Naast deze belemmerende factoren zijn er ook bevorderende factoren. Zoals eerder genoemd, heeft de sterke zorgstructuur op scholen in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs nadelen. Tegelijkertijd zorgt deze zorgstructuur ook vaak dat het schoolpersoneel goed kan handelen bij signalen van middelengebruik.

"Daar is meer zorg op school, dat wel. Er zijn hier zorgdiensten die zo uitgebreid zijn, en dat zie je in het reguliere onderwijs minder."

"Ze lossen zelf ook wel een heleboel op en gaan gesprekken aan."

"Heel vaak zie je dat die kinderen natuurlijk al in een ongelooflijke zorgstructuur ingebed zitten. Dus ik denk dat die al heel beschermend is. Want het gebeurt natuurlijk wel dat we leerlingen hebben die blowen. Maar die zitten vaak al in zo'n zorgstructuur, waardoor mijn toegevoegde waarde nihil is."

Een andere bevorderende factor is dat sommige leerlingen in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs moeite hebben om hun middelengebruik te verbergen. Het gebeurt daarom dat ze hun middelengebruik verraden tijdens gesprekken. Soms laten ze duidelijke signalen zien, bijvoorbeeld slechtere cijfers.

"Dat is het voordeel van de leerlingen in het praktijkonderwijs: die denken niet zo heel goed na over het antwoord dat ze geven. Vaak krijg je gewoon heel open van: 'ja hoor, dat heb ik weleens gedaan.' En soms zeggen ze eerst braaf 'nee' als je het lijstje afwerkt van welke middelen ze weleens hebben gebruikt. En dan op een gegeven moment komt het onderwerp toch naar boven en dan was het toch wel 'ja'."

"Ik heb wel het idee dat veel docenten in het speciaal onderwijs weinig moeite hoeven te doen om te signaleren. Omdat de leerlingen vaak duidelijk laten zien dat ze onder invloed zijn van middelen."

"Vooral cijfers eigenlijk. Als cijfers naar beneden gaan, is het vaak een moment dat ze wat verder gaan kijken, van: 'is er nog problematiek gaande?' En dan kunnen ze het wel koppelen aan bijvoorbeeld gamen of aan blowen of wat dan ook."

Ook leidt de kwetsbaarheid van de leerlingen ertoe dat medewerkers goed letten op hun gedrag. Daardoor signaleren ze middelengebruik sneller.

"Docenten in het speciaal onderwijs zijn vaak wat alerter, omdat ze weten dat ze te maken hebben met kwetsbare doelgroepen. Dus die signaleren meer - heb ik de indruk - dan docenten in het reguliere onderwijs."

"Ik denk ook dat er misschien toch meer aandacht voor is."

Verschillen praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs

Over het algemeen signaleert het voortgezet speciaal onderwijs beter en sneller dan het praktijkonderwijs. Een reden hiervoor is de kleinschaligheid van de klassen en scholen in het voortgezet speciaal onderwijs. Daardoor kennen docenten de leerlingen goed en signaleren ze sneller of leerlingen middelen gebruiken. Een ander gevolg is dat verhalen rondom alcohol, roken en drugs vaak door de hele school gaan en dus ook snel bij medewerkers terecht komen.

"Ik denk dat ze in het praktijkonderwijs beter zouden kunnen signaleren."

"Eigenlijk kennen ze hun leerlingen vrij goed, in het vso in ieder geval. Dat is mijn ervaring. En ze zien het ook wel vrij goed."

"Het voordeel op zo'n vso is dat de kinderen hun mond niet kunnen houden, dus het signaleren gaat altijd via-via. Dus als iemand wiet bij zich heeft, dan weet bijna de hele school het. Als er één gebloed heeft, spelen ze het ook gewoon door naar de docent."

Aangezien de praktijkscholen groter zijn dan de scholen in het voortgezet speciaal onderwijs, is het voordeel van kleinschaligheid daar minder sterk. Tegelijkertijd zijn ook deze scholen kleiner dan scholen in het reguliere onderwijs, waardoor dit voordeel in mindere mate ook voor het praktijkonderwijs geldt.

"Ze hebben iets minder zicht op de leerlingen. In een vso kent iedereen iedere leerling. En dat is in het praktijkonderwijs alweer anders. Daar zijn de klassen ook iets groter, dus daar zie je wel iets meer verschil."

"Zowel in het vso als in het praktijkonderwijs zijn het kleinere klassen, dus de kinderen vallen sneller op."

Ook zoeken medewerkers in het voortgezet speciaal onderwijs heel bewust naar informatie over het middelengebruik van leerlingen. Zo vragen ze bijvoorbeeld al bij de intake van nieuwe leerlingen naar hun ervaringen met alcohol, roken en drugs. Verder zetten sommige medewerkers in het voortgezet speciaal

onderwijs manieren in om de leerlingen te controleren op middelen, die in het praktijkonderwijs minder gebruikelijk zijn.

“In het vso is er natuurlijk een heel uitgebreide intake en daar zit middelengebruik standaard in verwerkt. Daar wordt heel uitgebreid naar gevraagd en dan worden ze eigenlijk meteen aan mij gekoppeld als er iets speelt. De ouders ook. Dus daar zie je al dat die route vrij duidelijk is. In het praktijkonderwijs is dat echt wel minder. Daar zie je dat die signalerende functie alweer wat anders is.”

“Op het moment dat de leerlingen binnenkomen, is er een soort controle, bijvoorbeeld dat ze hun pet af moeten doen. Die mogelijkheid is er. Er is een moment om te kunnen signaleren. In het reguliere onderwijs zie je dat soort dingen dus niet gebeuren. Daar zijn grotere klassen: leerlingen komen binnen en iedereen zit er al. Dan komt de docent en dan gaat het meteen over het onderwerp van de les.”

In het praktijkonderwijs is weleens sprake van handelingsverlegenheid. Medewerkers weten dan niet wat ze moeten doen bij signalen van middelengebruik en zijn bang voor vervolgstappen. Soms is er angst om de vertrouwensband met de leerling en ouders te beschadigen. Een andere keer weet de docent ook niet wat er gaat gebeuren bij vervolgstappen en wat hij of zij precies moet doen. Deze factoren zorgen dat medewerkers niet handelen als ze middelengebruik signaleren. Maar handelingsverlegenheid lijkt geen belemmering te zijn in het voortgezet speciaal onderwijs. Medewerkers weten daar waarschijnlijk beter hoe ze moeten handelen bij het signaleren van middelengebruik.

“De handelingsverlegenheid in het praktijkonderwijs is eigenlijk het grootste probleem bij het signaleren: dat ze soms wel signaleren, maar niet durven te handelen.”

“Wat je soms in het praktijkonderwijs ziet, is dat zo'n leerling een bondje heeft met een docent of met een praktijkdocent ofzo. Dus die kunnen daar nog wel een rol in spelen. Dat vind ik wel het verschil met het reguliere onderwijs. Dus die mazzel heb je wel in het praktijkonderwijs. Maar dan moet je natuurlijk wel een docent hebben die er ook feeling voor heeft en daarin durft door te pakken.”

“Nee, het is of omdat ze ouders moeten inlichten en dan denken: ‘ja, moet ik hier nou de ouders voor inlichten, dan ben ik straks mijn bondje met de leerling kwijt.’ Of omdat ze denken: ‘als ik het nu signaleer, moet ik van alles invullen en zitten er zoveel handelingen aan.’ Het is, denk ik, heel verschillend.”

“Ik denk wel dat ze in het vso hun leerlingen beter kennen en er strakker op zitten. Zij kunnen veel beter signaleren of een jongere iets mee heeft of niet en zij durven ernaar te handelen. Dat vind ik wel een verschil met het reguliere onderwijs: die signaleren wel, maar die durven niet te handelen. En het vso signaleert gewoon: ‘Pietje Puk heeft wiet bij zich, Pietje kom even mee, vertel.’ Of: ‘ik zie

dat je geblowd hebt, geen discussie, het is gewoon zo.’ En dat is echt anders in het reguliere onderwijs. Daar durven de docenten niet zo door te pakken.”

Behoefte

Het gebrek aan tijd van de medewerkers om lange trainingen te volgen, leidt tot een lage frequentie van de docententrainingen. Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers stelt voor om beide knelpunten op te lossen door regelmatig opfrustrainingen of terugkomdagen te organiseren. Deze zijn dan minder diepgaand en duren daarom korter. Hierdoor frissen medewerkers die destijds de training hebben gevolgd hun kennis op. Tegelijkertijd krijgen nieuwe medewerkers in ieder geval wat informatie die eerder aan bod kwam. In enkele gevallen geven ze al opfrustrainingen, maar dit mag van de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers nog vaker.

“Misschien moeten we naar een soort terugkomdagdeel.”

“Het zou mooi zijn als je ook met regelmaat een opfrustraining kunt volgen.”

“Ja, dat is een opfriscursus van de middelen. Dus dan geef je middeleninformatie. Je gaat ze ook laten voelen hoe gedragsverandering is. Maar ook van: hoe ga je in gesprek met je leerling? Wat kun je bij ons halen? Wat kun je bij ons inzetten? Hoe signaleer je? Wat zijn signalen? Maar ja, dat is in drie uur.”

Op sommige scholen duurt het lang voordat ze samenwerken met externe partijen, zoals de Instelling voor Verslavingszorg. Om de samenwerking sneller te laten verlopen, is er behoefte om duidelijker vast te leggen wanneer het nodig is om deze partijen in te schakelen.

“Misschien dat er wat beter moet worden vastgelegd wat er wordt afgesproken. Dat het duidelijker is voor docenten, van: ‘wat heb ik gedaan, hoe nu verder? Wat zijn de signalen, en welke beslissing hebben we genomen over de aanpak?’ Het mag wat meer concreet.”

Conclusie

Het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs hebben vaak afspraken vastgelegd over het signaleren en begeleiden van middelengebruik. Deze afspraken bestaan in ieder geval uit de stappen die scholen moeten zetten als ze gebruik signaleren. Het hele schoolpersoneel heeft de taak om te signaleren. De scholen hebben vaak een stevige zorgstructuur, waarmee zij de leerlingen ondersteuning kunnen geven. Ook verwijzen ze leerlingen regelmatig door naar de Instelling voor Verslavingszorg.

Preventiewerkers geven vaak trainingen aan schoolpersoneel om signalen van middelengebruik beter te herkennen. Daarnaast komen ze op scholen voor gesprekken met medewerkers en/of leerlingen. Afhankelijk van de behoefte houden zij gesprekken op school. De preventiewerkers maken daarbij regelmatig gebruik van het programma Moti-4. De onderdelen van dit programma zijn niet altijd allemaal toepasbaar, maar toch zijn scholen en preventiewerkers erg tevreden over Moti-4.

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers vinden trainingen in het herkennen van signalen van middelengebruik erg belangrijk, omdat het schoolpersoneel deze signalen lang niet altijd oppakt. Toch lukt het lang niet altijd om medewerkers hierin te trainen, omdat de school hier vaak onvoldoende tijd voor beschikbaar heeft. Ook komt het regelmatig voor dat er veel tijd zit tussen twee trainingen. Daardoor is de informatie weggezakt en heeft nieuw personeel geen training gehad.

Een ander probleem is dat docenten misschien wel weten dat een leerling middelen gebruikt, maar hier vervolgens niets mee doen. Dit kan komen doordat ze andere problematiek belangrijker vinden. Of ze zien het gebruik niet als probleem, maar als oplossing voor lastig gedrag.

De sterke zorgstructuur op scholen bevordert aan de ene kant de begeleiding. Aan de andere kant zorgt de grote aandacht voor zorg vanuit de school er soms ook voor dat de communicatie met externe partijen niet consequent verloopt. Scholen nemen dan bijvoorbeeld zelf beslissingen, zonder goed met deze partijen te overleggen. Ook nemen medewerkers weleens zelf het initiatief om leerlingen te begeleiden, zonder met het zorgpersoneel of externe deskundigen te overleggen.

Meestal signaleert het voortgezet speciaal onderwijs beter dan het praktijkonderwijs. Een verklaring hiervoor is dat scholen en klassen in het voortgezet speciaal onderwijs kleiner zijn dan die in het praktijkonderwijs. Daardoor kennen docenten de leerlingen goed en signaleren ze sneller. Ook verspreiden geruchten over alcohol, roken en drugs zich makkelijker op scholen in het voortgezet speciaal onderwijs. Verder lijkt er in het voortgezet speciaal onderwijs meer aandacht te zijn voor begeleiding, vanwege de vele gedragsproblemen die er spelen. Daardoor is er waarschijnlijk ook minder handelingsverlegenheid. Het is belangrijk dat vooral in het praktijkonderwijs medewerkers zich bewust worden van signalen van middelengebruik en hier goed op leren te letten.

Een mogelijke oplossing voor de knelpunten rondom de docententrainingen is om regelmatig opfrustrainingen te geven. Op deze manier herhaalt het schoolpersoneel wat ze moeten doen bij signalen onder leerlingen en krijgen nieuwe medewerkers dit ook mee, zonder dat het veel tijd kost. Daarnaast hebben Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers de behoefte om afspraken over de samenwerking tussen scholen, de Instelling voor Verslavingszorg en de GGD concreter te maken.

3.5. Ouderbetrokkenheid

Huidige werkwijze

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers ondersteunen scholen op verschillende manieren bij ouderbijeenkomsten. Zo werken ze mee aan algemene ouderavonden en speciale themabijeenkomsten. Op de algemene ouderavonden geven Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers uitleg over wie ze zijn, wat ze doen en waarom. Op speciale themabijeenkomsten spreken ze over een specifiek onderwerp dat speelt onder ouders of op school. Deze themabijeenkomsten gaan bijvoorbeeld over middelengebruik, gamen of sociale media. Daarnaast geeft een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers

workshops en voorlichting. Of ze staan met een kraam in de school om ouders te informeren over bepaalde thema's op algemene ouderavonden.

Het merendeel van de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geeft aan dat de opkomst op ouderbijeenkomsten erg laag is. Scholen vinden het moeilijk om ouders te betrekken en te werven voor deze bijeenkomsten. Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zegt dat de ouderbetrokkenheid per school verschilt.

"Er komt gewoon geen kip."

"Vreselijk, vreselijk moeilijk. Het is heel moeizaam."

"Ouders zijn gewoon zo moeilijk te bereiken."

"Het is per school heel verschillend. Op sommige scholen is het veel lastiger, gewoon heel moeilijk. De ouderbetrokkenheid lukt nog wel op die eerste informatieavond aan het begin van het schooljaar. Maar wil je ze doordeweeks of door het jaar heen ergens krijgen: op de ene school lukt het wel, maar op de andere school niet."

Ouders bezoeken speciale themabijeenkomsten over het algemeen beter dan algemene ouderavonden. Al valt de opkomst ook bij de themabijeenkomsten soms tegen.

"De ouderavonden die we verzorgd hebben, koppelen we dan aan een thema. En dan hebben we toch wel een aantal ouders in huis."

"Sommige scholen zeggen: 'doe maar een themabijeenkomst, en we gaan heel hard werven.' Maar dan alsnog zit ik weleens met tien ouders, terwijl er vierhonderd ouders op school zitten."

Individuele oudergesprekken bezoeken ouders beter dan algemene ouderavonden en themabijeenkomsten. De ouderbetrokkenheid is bij deze bijeenkomsten hoog. Maar ook met individuele oudergesprekken lukt het niet om alle ouders te bereiken.

"Ouderbetrokkenheid blijft lastig. Maar als ik individueel met leerlingen spreek, dan komen ouders altijd op hun afspraken."

"De meeste ouders komen gewoon bij individuele gesprekken."

"Ook bijvoorbeeld bij de gesprekken over de voortgang van hun kinderen komen ouders soms dus niet opdagen. Dat je gewoon denkt: 'hè? Maar dat is toch het allerbelangrijkst?'"

Omdat de opkomst op algemene ouderbijeenkomsten vaak laag is, bedenkt een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers samen met de school alternatieven. Het doel is om ouders er meer bij te betrekken en de opkomst te vergroten. Hiervoor hebben ze verschillende formats bedacht, zoals interactieve workshops, digitale ouderavonden en oudercursussen.

"We proberen elke keer iets extra's, behalve een ouderavond waar alleen maar gekletst wordt. Ik denk nog steeds dat één onderwerp tegenwoordig niet meer genoeg is. Mensen moeten keuzes hebben."

"We doen een ouderavond waar de ouders in groepjes uiteengaan met de mentor. Ik ben dan altijd standaard aanwezig. Ouders kunnen dan met mij in gesprek, hun zorg uiten of een vraag stellen. Ik hop dan al die klassen even langs om mij voor te stellen, om te zeggen wie ik ben. Daarna organiseren we workshopmiddagen over bepaalde thema's."

"Wat we nu hebben, is onze digitale ouderavond. Dat spreken we dan heel goed af. Dat is een soort interactieve site, waar allerlei filmpjes op staan van opvoedkundige thema's. Daar hebben we allemaal kleine visitekaartjes van gemaakt, die de scholen aan de ouders kunnen meegeven. Zodat ouders daarop kijken."

"We werken op de praktijkscholen volgens de methodiek van Samen Slagen. Dat betekent dus eigenlijk dat we niet gewoon een ouderavond geven, maar altijd een oudercursus."

Ook bij deze alternatieve ideeën blijft de ouderbetrokkenheid in de meeste gevallen laag, maar er zijn uitzonderingen. Eén preventiewerker geeft aan dat de ouderbetrokkenheid bij alternatieve ouderbijeenkomsten op een school wel hoog is.

"We hebben informatieve ouderavonden met theater, wat heel leuk is. Maar dan moeten we wel een aantal ouders hebben."

"We hebben ouderbijeenkomsten in een soort carrouselvorm en dan met allemaal thema's. Maar dan komen er gewoon heel weinig ouders op af."

"We hebben ook weleens geprobeerd om met kleine, korte nieuwsitems via nieuwsbrieven wat informatie aan te reiken. Maar dan krijg je weer de vraag terug: 'wordt dat gelezen?'"

"We hebben een school waarbij de ouderbetrokkenheid echt geweldig is. Daar geef ik één keer per jaar een oudercursus van drie avonden, waarbij ouders zelfs nog vragen: 'kunnen we over een paar maanden weer een keer bij elkaar komen? Om wat leuks samen te doen.' En daar moet ik soms zelfs collega's meenemen, omdat de oudergroep te groot is geworden voor één groep. Dus als het dan gaat om ouderbetrokkenheid, dan denk ik: dat is daar echt prima."

Belemmerende en bevorderende factoren

In het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs hebben scholen vaak een regiofunctie. Dit houdt in dat leerlingen uit verschillende dorpen en steden van een bepaalde regio komen. De fysieke afstand tussen het (woon)huis en de school houdt ouders soms tegen om aanwezig te zijn op ouderbijeenkomsten.

"Bij scholen met een regiofunctie komen kinderen met busjes, en dat is ver weg. Dat geldt voor die ouders natuurlijk ook. Dus het is niet makkelijk voor ze om zomaar naar een ouderavond te komen."

“Ouders kunnen van heinde en verre komen, dus die komen echt niet naar een ouderavond. Bij een van mijn cluster 4-scholen zijn het ook vaak lokale families en dan wonen de kinderen gewoon thuis. Dus dan zijn die ouders ook wat meer betrokken.”

Andere belemmerende factoren voor de ouderbetrokkenheid zijn de financiële situatie van het gezin en de taalbarrière. Ouders die minder te besteden hebben en/of de Nederlandse taal niet goed beheersen, komen niet of minder vaak naar een ouderbijeenkomst.

“In het speciaal onderwijs merk ik dat ouderbetrokkenheid echt heel, heel weinig is. En dat heeft ook te maken met de situatie waarin ze leven. Veel van die ouders hebben het financieel gezien niet zo breed. Als je een ouderavond organiseert, dan moet iemand met de bus komen. Dat kost geld.”

“Er zijn ook echt taalbarrières. Op een van mijn praktijkscholen zijn er heel veel ouders die geen Nederlands spreken. En die durven eigenlijk niet naar een ouderavond te komen, omdat ze het toch niet zullen volgen, of moeilijke vragen moeten stellen.”

Ook de problematiek van ouders zelf is een belemmerende factor voor de aanwezigheid op ouderbijeenkomsten. Ouders van leerlingen in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs hebben zo hun eigen problemen en daardoor vaak zelf al genoeg aan hun hoofd. Hierdoor zijn ze lastiger te bereiken en hebben ouderbijeenkomsten minder prioriteit.

“Als je kijkt naar ouderbetrokkenheid, vind ik het wel lastig. Want ouders hebben ook veel aan hun hoofd en ik merk wel dat het lastig is om ze te bereiken.”

“Het zijn heel vaak probleemgezinnen, waar zóveel dingen spelen, dat een ouderavond wel de laagste prioriteit heeft.”

“Er zijn ook best wel wat ouders met analfabetenproblematiek en een lagere sociaal-economische status. Vanuit hun eigen cultuur en opvoeding hechten ze niet zo heel veel belang aan onderwijs.”

Sommige preventiewerkers noemen het afnemende enthousiasme van de school zelf als belemmerende factor. Als scholen in de gaten hebben dat ouders de ouderbijeenkomsten niet goed bezoeken, zijn ze minder enthousiast. Ze zien het werven van ouders dan als een onbegonnen zaak.

“Je ziet dat scholen zelf merken dat ouderavonden minder goed bezocht worden, dat workshops minder goed draaien. En dan worden ze zelf niet meer enthousiast over een ouderavond. En ja, zij hebben al het gevoel dat ze trekken aan een dood paard.”

Schaamte voor het thema is een andere belemmerende factor voor de aanwezigheid op ouderbijeenkomsten. Een paar Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zegt dit specifiek over themabijeenkomsten over middelengebruik. Als een bijeenkomst daarover gaat, is de opkomst van ouders erg laag. Er zijn ouders die niet willen dat anderen zien dat ze te maken hebben met problemen thuis. Of ze willen niet dat anderen zien dat ze meer informatie willen over middelengebruik.

"We hebben eens gedacht met een soort kraampje in de school gaan staan. Dat ouders na zo'n gesprek langs kunnen lopen. Maar dat is ook niet heel erg in trek, want ouders hebben ook zoiets van schaamte."

"Hier op school merk ik ook: als het over middelengebruik gaat, komt er echt niemand hoor."

"Een ouderbijeenkomst waarbij het hele thema echt op alcohol en drugs is gericht: dat gebeurt zelden."

"Ik denk dat de naam het niet goed doet, verslavingszorg, dat dat het wel heel hoogdrempelig maakt."

Themabijeenkomsten over actualiteiten zorgen juist voor een hogere opkomst. Als een bijeenkomst bijvoorbeeld over gamen gaat - een onderwerp dat leeft onder ouders - dan komen ze wel naar de bijeenkomst. Ouders vinden actualiteiten interessant.

"Als ik een avond heb over gamen, dan komen ze wel. Over dingen als beeldschermgebruik, want dat is opvoedvraag nummer één van ouders. Dan komen ze wel. Dan is het veilig."

Zoals eerder genoemd, is er een hogere opkomst bij individuele bijeenkomsten. Als er iets aan de hand is met hun eigen kind, dan komen de meeste ouders naar de individuele gesprekken. De aanleiding hiervoor is vaak een incident.

"Als het over een individu gaat, is de ouderbetrokkenheid zeker goed. Algemene ouderavonden werken niet, maar wel als er iets te vertellen valt over hun eigen kind. Maar vaak wel met een negatieve aanleiding, op basis van een incident bijvoorbeeld."

Ouders van leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs zijn meer gewend aan hulpverlening. Dit werkt bevorderend voor de ouderbetrokkenheid.

"Ouders zijn meer betrokken in het vso. Maar dat komt denk ik omdat in de cluster 4-scholen natuurlijk al problematiek is en dan is er vaak al hulpverlening betrokken. Dan is het allemaal niet meer zo spannend om nog eens een ander onderwerp of een andere partij erbij te betrekken. En voor het gewone, reguliere onderwijs is dat lastiger denk ik."

Een andere bevorderende factor is de aanwezigheid van bevlogen medewerkers op scholen. Personen die gedreven zijn om iets met middelenpreventie te doen, dragen bij aan de ouderbetrokkenheid.

"Wij hebben die sleutelfiguren nodig binnen de school, die echt gedreven zijn om daar iets mee te willen."

Eén preventiewerker geeft aan dat de ouderbetrokkenheid hoger is in het voortgezet speciaal onderwijs dan in het praktijkonderwijs. Dit komt door de korte lijnen tussen de school en ouders. In het praktijkonderwijs zijn er minder van deze lijntjes.

"Ik denk dat het vso natuurlijk ook veel beter contact heeft met alle ouders. De lijntjes zijn kort met die ouders. Ze hebben natuurlijk veel vaker gesprekken, ook met de psycholoog en over hun behandeling. Ze zijn vaak nog in behandeling, dus die ouders komen vaker op school. Dat scheelt wel enorm. En dat zie je bij praktijkonderwijs al anders. Daar is die lijn met ouders al minder."

Uitkomstverwachtingen

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers verwachten dat scholen zelf kunnen bijdragen aan het vergroten van de opkomst op ouderbijeenkomsten. Zij geven aan dat werving hiervoor van belang is. Als scholen actief ouders werven en achter ze aan blijven gaan, komt dit de betrokkenheid ten goede.

"Mijn collega heeft heel streng gezegd tegen die school: 'oké, ik wil dat je iedereen persoonlijk uitnodigt van de ouders. En iedereen moet laten weten of ze wel of niet komen. En alle ouders die aangeven dat ze niet komen, moet je nabellen om te vragen waarom ze niet komen.' Het werkte goed, want er zaten dus tachtig ouders. Terwijl op die school misschien honderd kinderen zitten."

"Ik zie vooral een rol voor de school, om aan te geven aan de ouders hoe belangrijk het is. Dat ouders komen."

"Ik denk dat de school er een heel grote rol in kan hebben: het echt aanspreken van ouders."

"Nou ja, dat is echt wel werving: als je gewoon zoveel aandacht besteedt aan iedereen persoonlijk bellen. Dat zal je zelf ook hebben, dat je er minder makkelijk onderuit komt als je gewoon wordt gevraagd: 'en waarom kom je niet?'"

Een preventiewerker verwacht dat de ouderbetrokkenheid hoger wordt als scholen de naam verslavingszorg laagdrempeliger proberen te maken. Dat kan door meer individuele oudergesprekken te houden.

"Wat je ziet, is dat heel veel ouders op het moment dat ze 'verslavingszorg' horen, wat stapjes terugnemen. Dus als je die drempel wat kan verlagen door het individueel te doen en te zitten en te zeggen: 'dit is het aanbod dat ik heb. Het kost je niets, preventie kunnen we inzetten en als het nodig is, behandeling'. Dus dat je het op een hele laagdrempelige manier brengt. Ik denk dat de ouders daar dan misschien wel veel profijt van kunnen hebben."

Behoefte

Alle Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers hebben de behoefte om de ouderbetrokkenheid op ouderbijeenkomsten te vergroten. Maar ze weten zelf niet wat ze kunnen doen om dit te bereiken.

"Ik denk dat die ouderbetrokkenheid wel meer mag. Ik denk dat dat de grootste beschermende factor is voor deze doelgroep, jeugdigen. En dat dat dus wel aan alle kanten gesteund moet worden, waar het kan. Dus dat scholen ook wel het belang daarvan moeten verkondigen of verkopen zeg maar, naar de ouders toe."

“Ik zeg altijd tegen iedereen: ‘als je het gouden ei hebt gevonden voor ouders, dan hoor ik het graag.’”

“Ik weet niet hoe je dat zou kunnen vergroten, die ouderbetrokkenheid.”

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers herkennen de behoefte van ouders om meer te weten te komen over gamen en sociale media. Dit houdt veel ouders bezig en zorgt voor een hoge opkomst.

“Op een speciaal onderwijsschool van mij hadden we laatst een themabijeenkomst over mediawijsheid. Nou is dat ook echt wel iets dat ouders bezighoudt. Net als omgaan met gamen en zo.”

Verder geven ze aan dat ouders een belangrijke rol kunnen spelen in het vroegtijdig signaleren van middelengebruik thuis. Ze kunnen dit vervolgens bespreken met de school. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers vinden dat ouders signalen van middelengebruik onvoldoende oppakken. Dit is waarschijnlijk een gevolg van de matige ouderbetrokkenheid. Ze hebben ook het gevoel dat ouders onvoldoende kennis hebben om middelengebruik van hun kind goed te herkennen. Dit kan ertoe leiden dat jongeren met grote middelenproblematiek in de zorg terecht komen, terwijl dit misschien eerder verholpen kon worden. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers willen ouders hiervoor graag handvatten geven.

“Ik denk dat er wel inderdaad iets beter kan, als het om signaleren gaat. Het signaleren zou ik niet op school doen, ik zou het nog een stapje eerder doen: thuis. Want de meeste scholen hebben contacten met de ouders.”

“Ik denk wel dat ouders sneller mogen signaleren, want ik denk dat in het preventieve stuk nog heel veel te behalen valt. Want wat uiteindelijk in de zorg terecht komt, is vaak heftig. En dan wil je natuurlijk eigenlijk dat iedereen eerder in beeld zou zijn geweest.”

Eén preventiewerker wil graag meer ondersteuning als het inzetten van webinars succesvol blijkt om ouderbetrokkenheid te vergroten.

“Stel nou dat die webinars echt goed bekeken worden, dan zou ik daarin wel wat meer ondersteuning willen.”

Conclusie

Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers werken in het praktijk- en voortgezet speciaal onderwijs mee aan algemene ouderavonden en speciale themabijeenkomsten. Zij geven aan dat de opkomst van ouders op zowel algemene ouderavonden als themabijeenkomsten over het algemeen erg laag is. Individuele oudergesprekken bezoeken ouders juist wel goed.

Een aantal Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers bedenkt samen met scholen alternatieven voor bijeenkomsten, om zo de opkomst en ouderbetrokkenheid te vergroten. Deze alternatieven zijn vaak interactiever. Maar ook voor deze meer interactieve ouderbijeenkomsten geldt dat de opkomst een punt van aandacht blijft.

Ondanks dat het betrekken van ouders vaak moeizaam verloopt, is het wel de moeite waard om hierin te blijven investeren. Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers ervaren namelijk regelmatig dat ouders onvoldoende kennis hebben om signalen van middelengebruik bij hun kind te herkennen. Daardoor komen leerlingen pas laat in beeld en hebben ze zwaardere zorg nodig.

De fysieke afstand naar de school toe, de financiële situatie van het gezin, de taalbarrière, culturele verschillen en overige eigen problematiek belemmeren ouders om aanwezig te zijn bij ouderbijeenkomsten. Daarnaast werkt het afnemende enthousiasme van scholen belemmerend voor het werven van ouders. Ook schaamte over het specifieke thema middelenpreventie vormt een belemmerende factor.

Wat bevorderend werkt voor de opkomst op ouderbijeenkomsten, zijn themabijeenkomsten die gaan over onderwerpen die leven onder ouders, zoals gamen. Ouders vinden actualiteiten interessant en zijn daardoor eerder geneigd zo'n bijeenkomst te bezoeken. Het onderwijstype is ook van invloed op de mate waarin het lukt om ouders te betrekken. Het voortgezet speciaal onderwijs lijkt hier beter in te slagen dan het praktijkonderwijs. Redenen hiervoor zijn dat in het voortgezet speciaal onderwijs vaak kortere lijnen zijn met de ouders en dat deze ouders meer gewend zijn aan hulpverlening. Als er zorgen zijn over hun eigen kind, zijn ouders er vrijwel altijd en is de ouderbetrokkenheid hoog, op enkele uitzonderingen na.

Alle Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers hebben de behoefte om de ouderbetrokkenheid te vergroten. Zij weten alleen niet wat ze kunnen doen om dit te bereiken. Ze verwachten wel dat scholen zelf de ouderbetrokkenheid kunnen vergroten door actief ouders te werven.

4. Cluster 3-onderwijs

Daphne Visser, Simone Onrust & Jason Simon

4.1. Beleid

Huidige werkwijze

Een aantal scholen geeft aan dat er beleid is over middelengebruik. Dat betekent dat zij (gedrags)regels hebben vastgesteld over het gebruik van middelen. Maar dit wil niet zeggen dat deze regels altijd schriftelijk zijn vastgelegd.

“Veel dingen lichten we mondeling toe en dan met de reden erbij. Over de schoolgids denk ik zeer zeker dat daarin staat dat wij een gezonde en rookvrije school zijn. Dat staat daar in ieder geval in vermeld en op de site. Maar goed, er is geen apart protocol. (...) Dan is dat inderdaad wat besproken is. Wij zijn niet heel erg van het vastleggen in het beleid.”

De meeste scholen hebben regels over roken en alcoholgebruik. Over het gebruik van andere middelen is meestal geen beleid opgesteld. Hoewel veel scholen benoemen dat zij rookvrij en/of alcoholvrij zijn, staan ze wel uitzonderingen toe.

“Niet specifiek middelengebruik. Ik weet wel dat we een rookvrije school zijn. Even kijken, op ons schoolfeest hebben we wel vaste afspraken qua drank: dat kinderen van 18 en ouder als ouders tekenen voor twee consumpties. En we hebben incidenteel jongeren die, onder toestaan van ouders, roken. Er is er maar één geloof ik op dit moment die daar gebruik van maakt. Maar echt middelen, nee.”

“Dit is niet vol te houden voor die leerlingen. Dus op dat moment hebben we in overleg met de leerling en met de ouders gezegd: "ok, wat is daarin dus wel billijk, en wat vinden we daar allemaal eerlijk in?" En dat hebben we toen ook gewoon gedaan. Van: op school niet, maar op kamp vind ik iets anders.”

Veel scholen geven aan dat zij geen protocol hebben bij een incident met middelengebruik van een leerling. In deze situaties lichten ze de ouders meestal in over het middelengebruik van hun kind. In andere gevallen sturen scholen de leerlingen ook naar huis.

“Ik wist inmiddels van de directeur dat het echt niet de bedoeling is dat leerlingen op school zijn als ze onder invloed zijn. (...) We hebben haar naar huis gestuurd.”

“Nee, om eerlijk te zijn, zijn we daar eigenlijk nog naar op zoek.”

Tot slot staat in het curriculum van de meeste scholen geen educatieprogramma rondom middelengebruik. Sommige scholen geven aan dat educatie zich meer op basis van incidenten voordoet, bijvoorbeeld zodat ze de doelgroep dan gerichter kunnen benaderen.

"Die speelt erop in, maar vaak individueel of in een klein groepje. Want als je een hele grote klas daarin bedient, dan schiet je sowieso je doel voorbij. (...) Want weet je, er zitten ook leerlingen bij die er niks mee van doen hebben. (...) Dus dan doen we het vaak in een klein groepje."

Belemmerende en bevorderende factoren

Een belemmerende factor die scholen vaker noemen, is het gebrek aan urgentie. Dat geldt voor zowel het opstellen als het implementeren van beleid over middelengebruik. Als er weinig leerlingen zijn die zich bezighouden met drugs, voelen scholen minder noodzaak om beleid te hebben.

"Als je veel middelengebruik hebt binnen je school, dan lok je vanzelf beleid uit. Als het in al die klassen niet opvalt en niet aan de orde is, dan is dat anders."

"Echt middelen, nee. (...) Hier hebben we dat vermoeden nog nooit gehad. Dus het is ook geen vast onderdeel. Kijk, als kinderen er vragen over hebben, dan bespreken we het gewoon in de klas."

Scholen geven ook aan dat handhaving van beleid lastig is als leerlingen het schoolterrein verlaten, bijvoorbeeld in de pauze.

"We zeggen ook: wij weten heus wel dat jullie dat doen. Het is ook een stukje vrije tijd en het is geen doen om dat te controleren. Dan moet je met ze mee gaan lopen dat stukje, dat zou kinderachtig zijn. (...) Ja, dan is het in de openbare ruimte en dan kun je daar ook vrij weinig aan doen."

Een andere belemmerende factor ligt bij de docenten. Er is een aantal docenten dat rookt. Zij geven daardoor niet het juiste voorbeeld aan leerlingen. Dat roept soms weerstand op bij de leerlingen, wat de handhaving belemmert.

"De volgende stap zijn de collega's. Er zijn nog vijf, zes, taaie collega's, maar per 1 augustus is er in het MR afgesproken met de directie dat ook collega's niet meer mogen roken op het schoolterrein. Een leerling verstopt zich ergens en rookt stiekem een sigaretje. Nou dat mag dan niet in Nederland. Daar praat ik heel mooi over. Maar de leerlingen zijn slim genoeg om te zeggen: 'Ja, maar jullie geven zelf het verkeerde voorbeeld.' Dan kom ik er wel onderuit door te zeggen: 'Ik niet, want ik rook niet.' 'Ja, maar daar staan er wel een paar', zeggen ze dan."

Toch benoemen scholen ook dat het makkelijk is om afspraken te maken met leerlingen met een (licht) verstandelijke beperking, zolang er maar duidelijke communicatie is.

"Nou weet je, wat ik gewoon vooral vind, is dat deze doelgroep, eigenlijk negentig of vijftiennegentig procent, accepteert wat je afsprekt. Leerlingen nemen dat eigenlijk gewoon aan. Dat is gewoon:

dat doen we gewoon. 'Oké, dat doen we gewoon.' Zo is de regel. (...) Je moet het duidelijk zeggen. Dus wij maken de duidelijkheid: dit is de regel op school."

De scholen herkennen ook bevorderende factoren onder docenten. Zo noemen veel scholen dat er wel draagvlak is om beleid over middelengebruik op te stellen en te implementeren. Ze geven aan juist open te staan voor beleid.

"Nee, eigenlijk zijn dit allemaal dingen die gewoon heel automatisch zijn. En eigenlijk ook vanzelfsprekend. Kijk, we hebben wel communicatie en problemen of vragen wat betreft telefonie, sociale media, dat soort dingen. Maar over gebruik met roken en dergelijke, daar was iedereen het gelijk mee eens. Dat zijn geen issues eigenlijk."

"Maar ik denk dat reguliere groepen wel voor het beleid openstaan, vooral de OZA-groepen. Vorige week gaf een leerkracht al aan tijdens de teamvergadering dat hij merkte dat een aantal hele jonge jochies al vaker blowt."

Uitkomstverwachting

In de interviews worden enkele verwachtingen uitgesproken over het beleid. Zo is er een school die verwacht dat het huidige beleid al voldoende is.

"Kijk, we hebben ook wel gekeken naar andere scholen, vanuit de GGD en van gewoon mensen met elkaar. En op een gegeven moment heb je een beleid. En ja, wat is honderd procent? Als je met elkaar daarnaar kijkt, denk ik van: nou, dit dekt de lading. Nou, daar zijn we tevreden over."

Ook geven scholen aan dat de leerlingen in het cluster 3-onderwijs goed beschermd worden. Ze verwachten dat er daardoor minder problemen zijn met middelengebruik.

"De kinderen zijn ook vrij beschermd hier op school, net als thuis en op hun sportverenigingen. Nee, er staat een team van mensen omheen om die kinderen te beschermen. Op het moment dat ze wel in aanraking komen met middelen en ze worden niet beschermd, dan is het wel een risico natuurlijk. Op dat gebied is er wel vrij veel bescherming."

Behoefte

Ondanks dat één school al tevreden is met haar beleid, spreken de andere scholen een aantal behoeften uit. Zo geeft de meerderheid aan dat ze behoefte hebben aan een vorm van beleid op het gebied van middelengebruik. De precieze behoefte verschilt per school, maar er is duidelijk vraag naar beleid dat ingaat op handelen als er incidenten gebeuren.

"Ik denk dat het goed is om een eenduidig beleid te hebben. (...) Uiteindelijk is het goed om het gewoon vast te leggen. Als je dan weet dat het speelt, dat je ook weet: dit zijn de afspraken."

Deze behoefte aan eenduidigheid blijkt ook uit de ondersteuningsbehoefte die verschillende scholen aangeven.

"Dat zou heel fijn zijn. Want ja, dat hebben we net niet besproken. Maar stel dat je op een gegeven moment wel een methodiek hebt die je, nou ja, structureel wilt inzetten. Dan heb je daarna gewoon een protocol van: op het moment dat we iets signaleren, doen we dit."

Maar er is ook een aantal scholen dat geen behoefte uitsprak of expliciet geen behoefte had aan ondersteuning. Zij zijn tevreden met wat ze al hebben, zoals te lezen is onder uitkomstverwachting.

Een onderwerp waar de interviewers niet specifiek naar vroegen, is de behoefte aan handvatten rondom gamen en sociale media. Toch noemden verschillende scholen die behoefte expliciet. Ze geven aan dat "deze thema's meer leven dan drank en drugs". Gamen en sociale media horen volgens hen in hetzelfde rijtje als bijvoorbeeld alcohol en drugs. Scholen zien deze onderwerpen als erg verontrustend.

"Ja, gameverslaving. Dat zou voor onze doelgroep heel belangrijk zijn om daar aandacht aan te besteden, want dat is een zorgelijke ontwikkeling. Wij wilden er nu op deze ouderavond al aandacht aan besteden, totdat wij begrepen dat jullie groot onderzoek gingen doen. En dat je die gegevens van tien jaar geleden had en dat je nieuwe gegevens wilde. Toen hebben we gezegd: 'dan doen we dat dit jaar nog niet, maar dan willen we dat volgend jaar.' Want gameverslaving vinden we erg verontrustend."

"Ja, dat zou ik wel denken. Ik zou wel als het mogelijk is meer aandacht besteden aan roken, voor echt de onderbouw. En ook op alcohol meer de nadruk leggen in de onderbouw, en in de bovenbouw ook. En gameverslaving waarschijnlijk ook in de onderbouw. En in de bovenbouw drugsgebruik meer meenemen."

Wat betreft sociale media is er voor een aantal scholen geen duidelijkheid over de aanpak van het gebruik ervan. Waar docenten het eens zijn over de houding en aanpak van roken, weten zij zich niet altijd raad met "dingen zoals sociale media".

"Nee, eigenlijk zijn dit allemaal dingen die gewoon heel automatisch zijn. En eigenlijk ook vanzelfsprekend. Kijk, we hebben wel communicatie en problemen of vragen wat betreft telefonie, sociale media, dat soort dingen. Maar over gebruik met roken en dergelijke, daar was iedereen het gelijk mee eens."

"De sociale media, dat is wel een dingetje. Vanochtend weer gebeld door een moeder, en die zegt: 'ja, ik merk dat mijn kind onder schooltijd op Instagram zit.' Het is al lastig genoeg voor ons om dat in de gaten te houden. Maar dan hoor je dus ook van: hey, eigenlijk krijgen ze het toch voor elkaar om dat onder schooltijd nog te doen. Dus dat zijn wel dingen, daar worstelen we nog wel een beetje mee."

Conclusie

Het grootste deel van de deelnemende cluster 3-scholen geeft aan rook- en/of alcoholvrij te zijn, hoewel ze ook verschillende uitzonderingen noemen. Scholen hebben niet altijd de gedragsregels schriftelijk

vastgelegd. Ook ontbreken concrete protocollen die richting geven als er incidenten gebeuren. De reden daarvan is dat veel scholen geen urgentie ervaren, omdat middelengebruik volgens hen niet echt speelt onder de doelgroep. Verschillende scholen geven wel aan dat zij het zinvol vinden om vast te leggen hoe ze moeten handelen bij incidenten. Zij staan ervoor open nieuw beleid te vormen of ondersteuning te krijgen bij de implementatie.

Deze visie deelt niet iedere school. Dat komt doordat ze al tevreden zijn over de bestaande gedragsregels. Een andere reden is dat er relatief weinig leerlingen zijn die roken, alcohol drinken of andere middelen gebruiken. Toch blijkt ook onder die scholen vaak wel behoefte te zijn aan eenduidigheid als er een keer problemen zijn.

Veel scholen weten op dit moment niet hoe ze moeten handelen bij middelengebruik. Deze handelingsverlegenheid is ook terug te zien in de aanpak van gamen en sociale media. Docenten spreken een duidelijke zorg uit over deze onderwerpen. Voor zowel middelen als gamen en sociale media geldt dus dat scholen zoekende zijn. Kortom, scholen hebben behoefte aan ondersteuning bij het opstellen en/of implementeren van eenduidig beleid over middelengebruik.

4.2. Educatie

Huidige werkwijze

Het ene deel van de scholen geeft aan dat middelenpreventie geen vast onderdeel is van het lesprogramma. Het lijkt erop dat ze het thema vooral behandelen als het leeft in de klas.

“Die speelt erop in, maar vaak individueel of in een klein groepje. Want als je een hele grote klas daarin bedient, dan schiet je sowieso je doel voorbij. Er zitten namelijk ook leerlingen bij die er niks mee van doen hebben. Dus dan wordt het vaak in een klein groepje gedaan.”

“Het is maar net wat er speelt. Dat doen we eigenlijk gewoon als we merken: dat speelt bij die groep. En dan zijn het inderdaad de hoog-niveau-groepen waar het dan speelt. In de laag-niveau-groepen, we hebben ook een eindgroep laag niveau, speelt het helemaal niet. Daar speelt dat echt niet.”

“Dus het is ook niet een vast onderdeel. Kijk, als kinderen er vragen over hebben, dan bespreken we het gewoon in de klas.”

Het andere deel van de scholen heeft middelenpreventie wel als vaste educatie-activiteit opgenomen. De volgende school geeft aan eens per jaar een aantal lessen over middelen te geven. Middelenpreventie is daarbij een van de thema's die ze een aantal weken behandelen.

“We hebben het zo gedaan: wij werken in thema's. Onze ervaring is dat het prettiger is om daar een aantal weken aan te werken, omdat het gaat om zulke intensieve lessen. Dus we hebben één keer

per jaar het thema alcohol en drugs op het programma. In de onderbouw is het meer gericht op roken, in de boven- en middenbouw op alcohol en drugs.”

Scholen verzamelen materiaal en maken dit eigen. De reden om eigen materiaal in te zetten is dat dit beter aansluit bij de doelgroep. Ze vinden bestaand materiaal dus ongeschikt.

“Wat we dus doen, is een aantal weken lesgeven over verslaving. We hebben een aantal pakketten vanuit de Instelling voor Verslavingszorg en waarschijnlijk ook van Trimbos, van jaren geleden. Daar zitten van die proefjes in als zo'n klein alcoholglasje en een grote. Nou dat is mooi, maar die begrijpt mijn dochter van 18 al nauwelijks. Die heeft vmbo-niveau.”

“Nou nee, we hebben leerlingen die niet kunnen lezen en we hebben leerlingen die AVI⁷ uit zijn. En leerlingen die AVI uit zijn, die lezen al goed, maar hebben soms het begrip niet van wat ze lezen. Dus wat er ook voorhanden is, je moet het aanpassen. (...) Dus we hebben hier geen kant-en-klaar pakket, we hebben hier geen kant-en-klare lessencyclus.”

Hoe scholen precies aan materiaal komen, is niet altijd duidelijk. Eén school geeft inhoud aan een programma over middelenpreventie in samenwerking met een Instelling voor Verslavingszorg.

“Wij hebben samen een programma bij elkaar gescharreld. En daarna hebben we gewoon onze collega's meegenomen in een vergadering, samen met de persoon van de Instelling voor Verslavingszorg. En daar hebben we gezegd: ‘we gaan het zo doen. Het programma komt er de komende twee, drie weken zo uit te zien.’ Met als einddoel een externe excursie en daar gewoon de grand finale.”

Een andere school geeft aan dat ze wel met bestaand materiaal werken. Zij zijn op dit moment aan het proefdraaien met het lesboek Roken en een lesboek Alcohol van Helder op School. Deze lesboekjes zijn niet voor deze doelgroep ontwikkeld, maar voor het praktijkonderwijs.

Sommige scholen zetten ervaringsdeskundigen in.

“Dat gaat dan over alcohol bijvoorbeeld. Dan is er iemand die veel whisky heeft gedronken in z'n leven en die kan dan vertellen daarover.”

“We hebben twee keer op vrijdag ook voorlichting gedaan. Er was een jongen die twee keer een overdosis had genomen. Die is op verzoek voorlichting komen geven. ‘Wat is er nou precies gebeurd?’”

Verder gebruiken verschillende scholen actualiteiten als aanknopingspunt om middelenpreventie bespreekbaar te maken. Het Jeugdjournaal noemen ze daarbij als voorbeeld.

⁷ Analyse van Individualiseringsvormen: de bepaling van het leesniveau. Het AVI-niveau is een hulpmiddel om te bepalen of een boek het juiste leesniveau heeft voor personen van wie de leesvaardigheid nog in ontwikkeling is.

“Dat is eigenlijk wat je constant doet en wat ook de meeste tijd kost. We maken ook heel veel gebruik van het Jeugdjournaal om het bespreekbaar te maken. Daar komt veel aan bod.”

“Nee, je hebt het er natuurlijk wel over bij Nieuws & Natuur. Als het bij het Jeugdjournaal voorbijkomt, dan heb je het er ook over. Dan ga je wel het (...) klassengesprek aan, dat wel. (...) Maar dan houdt het ook op. (...) De ene klas is er meer mee bezig. Of misschien één of twee leerlingen die er net even iets meer mee bezig zijn dan de rest.”

Belemmerende en bevorderende factoren

Zoals eerder al genoemd in de huidige werkwijze, vinden scholen het belangrijk dat het lesmateriaal past bij de doelgroep. Als de materie te ingewikkeld is, begrijpen de leerlingen het niet meer. Het is daarom belemmerend als de leerlingen overschat worden in hun niveau.

“We hebben heel vaak externe instanties die langskomen voor bepaalde voorlichtingslessen. [...] En het is toch heel moeilijk om aan te sluiten op het niveau. Want de leerlingen worden snel overschat. We zijn sowieso altijd zoekende qua lesmaterialen. Het zijn pubers, dus het moet wel aansluiten bij de belevingswereld van pubers. Maar ze zijn heel laag. Dus je moet eigenlijk qua niveau op een basisschoolniveau zitten. Maar dat zijn hele kinderachtige boekjes. Dus leerkrachten zitten sowieso vaak te schipperen en te zoeken en maken hun eigen materialen. Want er is heel weinig.”

Op de vraag of docenten een (face-to-face-)training moeten krijgen voor ze een educatie-activiteit uitvoeren, hebben de scholen geen eenduidig antwoord. Tijd blijkt de belemmerende factor.

“Nee, dat kost dan té veel tijd. Waarschijnlijk ook geld, maar dat maakt me niet zo heel veel uit. Voor die paar keer weet ik niet of we dat zouden doen, laat ik het zo zeggen.”

“Maak ik er tijd voor om een handleiding te lezen? Als er anderhalf uur een mevrouw of meneer komt, en ik moet anderhalf uur luisteren met wat punten, dan ben ik veel geconcentreerder dan als ik een keer anderhalf uur die handleiding ga lezen. Dan denk ik: ik moet eigenlijk ook nog dat doen, en ik moet eigenlijk ook nog dat... Dat lukt me niet als ik erover nadenk. Heel eerlijk gezegd.”

Een laatste belemmering ligt bij de leerlingen zelf. Die zijn volgens de scholen erg beïnvloedbaar.

“Ja, de leerlingen zijn heel beïnvloedbaar. En dan kun je honderd keer zeggen: ‘doe het niet, zeg nee.’ En dan zeggen ze braaf in de klas: ‘ja, we zeggen nee.’ Maar dan weet je dat die jongen met wie we dat gesprek gisteren hadden, een heel mooi verhaal vertelt. ‘Ik zeg nee tegen mijn vrienden, ik doe het niet.’ En hij is het plein nog niet af of een van die vrienden komt en hij pakt een sigaret aan, bij wijze van spreken. Want stel je voor dat je dat niet doet. (...) Dus dat zou je ook wel verwerken in zo’n les.”

Scholen geven aan dat er draagvlak is voor een lesprogramma over middelenpreventie. Ze vinden het een belangrijk onderwerp.

"We wilden in het team even gaan vragen of er überhaupt animo is, ook bij andere leerkrachten. Ik heb het nu vooral over de twee leerkrachten van de bovenbouwgroepen, maar misschien zijn er nog wel meer die daarin geïnteresseerd zijn."

"Maar juist voor dit soort onderwerpen geldt, bijvoorbeeld bij middelengebruik: hoe praktischer, hoe beter. En hoe meer tijd we daarvoor vrij moeten maken, vinden wij, omdat het eigenlijk de meest scorende lessen zijn voor hun toekomst."

"Ja, als je dat onderbrengt bij maatschappijleer dan weet ik wel zeker, als het mooi materiaal is, dat we het gaan gebruiken voor onze doelgroep."

Een aantal scholen zegt dat leerlingen middelengebruik als iets negatiefs zien. Deze negatieve sociale norm is daarmee een bevorderende factor voor middelenpreventie, die scholen moeten vasthouden.

"Ze voelen bij drank en bij drugs van: oeh, dat is niet goed. Dan heb je al een heel ander leerlingniveau en is het van: 'dat is niet goed voor je, daar moet je mee stoppen.' Dat weten ze allemaal best, maar er echt mee in aanraking komen doen ze niet veel. Die angst dat ze het niet moeten doen, moet je koesteren denk ik."

Scholen geven ook aan dat het soms lastig is om met leerlingen over middelen te praten. Dit kan voortkomen uit handelingsverlegenheid. In zulke gevallen is een ervaringsdeskundige een bevorderende factor voor middelenpreventie.

"Er komt iemand speciaal op bezoek, die komt speciaal vertellen wat hij heeft meegemaakt. Om daar goed over te kunnen vertellen, moet je ook wel het een en ander hebben meegemaakt. Dat vind ik nog lastig hoor, want dan ga je vanuit je privésituatie dingen vertellen die je zelf hebt meegemaakt. Dat vind ik heel lastig naar leerlingen. Dan heb ik liever dat hier iemand komt die blanco is en die zijn verhaal presenteert."

Uitkomstverwachting

Veel scholen benoemen dat gastlessen handig zijn om middelenpreventie bij leerlingen bespreekbaar te maken. De verhalen van ervaringsdeskundigen zijn namelijk herkenbaar en geven meer lading bij leerlingen.

"Want dan trek je hem daar ook wat breder, hè, dat gebruik en misbruik, dat daar ook bij past natuurlijk. En dat zo iemand vertelt hoe die anderen van invloed waren. Die hadden dit, die hadden dat, daarom wilde ik dat ook. Dat is iets wat herkenbaar is."

"Ik denk dat gastlessen ook interessant zijn, omdat ze iets meer lading geven. Van 'oh ja die komt ons iets vertellen.' Ik denk wel dat het goed is als een mentor daarbij is om te kijken van hé, kan ik extra inspringen op momenten dat ik denk: mijn leerlingen begrijpen het niet. Dan is het belangrijk om nog even extra uitleg te geven."

Docenten zien in gastlessen dat een buitenstaander meer indruk maakt. Ze zien de gastles niet als een onderdeel dat op zichzelf staat, maar als opening voor de docent.

“In principe staan alle docenten er heel open voor. En ze vinden het altijd heel leuk en fijn als een externe langskomt. Dus iemand met een bepaalde professie of iemand die er veel verstand van heeft. En de kinderen vinden het ook heel leuk. (...) Want dan kan de docent ook, omdat die de leerlingen kent, er nog dieper op ingaan en de thema’s uitdiepen. Maar dan wordt er wel een soort van eerste indruk gemaakt.”

“Nee, dat werkt. Een buitenstaander werkt... Zeker als het gaat om middelengebruik, een buitenstaander maakt natuurlijk meer indruk. Wij zelf veel minder.”

Voor wie de gastlessen relevant zijn, wordt niet altijd duidelijk uit de interviews. Eén school geeft concreet aan dat alleen de bovenbouw deze lessen moet krijgen, in verband met het niveau.

“Nou, daar hebben we het erover dat we het alleen voor de bovenbouwgroepen doen. Ook waarbij het niveau dusdanig is dat ze het begrijpen.”

Maar niet alle scholen delen de positieve ervaring met ervaringsdeskundigen. Er is een school die aangeeft dat een ervaringsdeskundige niet werkt op cluster 3-scholen, omdat de leerlingen niet bezig zouden zijn met middelengebruik.

“Nou kijk, bij een ervaringsdeskundige heb je het wel over potentieel of gebruikers zeg maar. En ik weet niet of onze leerlingen zozeer in die hoek vallen als gebruikers van drank of drugs. Dat weet ik niet.”

De meerderheid van de scholen vindt dat educatie-activiteiten geen tekstuele vorm moeten hebben. In plaats daarvan noemen ze korte filmpjes vaak als goede optie om aandacht te besteden aan middelenpreventie.

“Dat is wel het mooie van hoe jullie dat nu hebben, met wat voorlichtingsfilmpjes. Wij hadden ook die dvd-serie erbij. Die was wel heel heavy, maar dat was dus over alcohol, drugs en noem maar op. Echt een serie met een aflevering en dan moest je erover praten.”

“Dus inderdaad vooral simpele dingen van ‘waar hebben we het dan over’ en ‘wat is het dan eigenlijk’. Visueel ondersteunen kan helpen hè. Digitaal of met pictogrammen of dat soort dingen. Meer plaatjes, iets minder tekst. Filmpjes werken ook vaak goed.”

Wel geven scholen aan dat de filmpjes aan een aantal eisen moeten voldoen. Zo moeten ze kort zijn, weinig tekst bevatten en niet te kinderachtig zijn.

“Nou, je moet de filmpjes kort houden. Als je filmpjes maakt, geen filmpjes van tien, twintig minuten. Korte stukjes. En niet te kinderachtig.”

"Qua filmpjes moet je echt iets met pubers doen, maar dat het taalgebruik dan aangepast is aan hun eigen niveau."

"Ja, veel visueel. Het moet echt veel visueel zijn met filmpjes of plaatjes. Interactief is natuurlijk altijd fijn. En niet te veel tekst. En niet te kinderachtig. De inhoud moet op groep 3/4-niveau zijn, basisschool. Maar het mag niet te kinderachtig zijn."

Verder hebben scholen ook ideeën over hoe zo'n filmpje eruit moet zien.

"Bijvoorbeeld filmpjes dat je een leerling volgt die iets meemaakt en dat je dat dan in de klas bespreekt. En dan kan je natuurlijk ook zien: die leerling gaat dit doen, en vervolgens gebeurt dat."

Maar daarnaast geven scholen aan dat filmpjes niet het enige materiaal zijn om mee te werken tijdens de educatie-activiteiten rondom middelenpreventie. Zo vinden ze dat afwisseling zorgt voor een betere kans van slagen.

"Geen moeilijke woorden inderdaad. Maar ook heel veel wisselingen in actief aanbod en passief aanbod, want de leerlingen kunnen zich soms echt niet langer dan 10 minuten concentreren. Dus 10 minuten kletsen, 10 minuten filmpje kijken, 10 minuten spelletje doen met z'n allen."

Behoefte

Omdat ze een gebrek aan bestaand passend materiaal ervaren, spreken veel scholen verschillende behoeften uit. Zo hebben scholen behoefte aan passende educatie-activiteiten op het gebied van middelenpreventie. Daarbij geven ze aan dat er op dit moment weinig materiaal beschikbaar is voor het cluster 3-onderwijs.

"En we zijn ook heel erg zoekende daarin. Nu zijn we aan het proefdraaien met het lesboek Roken en het lesboek Alcohol. Dat zijn lesboeken die we via de GGD hebben, omdat de bestaande informatie voor onze doelgroep echt minimaal is. Het is allemaal geschreven voor cluster 4. Die vrouw die ons begeleidt, zegt ook: er is eigenlijk niks voor onze doelgroepen. Er is ook een heel mooi spel, maar dat is eigenlijk ook een beetje te moeilijk. Dus er is heel veel, maar niet voor ons. Daarom zijn we nu aan het proefdraaien."

Eén school zegt dat er geen vraag is naar educatie-activiteiten, maar meer naar het bespreekbaar maken van middelengebruik in de klassen.

"Ik denk dat wij een belangrijker doel hebben: melden dat je gebruikt, melden dat mensen het je aanbieden, het melden. Eigenlijk vind ik dat nog belangrijker dan eraf blijven. Dat is natuurlijk voor onze leerlingen heel moeilijk. Je hebt die groep die gewoon dat vermogen niet heeft om heel makkelijk nee te zeggen, die is al heel verslavingsgevoelig."

Zoals eerder genoemd, zien scholen dat leerlingen erg beïnvloedbaar zijn. Daarom vinden ze het belangrijk om weerbaarheid apart te behandelen. Hierover gaan docenten in gesprek met de leerlingen.

“Wij hebben een hele grote categorie leerlingen, zowel meisjes als jongens, die gewoon erg kwetsbaar zijn. En als je dan dit onderwerp benoemt, dan moet dat gewoon een item zijn dat een apart hoofdstuk is. Waarin je in gesprek gaat over jouw vaardigheden daarmee, wat je kunt verwachten, hoe de ander gebruik van je maakt en al dat soort dingen. Hoe je je kunt verweren misschien. Kijk, ik zie onze leerlingen niet zo gauw zelf harddrugs gebruiken, maar wel een beetje pionieren misschien met softdrugs. Dat soort dingen wel.”

“We zijn nog aan het onderzoeken inderdaad. Ik ben zelf leerkracht van een fase 3-groep en ik ben dus ook hiermee gestart om te kijken van: hoe valt dat bij de leerlingen? En buiten dit stukje om hebben we vooral gesprekjes.”

Conclusie

Scholen hebben vaak eigen materiaal verzameld of (door)ontwikkeld en aangepast aan de doelgroep. In veel gevallen hebben ze geen vast lesprogramma over middelenpreventie. In plaats daarvan zoeken ze per situatie naar aangrijpingspunten om het gesprek aan te gaan met leerlingen. Hiervoor gebruiken ze bijvoorbeeld gastlessen met ervaringsdeskundigen. Ook het Jeugdjournaal zetten ze in om middelenpreventie bespreekbaar te maken.

Onder docenten lijkt er draagvlak om hierover educatie-activiteiten uit te voeren op school. Over hoe dat moet gebeuren, is nog geen overeenstemming. De weinig beschikbare tijd is namelijk een belemmerende factor. Dat geldt voor zowel een handleiding zelfstandig doornemen als een docententraining volgen.

Scholen zijn het er wel over eens dat het materiaal voor de lessen over middelenpreventie moet aansluiten op de doelgroep. Op dit moment is er maar weinig geschikt materiaal beschikbaar voor cluster 3-scholen. De inhoud van de lessen moet volgens de scholen vooral niet bestaan uit veel tekst. Belangrijke werkvormen die ze wel graag terugzien, zijn filmpjes, gesprekjes en interactie. Daarnaast willen ze dat er aandacht is voor de weerbaarheid van leerlingen. Ook vinden scholen gastlessen een handige manier om middelenpreventie bespreekbaar te maken. Gastlessen maken namelijk meer indruk op leerlingen.

Scholen zijn dus wel bezig met educatie-activiteiten rondom middelenpreventie, maar zoeken nog naar passend materiaal. Het materiaal moet op het niveau van de jongeren aansluiten en ingaan op de risicofactoren. Veel scholen noemen de beïnvloedbaarheid van de leerlingen als risicofactor.

4.3. Signaleren en begeleiden

Huidige werkwijze

Op de meeste cluster 3-scholen bestaan geen specifieke afspraken over het signaleren en begeleiden van leerlingen met (problematisch) middelengebruik. Toch hebben scholen vaak dezelfde werkwijze: als ze middelengebruik signaleren, lichten ze de ouders in en moet de leerling naar huis.

"Ja, dat was improviseren, want dat hadden we nog nooit meegemaakt. Ik ben toen eerst maar gaan bellen met de directeur, van: 'wat moeten we eigenlijk doen?' Eigenlijk viel het dus op dat niemand wist wat er moest gebeuren."

"Nou, dan weet je de afspraak, dan bellen we nu je ouders of je persoonlijk begeleider, en dan moeten ze je ophalen.' Als dat niet kan, dan brengen wij de leerling weg. Mits er iemand thuis is hè, niet zomaar."

"Mochten we signaleren, dan bel je ouders of de groep."

"En als een leerling niet in staat is tot onderwijs, dan informeren we de ouders en directe verzorgers en dan wordt hij opgehaald. Dan volgen er gesprekken op, met de gedragspsycholoog. De leerling moet in ieder geval weg van school. Dan is hij niet in staat tot onderwijs."

Ondanks dat er op de meeste scholen geen afspraken zijn, geeft een klein aantal aan dat middelengebruik wel speelt op school.

"Ja zeker. Dat is meerdere keren gebeurd."

"Ik weet toevallig dit jaar dat het speelt. Ik heb in ieder geval het vermoeden van wel."

In principe is de mentor op veel scholen het eerste aanspreekpunt voor leerlingen. De mentor is dan ook vaak degene die het middelengebruik als eerste signaleert. Maar op de meeste scholen hebben meerdere personen een signalerende functie.

"De leerkracht is altijd - bij wat er ook gebeurt met leerlingen - het eerste aanspreekpunt. Ja, het signaleren doen de docenten. Want die merken dat in de klas. Die ruiken of een leerling iets heeft gebruikt."

"De docent is de eerste stap natuurlijk."

"Ik denk voornamelijk dus de mentoren. Mentoren zijn sowieso echt veel in gesprek met de leerlingen. Ik denk op verschillende manieren. Mentoren staan op nummer 1. Dan heb je natuurlijk ook alle andere docenten die vaak dingen oppikken. Conciërge en plein houden toezicht. En die gaan ook heel veel met de leerlingen in gesprek hoor. Dus die zitten daar echt wel op, denk ik. En sowieso als zij dingen na school oppikken - maakt niet uit over wat voor zorgen of wat voor thema's - dan communiceren ze het naar school."

"Wat je net aangeeft: de directeur staat te kijken, jij staat erbij, docenten staan erbij te kijken. Eigenlijk heeft iedereen dezelfde rol. Of iedereen diezelfde rol pakt, is iets anders, maar als mentor ben je verantwoordelijk voor je eigen leerlingen. Laten we het erop houden dat dat de eerste signaleringspersoon zal zijn."

De meeste scholen maken geen gebruik van een inloopsprekkuur. Leerlingen kunnen vaak gewoon binnenlopen als er iets speelt. Dit kan bij de eigen mentor of bij de interne begeleider. Het contact met de

leerlingen is hierdoor laagdrempelig. Scholen geven aan dat een inloopspreekuur niet werkt. Er speelt geregeld iets bij leerlingen in het cluster 3-onderwijs en scholen moeten ze dan snel kunnen helpen.

"Negen van de tien leerlingen hebben echt als eerste aanspreekpunt hun leerkracht. Dat vinden ze ook het veiligst en het meest vertrouwd. Ze weten dat ze bij ons terecht kunnen. Maar om nou te zeggen dat wij een vast spreekuur hebben, nee. Op een vast tijdstip is dat lastig. Je moet er gewoon zijn op momenten dat er iets is."

"Bij ons is het gewoon: als ze er zijn, dan kun je ze aanspreken. We kunnen altijd tijd vrij maken."

"Er is altijd inloopspreekuur. De hele dag door en de avond."

"Nee, niet vast. Maar de leerkrachten lopen hier altijd langs. En leerlingen lopen hier ook altijd langs."

Als er (meer) zorg nodig is, bespreken bijna alle scholen dit in het zorgteam. Dit is vaak een zorg- en adviesteam (ZAT) of een Commissie van Begeleiding (CvB).

"Dan gaan wij in contact met ons zorgteam. Dus dan gaan we als teamleiders eerst onderling overleggen met de gedragspsycholoog en de interne begeleider."

"Dus bij de zorgcoördinator wordt het besproken. Soms leggen we het dan in een breed ondersteuningsteam voor. Ja, er zijn behoorlijk wat kanalen."

"Dat zijn in ons geval een psychologe en onze interne begeleider. En daarnaast hebben we een Commissie van Begeleiding, waarin een schoolarts, een maatschappelijk werker en de directeur van de school zitten. Dat wordt dan in groot overleg besproken, bijvoorbeeld in de CvB. Dat is zeer regelmatig. En we hebben ook een heel daadkrachtige schoolarts. Dus bij de eerstvolgende CvB-vergadering is onze maatschappelijk werkster daar van tevoren al geweest en de schoolarts zoekt dan dossiergegevens op. En dan gaan ze verder."

"Ja, ik als zorgcoördinator met nog een andere zorgcoördinator, de orthopedagoog en de directeur. En incidenteel komt de schoolarts er ook bij."

"We hebben een zorgteam en zijn dagelijks met meer dan 5 mensen aanwezig. We weten echt wel de grote lijnen van elkaars leerlingen natuurlijk. En we hebben één keer in de vier weken een groot overleg, ook met de schoolarts en de leerkrachten erbij. Dan hebben we echt een multidisciplinair overleg. En dan hebben we nog één keer in de twee weken, dus tussendoor, een klein overleg met de orthopedagogische medewerkers."

"We hebben structureel een ZAT. Dat staat om de twee weken. Eén keer per maand staat ook het groot zorgoverleg gepland."

De meeste scholen hebben geen afspraken gemaakt met de regionale Instelling voor Verslavingszorg. Enkele scholen weten dat ze bij hen terecht kunnen voor eventuele doorverwijzingen, maar de meerderheid is hier niet van op de hoogte.

"Nee, omdat het in dit geval natuurlijk nog niet echt aan de orde is."

"Niet richting verslavingen moet ik zeggen, dat niet nee."

"Nee, ik heb het nog nooit hoeven doen, contact opnemen met de regionale Instelling voor Verslavingszorg."

"Op dit moment niet op structurele basis, nee. Maar mocht het zo zijn, dan is het een telefoontje en we regelen wat. De Instelling voor Verslavingszorg is onze kortste route."

Scholen denken wel te weten wat er moet gebeuren als ze een leerling toch moeten doorverwijzen.

"We behoren tot een heel groot bestuur met meerdere scholen, dus ik denk dat je dan ook snel kennis bij die scholen gaat halen. We hebben hier ook een stichting die regelmatig komt. Ik neem aan dat dat ook een organisatie is waar je je kennis vandaan kan halen. Dus ik denk dat we die wegen wel zouden vinden."

"Ik denk in een wijkteam. Een schoolarts kan contact opnemen met een huisarts. Ik ken de Instelling voor Verslavingszorg bij naam, maar ik heb daar zelf geen contact mee. Maar, als je het gaat bespreken in je zorgoverleg - waar ook schoolmaatschappelijk werk bij betrokken is - dan zou die kunnen aangeven dat hij bekend is met de Instelling voor Verslavingszorg."

"Oké, stel: het zou nu gebeuren en ik heb nog helemaal geen idee, of ik heb in ieder geval geen lijntjes met een instantie. Wat zou ik doen? Ik zou denk ik de schoolarts informeren en vragen wat mogelijk is. Dus ik zou mijn weg proberen te vinden met de lijntjes die we hebben."

"Maar bij ons in de Commissie van Begeleiding zit een maatschappelijk werkster en ook een schoolarts. Die zijn altijd wel heel goed op de hoogte waar je naartoe kunt verwijzen."

Belemmerende en bevorderende factoren

Een belemmerende factor voor het signaleren en begeleiden van middelengebruik bij leerlingen is dat de meeste scholen aangeven dat het thema niet speelt. Ze vinden het onderwerp daarom niet urgent.

"Hier is het nog niet voorgekomen, nee. Niet in die mate."

"Ik denk uiteindelijk twee, drie of vier leerlingen die ook daadwerkelijk weleens iets doen wat niet helemaal oké is."

"Problematisch middelengebruik speelt niet."

"Dat hebben we nog niet meegemaakt met middelengebruik."

"Daarvoor vonden we het niet urgent genoeg. Hier zijn we dat nog nooit tegengekomen. Ik denk dat die urgentie er echt niet is, dus ik denk niet dat het snel gebeurt. Omdat het incidenteel is, doen we dat niet."

Een andere belemmerende factor bij het signaleren is dat er maar weinig scholen getraind zijn om middelenproblematiek te herkennen, bijvoorbeeld door de regionale Instelling voor Verslavingszorg of de GGD. Een aantal scholen geeft aan dat zij meer vanuit de eigen ervaring signaleren.

"Docenten zijn niet specifiek getraind."

"Nee, zijn niet speciaal getraind."

"We hebben twaalf jaar terug wel een keer de regionale Instelling voor Verslavingszorg hier gehad. En als daar behoefte aan is, dan bellen we weer en dan komen ze hier wel hoor. Maar dat is nu niet aan de orde."

"Nee, niet getraind. Het zorgpersoneel ook niet, niet specifiek op dit thema."

"Dus dat is meer ervaring dan dat je echt getraind bent."

"Nee, gewoon met de ervaring die je in de loop van de jaren hebt opgedaan."

Een aantal scholen vindt middelengebruik signaleren moeilijk. Ze geven aan dat er weinig medewerkers zijn die dit (goed) kunnen.

"Ik denk dat er weinig zijn die het herkennen. Ik denk dat er van die veertig man misschien vijf zijn die dat herkennen. Misschien iets meer, maar het zal niet zo heel veel meer zijn. Bij het incident waren veel collega's die ook zoiets hadden van: 'hoe merk je dat dan?' Die hadden het dus helemaal niet herkend. Als zij erbij had gezeten en het waren collega's die er nog nooit mee in aanraking waren geweest, dan was het waarschijnlijk niet eens opgevallen."

"Het signaleren is een groot hiaat. Wij hebben natuurlijk leerlingen met allerlei soorten medicatie. En je hebt ook een aantal middelen waar ze behoorlijk suf van worden. Dus dat vind ik al moeilijk. Ik ga ook nooit op die stoel zitten."

"Nee, ik denk dat het heel lastig is voor ons. Wij hebben zo weinig ervaring. En ik kan mij heel goed voorstellen dat er weleens leerlingen zijn die achteraf toch middelen gebruikt hebben."

"Het signaleren daarvan, ik zou niet weten of iedereen dat weet. Ik weet niet eens of ik het zelf honderd procent weet. Wanneer is het een verslaving, wanneer is het een vermoeden?"

"Toen ik hier net werkte, dacht een collega dat een van de leerlingen had geblowd. Ik vroeg waarom diegene dit dacht. 'Ja, hij heeft waterige ogen.' Ik zeg: 'ja, voor hetzelfde geld is hij allergisch.'"

"Het zijn geen feiten. We hebben zelf te weinig kennis. Het is vaak van horen zeggen. We hebben ook zoiets van: ja, en dan?"

Een andere belemmering is dat sommige scholen vinden dat de verantwoordelijkheid van het signaleren niet bij hen ligt, maar bij andere organisaties die bij de leerling betrokken zijn. Hierdoor komen zij zelf niet in actie. Daarnaast komt het voor dat die andere organisaties niets doen met de signalen van de school.

“Maar in principe moet dan de woongroep waar de leerling zit dat verder oppakken. Want dat is natuurlijk niet aan ons, om te verwijzen. Alleen wij dringen wel aan dat er hulp moet komen.”

“Ja en uiteindelijk is het de taak van Jeugdzorg hè, dat zij het op gaan pakken.”

“Het is ook wel persoonsafhankelijk. En het is denk ik ook wel de juiste wegen kunnen bewandelen. Soms gaat het heel soepel en reageren ze heel snel. En soms heb je ook het idee dat je voor de derde keer weer in hetzelfde gesprek zit. Met sommigen kan je wel echt heel goed het gesprek aangaan, van: ‘deze hulp heeft die nodig, wat kunnen jullie bieden?’ Sommigen weten het echt heel goed hoor.”

“Natuurlijk probeer je het kort te houden, zo van: ‘nou ja, wat doet het met je?’ Je moet echt bij de feiten blijven. En dan houdt het op. Het meisje woont op een behandelgroep. Dus dat is niet aan ons om daarin te mengen, als het ware.”

Daarnaast is een moeilijkheid de afstemming met lokale overheden die verantwoordelijk zijn voor de financiering. Cluster 3-scholen hebben namelijk een regionale functie, waardoor leerlingen uit verschillende gemeenten komen. Met al deze gemeenten moeten scholen apart afspraken maken.

“Dat is heel wisselend. Per gemeente ook weer. We hebben natuurlijk ook leerlingen uit andere gemeenten. En bij de ene gemeente hoef je maar te bellen, weet je wie je moet hebben en dan is het goed. En bij de andere is het soms lastig.”

“En natuurlijk heb je nog te maken met verschillende gemeenten die het op andere manieren regelen, dus dat is allemaal niet zo heel erg handig.”

Scholen vinden de kleine schoolsetting bevorderend voor het signaleren en begeleiden van leerlingen met (problematisch) middelengebruik. Daardoor zijn er korte lijnen tussen collega's onderling en ook met de leerlingen en hun ouders. Ouders dragen bij aan het signaleren van middelengebruik.

“Dus even snel van: ‘hé, hoe staat het ervoor? Moeten we nog dingen oppakken?’ Dat zijn de vaste momenten die we hebben. En gedurende de dag spreken we elkaar.”

“We hebben heel scherp leerlingen in the picture, juist vanwege het kleinschalige. Dus als je een vermoeden hebt, als je bijvoorbeeld verhalen opvangt, dan probeer je in eerste instantie informatie te achterhalen via het kind. Of je krijgt het via de ouders. Daarnaast denk ik van: met zo'n kleine school met die hoeveelheid leerlingen hebben wij eigenlijk alle leerlingen vanaf het begin dat ze de deur binnenkomen in de smiezen.”

"Maar ook hebben we soms dat je dingen te horen krijgt van ouders, van andere ouders. Die controleren, of die zien dan weer iets, en die horen dan weer iets. Het is wel echt een buurtje. Snap je? Dus de roddels krijg je hier ook."

"Nou ja, als het voorkomt - wat we dus eigenlijk al zeiden - van: oké, als het over het roken gaat, dan weet je dat. Want het wordt aangegeven vanuit de ouder of door de leerling zelf."

Een bijkomend voordeel van de korte lijnen is het vertrouwen dat daardoor ontstaat tussen de school en de leerling. Daardoor delen leerlingen hun middelengebruik sneller met de school.

"Soms zeggen leerlingen het weleens, dat het mis is gegaan in de weekenden. Je hoeft er niet om te vragen. Nee, die is wel een open boek daarin."

"We hebben leerlingen die daar niks over zeggen. En zo nu en dan zegt zo'n leerling zelf ook wel dat ze gebruiken, dat het ze aangeboden wordt en dat ze 's avonds gebruiken. En heel vaak zijn dat toch leerlingen die in vertrouwen naar mij toekomen."

"Ik heb wel het idee - omdat het een kleine groep is en een kleine setting - dat leerlingen toch snel naar je toekomen. Want ze zijn vaak ook hartstikke eerlijk. Dat is wel een voordeel. Dus dat ze dan misschien toch zoiets hebben van: 'dit is misschien niet helemaal goed.'"

Uitkomstverwachtingen

Verschillende scholen maken zich grote zorgen over het moment dat de leerlingen 18 jaar worden. Zij hebben het gevoel dat middelengebruik bij de meeste leerlingen nog niet speelt zolang ze binnen de veilige omgeving van de school zitten. Maar scholen denken dat ze wel erg kwetsbaar zijn voor negatieve invloeden als deze vaste structuur er niet meer is.

"Sinds een jaar of twee, met het passende onderwijs, ligt de verantwoordelijkheid niet meer bij ons. Onze leerlingen zijn te duur om tot hun 20e op school te houden. Dat is de grootste maatregel, dus moeten ze sinds een jaar of drie à vier met 18 van school af. 18 is juist een cruciale leeftijd waarop er van alles ineens gaat gebeuren. Ik vind het voor heel veel jongeren echt funest wat er gebeurt. Als je thuis komt te zitten en je hebt geen vrienden en geen werk en mensen hebben door dat je dom genoeg bent om te manipuleren en iets aan te nemen, dan is het echt een verloren zaak."

"Er zou echt een sociaal levenslang vangnet moeten zijn. Niet allerlei instanties, maar één instantie. Dat is steeds de bedoeling van dat casemanagement, dat er één instantie is. Iemand als spin in het web die kinderen in het derde jaar alvast voorlicht. Alle andere mensen weten wel van die casus, maar hij of zij is volgend en op bepaalde momenten leidend en beslissend. Dan kun je iemand koppelen aan een case met twintig kinderen en dat kun je dan jaren doortrekken, tot iemand dertig is."

Meerdere scholen twijfelen of de Instelling voor Verslavingszorg de juiste partner is om leerlingen te begeleiden, als er daadwerkelijk sprake is van problematisch middelengebruik. Leerlingen in het cluster 3-onderwijs hebben een (licht) verstandelijke beperking. Om ze te begeleiden, is specifieke expertise nodig.

“En je moet je inderdaad afvragen of een Instelling voor Verslavingszorg kan insteken op het niveau dat we hier hebben. Vaak ben je dan op zoek naar specialistische hulp, omdat je te maken hebt met een verstandelijk gehandicaptengebied. De Instelling voor Verslavingszorg zou ik inschakelen om docenten in te lichten: wat heeft het te maken met je brein en zo. Voor dat gedeelte zou ik de Instelling voor Verslavingszorg vragen, om op dat niveau met ons te sparren. Maar om gesprekken aan te gaan met leerlingen vraag ik me af of de Instelling voor Verslavingszorg daar gespecialiseerd genoeg voor is.”

“Dus eigenlijk zou je dan ook nog de kennis moeten hebben van een gedragsdeskundige, die weet wat de juiste manier van vragen stellen is voor leerlingen met een IQ vanaf vijftig tot en met tachtig.”

Behoefte

Een aantal scholen heeft behoefte aan een training over middelengebruik. Ze noemen verschillende thema's die in zo'n training aan bod moeten komen, zoals informatie over verschillende soorten drugs, signalen waaraan je (problematisch) middelengebruik kunt herkennen en gespreksvaardigheden om met leerlingen in gesprek te gaan over middelengebruik.

“Ik denk dat er best wel behoefte aan kan zijn. Er zijn natuurlijk ook grote veranderingen in middelengebruik. Wat is er nu en hoe werkt het? Hoe moet je dingen herkennen? Kijk, zelf horen en zien we natuurlijk ook veel via nieuws en dergelijke. Maar als je het gewoon van iemand hoort die echt weet hoe dat in mekaar steekt, dan neem je het mee.”

“Alleen in hoeverre is iets verslaving en wanneer wel en wanneer niet.”

“Dat zou heel mooi zijn natuurlijk. Gewoon even: waar kun je op letten, wat zijn de tips, wat zijn de tops. En: 'goh als je dan in gesprek wilt gaan, ga dan niet met de wijzende vinger, maar benoem wat je ziet.' Ik noem maar wat hè. Gewoon een beetje gericht op sommige gesprekstechnieken, hoe je dat zou kunnen doen.”

“Dat zou wel in een studiemiddag kunnen, ja.”

“Ja ik denk dat het wel goed is dat iedereen dat doet, om te voorkomen van: er komt er één met rooie oogjes binnen: 'hé, jij hebt zitten blowen.' Dat kunnen nog negen dingen zijn. Of iemand praat een beetje onduidelijk: 'ben je dronken?' Ja, een algemene training. Dan kun je aan de hand daarvan weer verder gaan.”

“Ik geloof niet dat het zo is van: als jullie een training hebben om middelengebruik te signaleren, dat iedereen binnen onze school die training zou moeten volgen. Op een studiemiddag kan het wel een onderwerp zijn dat iedereen meepakt. Het is ook fijn dat anderen het doen.”

“Dat zou wel een keer tof zijn. In elk geval van: welke signalen let je fysiek op?”

Conclusie

De meeste cluster 3-scholen hebben geen specifieke afspraken gemaakt over het signaleren en begeleiden van leerlingen met (problematisch) middelengebruik. De meerderheid geeft aan dat middelengebruik bij de leerlingen nog niet speelt. De scholen waar hier wel sprake van is (geweest), gaan hier op dezelfde manier mee om. Als ze middelengebruik constateren, lichten ze ouders in en moet de leerling naar huis.

In principe is de mentor op veel scholen het eerste aanspreekpunt voor leerlingen, maar al het schoolpersoneel heeft een signalerende functie. Cluster 3-scholen hebben over het algemeen een stevige zorgstructuur, waarbij verschillende partijen zijn betrokken. Als er (meer) zorg nodig is, bespreken vrijwel alle scholen dit in het zorgteam (ZAT of CvB). Maar de regionale Instelling voor Verslavingszorg maakt hier geen deel van uit.

De meeste scholen hebben geen contact met de regionale Instelling voor Verslavingszorg. Maar als het nodig is, gaan ze ervan uit dat ze deze weten te vinden via andere zorgpartners. Een aantal scholen twijfelt of de Instelling voor Verslavingszorg de juiste partner is om leerlingen met middelenproblematiek te begeleiden. Er is namelijk specifieke expertise nodig voor het begeleiden van jongeren met een verstandelijke beperking.

Er zijn verschillende factoren die het signaleren en begeleiden van leerlingen met middelenproblematiek belemmeren. Voor veel scholen is het geen urgent probleem, omdat ze ervan overtuigd zijn dat dit bij hun leerlingen (nog) niet speelt. Tegelijkertijd geven zij aan dat ze niet getraind zijn om middelenproblematiek te herkennen. De meeste medewerkers weten daarom niet waar ze op moeten letten. Daarnaast vinden ze dat de primaire verantwoordelijkheid niet ligt bij de school, maar bij andere organisaties die bij de leerling betrokken zijn. Tot slot is het moeilijk om de juiste ondersteuning te vinden, omdat scholen met verschillende gemeenten de financiering moeten afstemmen.

Naast deze belemmerende factoren zijn er ook factoren die het signaleren en begeleiden van leerlingen met middelenproblematiek bevorderen. Scholen noemen hierbij de kleine schoolsetting, de korte lijnen tussen collega's en het nauwe contact met leerlingen en ouders.

Hoewel de meeste cluster 3-scholen aangeven dat middelengebruik op dit moment niet speelt, verwachten zij wel dat verschillende leerlingen problemen zullen krijgen als zij 18 jaar worden. Dan valt de veilige structuur van de school namelijk weg.

Een aantal scholen heeft behoefte aan een training over middelengebruik. In deze training moeten verschillende soorten drugs, signalen waaraan je (problematisch) middelengebruik kunt herkennen en gespreksvaardigheden om met leerlingen in gesprek te gaan over middelengebruik aan bod komen.

4.4. Ouderbetrokkenheid

Huidige werkwijze

Scholen betrekken ouders op verschillende manieren bij de ontwikkelingen van hun kind. Zo organiseren ze algemene ouderavonden, thema-avonden en individuele oudergesprekken. Tijdens algemene ouderavonden brengen ze ouders bij elkaar. Dan komen praktische zaken aan de orde die voor verschillende klassen van belang zijn. Voorbeelden hiervan zijn de individuele leertrajecten en examenopzet. Naast ouderavonden organiseren scholen ook thema-avonden om actuele thema's aan te stippen. Individuele oudergesprekken zijn er om de voortgang en de ontwikkeling van een individuele leerling te bespreken.

Cluster 3-scholen geven aan dat de ouderbetrokkenheid wisselend is. Sommige ouders zijn erg betrokken, andere zijn minder betrokken.

"Nou, het is dus heel wisselend. We hebben hele goede gezinnen, om het zo maar te zeggen, waar de ouders goed betrokken zijn. Daar zal je dus ook deze problematiek niet hebben. Maar dat zijn vaak de beschermde gezinnen, waar kinderen zich veilig voelen en waar goed op ze gelet wordt. Waar dit speelt - het stiekem roken of het verdergaan daarin - dat zijn vaak de leerlingen uit problematische gezinnen of kinderen die in een woongroep zitten. En dan verschilt het ook wel."

"Ouderbetrokkenheid blijft lastig en het is altijd wisselend. Een aantal ouders komt altijd en sommige ouders komen nooit. Misschien is dat ook gewoon zoals het is."

"Heel wisselend. We hebben echt een groep ouders die minder betrokken zijn bij hun zoon of dochter, en we hebben ouders die gewoon heel erg betrokken zijn bij hun zoon en dochter. Dus ja, ook daarin zitten heel veel verschillen. Maar het grootste deel is echt wel betrokken bij hun zoon of dochter, en ook wel bij school."

"Heel verschillend, heel eerlijk gezegd. Er is een aantal ouders die echt voor alles, iedere week hier staan. Maar er zijn ook ouders die we nooit te pakken krijgen."

"De meeste ouders staan daar ook voor open, maar een enkeling niet. Die vindt het allemaal wel best."

"Nou ja goed, dat is denk ik op elke school: de ouders die je juist het meeste wil spreken, die spreek je niet. En dat is gewoon lastig. Er zijn ouders die je eigenlijk nooit krijgt op het moment dat je ze even wilt spreken. Maar op het moment dat het hun zint, dan willen ze op stel en sprong naar school komen en jou spreken. Maar dat is niet alleen bij ons, dat is bij alle scholen, denk ik."

De meeste scholen hebben meerdere schoolgerelateerde contactmomenten met de ouders. Zo hebben veel scholen een kennismakingsgesprek aan het begin van het schooljaar. Ook zijn er meermaals gesprekken over de voortgang van de leerling.

“Nee, dat is gewoon een belangrijk item. Aan het begin van het schooljaar hebben we de kennismaking met ouders. Ouders vinden het heel prettig dat ze elkaar zien en contact hebben met elkaar. Later gaan ook de leerlingen mee. Dus dat is echt een ouderavond, met ouders en leerlingen. Daarnaast hebben we de nieuwsbrieven. En we hebben twee keer per jaar contact met ouders om te bespreken hoe het gaat met hun kind.”

“Nou, wij hebben aan het begin van het schooljaar altijd een kennismakingsgesprek met alle ouders. Dan moeten ouders een lijst invullen, van: ‘ik wil dat je dit en dit van mijn kind weet.’ Daarnaast is er een huisbezoek. In januari is er altijd een verplicht vijftienminutengesprek. Daar moeten ze komen. Als ze daar niet komen, dan gaan we echt contact zoeken, van: ‘hoe kunnen we toch weer een moment van contact hebben?’ En aan het eind van het jaar is er dan nog een niet-verplicht gesprek.”

“We hebben altijd een kennismakingsgesprek. Dus eigenlijk worden alle ouders uitgenodigd in de eerste twee weken van ieder jaar. Dus ook al zit je hier al zes jaar op school, dan is er toch weer een kennismaking met de leerkracht. En twee keer per jaar heb je sowieso een oudergesprek.”

“Voor de nieuwe leerlingen hebben we vaak wel eerder een koffiemiddag. Dan hebben we sowieso drie keer per jaar dat we het OPP, dus het ontwikkelingsperspectiefplan, gaan bespreken met ouders.”

“Na de zomervakantie hebben we met alle ouders een gesprek met de leerling, ongeveer een kwartiertje, twintig minuten: ‘hoe is de vakantie gegaan, zijn er nog dingen waar we het komende jaar op moeten letten?’ Dus dat is het eerste gesprek. En dat gaat eigenlijk heel erg soepel.”

De meeste scholen geven aan dat ouders de algemene ouderavonden niet goed bezoeken. Naast de lage opkomst zijn het ook steeds dezelfde ouders die hierop afkomen. Eén school vormt hierop een uitzondering: die is wel tevreden over de opkomst.

“We hebben sowieso altijd aan het begin van het jaar een algemene ouderavond gepland. Dus dan nodigen we alle ouders uit. Dan komt niet iedereen hoor. Echt niet iedereen, nee.”

“Nou ja, we hebben gemerkt dat algemene ouderavonden gewoon minder worden bezocht.”

“Ouderavonden worden altijd door dezelfde ouders bezocht. De helft van de ouders komt ongeveer. En de ouders die je eigenlijk wilt, zijn er dan misschien net niet.”

“Nou, één of twee keer per jaar. Niet vaak hoor. De opkomst is niet heel groot.”

“We nodigen de ouders een aantal keer per jaar uit voor ouderavonden. Dan is er een vrij grote opkomst, in elk geval niet een hele lage opkomst.”

Naast de algemene ouderavonden organiseren de scholen thema-avonden. In het cluster 3-onderwijs gieten ze deze weleens in een andere vorm. Soms zijn hierbij ook leerlingen aanwezig. Scholen geven aan dat de opkomst bij deze thema-avonden hoger is dan bij de algemene ouderavonden.

"Nou ja, dat hebben we gedaan als dat gaat over de problematiek van de leerling."

"We hebben ook wel een thema-avond over gedrag gehad. Dan merk je dat de opkomst vaak net iets groter is."

"We hebben soms wel thema's, maar meer in de vorm van thema-koffiemiddagen. Ik denk dat die beter werken."

"Thema-avonden hebben we ook weleens. En dan gaat het vaak over wonen, werken en vrije tijd."

"Je pakt dan elk jaar sectoren. Dit jaar bijvoorbeeld land- en tuinbouw, die laten dan kort wat zien aan de ouders. Vervolgens wisselen de ouders na tien minuten of een kwartier en dan gaan ze kijken bij zorg en welzijn. En we hebben een groepje ouders dat bij ons komt, de medewerkers. Wij hebben op dat moment contact met alle ouders en leerlingen die er dan zijn, dus dat geeft hele leuke gesprekken. Ouders hebben dit jaar ook weer aangegeven dat ze het gewoon heel prettig vinden. Het laatste half uur hebben we dit jaar gedaan over sociale media voor de zeer moeilijk lerende leerlingen. Daarnaast hadden we logeren. Dat hadden ouders aangegeven, dus die kregen een voorlichting over logeren."

"Nu hebben we als onderwerpen: wat doen we met de stages en hoe ziet een lesdag eruit op onze school? En het derde thema - de workshop - is meestal iets creatiefs. Daarnaast komen dan toevallig twee sprekers van een woongroep, die nog wat vertellen over de afdeling skills die zij hebben. Dus zo wordt het wat levendiger gebracht. We hebben het één keer gehad en die eerste keer was heel succesvol. Er was een goede opkomst."

Opvallend is dat middelengebruik geen onderwerp is op de thema-avonden. Scholen richten zich meer op thema's die dichtbij de dagelijkse praktijk van de leerlingen liggen, zoals gedrag, wonen en werk. Op één school was middelengebruik in het verleden wel het onderwerp van een thema-avond. De andere scholen geven aan dat ze (nog) niets doen met het thema richting ouders.

"Uiteraard hebben wij in het verleden ook al een keer op een ouderavond aandacht aan middelengebruik besteed. Toen hebben we iemand uitgenodigd."

"We leggen wel uit dat dit soort dingen kunnen gebeuren en dat we gastlessen hebben. Dat wel, maar meer niet."

"Nee, daar doen we niks mee. Dat hebben we tot nu toe nog niet gedaan."

"Als er thema's van de Gezonde School bij zitten, zijn het sociale media en seksuele vorming. Dat zijn thema's die hier meer leven dan drank en drugs."

“Nee, volgens mij niet. Want dit is de eerste keer dat we dit zo aanpakken vanuit ouders, de wens en de onderwerpen. Dus die komen echt bij ouders zelf vandaan.”

Een aantal scholen gebruikt een systeem waarbij ouders updates krijgen over hun kind. In vele gevallen is dit een app. Daar kunnen docenten foto's in plaatsen met een kort verhaaltje.

“We hebben een app waarmee we ouders informeren over wat er op school wordt gedaan. Daar posten we iedere dag foto's op met een stukje tekst erbij. Daar zijn ouders lid van. Dat is bedoeld als een soort van communicatiemiddel voor onze wat lager functionerende leerlingen om over het onderwijs te praten. Maar iedereen kan daarin. We posten ook algemene onderwerpen, bijvoorbeeld als er een ouderavond is of een koffieochtend over een onderwerp van relationele, seksuele vorming.”

“Via een app. We hebben toevallig vorige week een voorlichting gehad. En leerkrachten gaan nu aan de slag om dat te doen. We gaan het dus nu inbrengen. Dus dat is nog wel vers en nieuw. Het is nog niet helemaal geïmplementeerd.”

“Ouders hadden behoefte aan app-contact met docenten. Nou, we hebben gezegd: 'dat is op persoonlijk vlak, dat wordt niet getolereerd.' Dus we hebben gekeken wat er dan is. Zo zijn we aan deze app gekomen. Daarin hebben we als docenten, leerkrachten en klassenleiding gewoon contact met ouders. Algemene verhaaltjes, maar ook individueel contact en dat is wel sneller dan mail.”

Een belangrijk onderwerp bij het contact met ouders is de overgang naar volwassenheid. Voor leerlingen in het cluster 3-onderwijs verandert er veel als ze 18 jaar worden. Ouders hebben hier dan ook veel vragen over.

“Hier speelt heel erg de uitstroom, van: 'wat gaan ze straks doen en hoe bereiden we ze daarop voor?' Omdat ze tegen de 18 jaar zijn, speelt wonen ook vaak een rol bij ons. Er zijn veel ouders die daarmee bezig zijn. Dingen als bewindvoering en mentorschap komen ook allemaal op hun 18e. Als ze richting de 18 gaan, dan speelt er gewoon heel veel, dus heb je daarom veel contact.”

“Wat moet er gebeuren met leerlingen die 18 jaar worden? Dus dan nodigen we ouders en leerlingen van 17 jaar allemaal uit om dat aan hen uit te leggen. Dan gaat het over dat onderwerp, net als over het onderwerp mentorschap en over bewindvoering.”

Belemmerende en bevorderende factoren

Het contact met de ouders van leerlingen in het cluster 3-onderwijs wordt soms belemmerd doordat verschillende ouders zelf met hun eigen problematiek worstelen. Hierdoor komt het voor dat ouders minder of op een andere manier betrokken zijn bij hun kind.

“Het is vaak zo dat een grote groep van de ouders zelf ook een beperking heeft. In sommige gevallen maakt dit het bespreken van middelengebruik van een leerling lastig. Het voordeel van ouders die een beperking hebben, is dat ze zelf ook heel anders zijn. Ze staan er eigenlijk wel voor

open. Ik heb zelden meegemaakt dat ouders zeiden: 'bemoei je er niet mee'. Sommige ouders zien het niet als een probleem."

"Ja, er is veel LVB-problematiek bij de ouders. Bij de leerlingen met autisme is het vaak zo dat een van de ouders daar ook iets in heeft."

"En natuurlijk is het over het algemeen een bepaald type ouders, want veel ouders zijn zelf ook beperkt."

"We hebben ook ouders met een verstandelijke beperking. (...) Dus ja, dan ligt het anders. Sommige ouders zijn meer met zichzelf bezig dan met hun kind, vanwege hun eigen beperkingen."

"Wat je dus ziet, is dat een aantal ouders een verstandelijke beperking heeft. Ouders die zelf ook bij ons op school gezeten hebben, waar behoorlijk wat armoede is en waar ook behoorlijk wat ouders ernstig handelingsverlegen zijn."

"Waar je toch wel iets vaker mee te maken hebt, is dat de ouders soms een lichtverstandelijke beperking hebben. Dus dan is het wel de kunst om ze op dezelfde wijze te kunnen informeren."

Daarnaast spelen er andere problemen, zoals armoede, werk, taal of vervoer. Deze maken het zowel voor de ouders als voor de school lastig. Ouders kunnen moeilijk naar school komen en andersom heeft de school moeite om ouders te bereiken.

"Wat je ook nooit moet vergeten, is dat de belasting bij deze ouders heel hoog is. Ik bedoel: je hebt dus dag en nacht een kind met een handicap en vaak ook bijkomende gedragsproblemen. En dan nog een minder sociaal milieu of andere problematiek, bijstand, geen werk, afgekeurd. Dus de ouderbetrokkenheid moet ook op een ander niveau."

"Dat vind ik ook weleens lastig met ouders die geen Nederlands spreken. Hoe krijgen ze toch de juiste informatie tot zich?"

"Je kunt niet allemaal oppas voor ze regelen."

"Ja, je kunt ze niet allemaal ophalen."

"Onmacht. Onmacht ook vaak voor die ouders."

Ook zijn er weleens ouders die zelf middelen gebruiken. Dit zorgt bij hen voor handelingsverlegenheid. Tegelijkertijd weet de school niet wat zij voor deze gezinnen kan betekenen op het gebied van middelenpreventie.

"En op een gegeven moment begon die jongen: 'ja, maar dan krijg ik de sigaretten ook van mijn moeder.' Toen dacht ik: ik denk niet dat zijn moeder ze geeft aan hem, maar ik weet dat moeder zelf ook rookt en dat hij ze gewoon pakt. En als jij zelf als moeder ook rookt, dan is het natuurlijk veel moeilijker om aan te geven aan een leerling of je kind hoe ongezond dat is."

"Nee, want ik weet van sommige ouders dat ze het zelf ook doen."

Het lijkt erop dat het thema middelengebruik geen prioriteit heeft bij ouders en de school. Ze vinden andere thema's voor deze doelgroep belangrijker. Ook denken ze dat middelengebruik niet speelt.

"Middelengebruik was niet een van de onderwerpen die ze hebben aangedragen."

"Nou in dit geval denk ik dat heel veel ouders denken van: 'dat is helemaal niet van toepassing op mijn kind.'"

"Daar hadden we het vanmorgen over. Ik denk doordat het niet het grootste issue is van de meeste leerlingen hier. Dus dan zou het een thema-avond zijn voor een heel klein aantal. Ik denk dat seks en grooming iets meer zou spelen dan dit."

"We hebben ook wel gesprekken met de Instelling voor Verslavingszorg gehad op zo'n avond. Dan kunnen ouders daarin kiezen. En als ze denken: 'nou dat speelt niet voor mijn leerlingen, want dat is zo'n laag niveau', dan kunnen ze naar de stageworkshop, zeg maar."

"Daar is echt geen tijd voor, om dat er nog bij te doen."

De meeste scholen zien het vele contact met ouders als bevorderende factor. Ze hebben korte lijnen met hen en ze kunnen het contact meteen intensiveren als dat nodig is. Als de school ouders bijvoorbeeld op de hoogte moet brengen van zaken, dan bellen ze. Het gaat dan vaak om extra contact tussen de ouder en docent.

"Over het algemeen is dat vrij intensief bij ons. We hebben heel veel contact, dat kan bijna dagelijks zijn als het nodig is. Het ligt er een beetje aan hoe het gaat met de leerling, maar over het algemeen kunnen we zeggen dat het contact heel intensief is met ouders. Dat heeft te maken met de situatie waarin ze zitten."

"De docenten houden ook wel veel contact, proberen gewoon korte lijntjes te hebben met de ouders."

"Ja, ik denk sowieso dat de contacten tussen de mentoren en de ouders het meest succesvol zijn. Als er iets gebeurt op school, dan sturen we altijd een appje of we bellen. Dus echt die korte lijntjes. Ik denk dat dat sowieso het beste werkt voor onze doelgroep."

"Als we merken dat er thuis problemen zijn, dan intensiveer ik ook mijn contacten met het gezin. Dan ga ik gewoon mijn tijd eraan besteden. Of ik besteed tijd aan de klas, zodat de groepsleerkracht extra kan besteden. Dat ligt ook even aan de lijnen die er lopen."

"Ja en er wordt ook wel veel extra gemaild, gebeld of geappt, om ouders toch wat meer op de hoogte te brengen."

"Maar er is dus vrij intensief contact met ouders mogelijk. Ik zeg bewust 'mogelijk', want er zijn ook wel ouders die gewoon heel weinig reageren. Maar over het algemeen is het er wel, zeker voor het voortgezet onderwijs."

Een andere bevorderende factor is dat scholen vooral inzetten op het persoonlijke contact met ouders. Daardoor hebben ze goed contact, ondanks dat de ouders niet op de ouderbijeenkomsten komen. Op deze manier hebben scholen korte lijnen met ouders.

“Op het moment dat ouders aangeven niet naar een ouderavond te komen, bellen we ze even op. Niet met verwijten, maar wel: ‘goh, ik zag dat je niet kon komen’. Dan krijg je vaak al een heel verhaal waarom niet. En dan zeg ik: ‘goh wat jammer, wil je nog een andere afspraak?’ Op die manier proberen we contact te houden. En als er wat zou zijn, is dat over het algemeen goed te doen.”

“Ik denk dat het de persoonlijke aanpak is die werkt. Als wij het niet meer behapbaar kunnen krijgen, dan schakelen we vaak maatschappelijk werk in.”

“Dat komt doordat we kleinschalig zijn. Dat komt, omdat wij erop hameren dat de oudercontacten goed lopen vanuit ons. Wij vinden het belangrijk om als professionals te zorgen dat ouders op de hoogte zijn. Wij moeten er als professionals voor zorgen dat ouders gehoord worden en serieus worden genomen. We hebben ook een hele goeie maatschappelijk werkster. Die we ook - als het nodig is - direct in kunnen zetten. En die ook weet dat het dan prioriteit heeft. Dus mochten ouders een probleem hebben, een acuut probleem, dan worden ze ook altijd geholpen. We kunnen het niet altijd oplossen, maar we sturen een maatschappelijk werker of we regelen een andere. Er zijn op school ook gesprekken met hulpverleners, op verzoek van ouders. Dat is een mooi voorbeeld vind ik.”

“Ja, het heeft wel te maken met hoe jij het aangeeft, hè. Het komt op de jaarkalender bij ons, we benaderen ouders per mail en uiteindelijk benaderen we ze ook nog individueel, bellen we ook na. Dus we zijn er ook wel actief mee bezig.”

Uitkomstverwachting

Scholen verwachten dat een specifieke thema-avond over middelengebruik niet werkt. Ze pleiten ervoor om het onderwerp middelengebruik te combineren met andere thema's, zoals puberteit.

“Je moet het niet alleen doen. Je kunt het hebben over onderwerpen als puberteit, seksualiteit, middelengebruik. Die zou je eigenlijk moeten bundelen. Kijk, dit is wel de groep in die leeftijd, die zeker ook met al deze onderdelen te maken heeft. Maar hoe we dat zouden kunnen doen, dat weet ik niet. Met één avond daarover denk ik dat je een beperkte groep krijgt. Nee, je moet dat combineren. En je merkt gewoon aan ouders dat ze het prettig vinden dat ze in een kleine groep samen zijn. Want dan voelen ze zich veilig en gaan ze ook wel makkelijk praten, met workshops en zo. Dat ging hartstikke mooi. Dus dat zou zeker een item kunnen zijn.”

“Maar als je dan gewoon een vaste ouderavond hebt met maar één onderwerp, dan komen heel weinig ouders. En als je het als een van de drie workshops doet op zo'n avond, dan kunnen ouders

echt kiezen die denken: 'hey, dat kan voor mijn kind weleens zo zijn, dat-ie daarmee in aanraking komt.'"

"Ik zou dit niet als algemene ouderavond doen, maar eerder als informatieavond waar nog andere dingen zijn. Een soort markt ook over relationele vorming en gezonde voeding. Dat soort dingen, en daar staat dan ook de informatiestand voor middelengebruik."

Verder verwachten cluster 3-scholen dat zij meer contact hebben met ouders dan het reguliere voortgezet onderwijs.

"Normaal heb je op een voortgezette school als ouder amper contact met de school van je kind, maar voor een voortgezette school is hier juist wel heel intensief contact."

"Ik denk dat wij, ten opzichte van andere middelbare scholen, misschien wel meer contact met de ouders hebben."

Behoefte

De behoeften van scholen zijn wisselend als het gaat om ouderbetrokkenheid rondom middelenpreventie. Sommige scholen willen hier graag aan werken, terwijl het voor andere scholen voldoende is. Eén school heeft de behoefte om ouders mee te geven waar ze hulp kunnen vinden, nadat hun kinderen van school zijn.

"Over leerlingen die van school gaan, maken we ons veel grotere zorgen. Het zou misschien weleens handig zijn als je dat mee kan geven aan ouders. Een soort van: 'we hebben dat nu een paar jaar gevolgd, we zien dat het heel gevoelig is en hou juist dat aspect in de gaten. Als er wat speelt, weet dan bij wie je terecht kunt.' Dat vind ik veel belangrijker."

Conclusie

De deelnemende scholen zijn positief over hun persoonlijke contact met ouders. Als er iets speelt, kunnen ze ouders bellen of een berichtje sturen. De lijnen zijn kort en scholen kunnen het contact intensiveren als dat nodig is. Ze zetten actief in op dit contact. Dat betekent dat ze er veel aandacht aan besteden, buiten de standaard gesprekken om. Scholen geven aan dat de ene ouder meer betrokken is dan de ander. Dit is vergelijkbaar met andere scholen. Naast het persoonlijke contact gebruikt een aantal scholen apps. Daarmee sturen ze foto's en berichtjes naar ouders. Hierdoor kunnen ouders (dagelijkse) updates krijgen. Met de algemene ouderavonden bereiken ze minder ouders. Ook komen hier steeds dezelfde ouders op af. Dat zijn vaak niet de ouders bij wie het contact moeizamer verloopt.

Scholen noemen verschillende redenen voor de lage opkomst bij de ouderavonden. Zo speelt eigen problematiek een rol: de groep ouders met een lichtverstandelijke beperking is groot in het cluster 3-onderwijs. Daarnaast zijn er ouders uit de lagere sociaal-economische klassen en hebben ze praktische beperkingen, zoals gebrek aan vervoer of oppas. Of ze spreken de Nederlandse taal niet (goed). Ze denken verder dat vooral ouders die zelf middelen gebruiken, handelingsverlegen zijn.

Scholen verwachten dat het thema middelengebruik niet het enige onderwerp moet zijn op een ouderavond. Ze denken dat het beter werkt als dit thema terugkomt op een soort informatiemarkt, waar ook andere onderwerpen aan bod komen. Ook is de verwachting dat ouders zich veiliger voelen in een kleine groep.

De thema-avonden doen het beter. Cluster 3-scholen organiseren ze op hun eigen manier. Deze zijn waarschijnlijk wat laagdrempeliger, omdat scholen bijvoorbeeld kiezen voor een koffiemiddag in plaats van een bijeenkomst in de avond. Ook stippen ze vaak meerdere thema's aan en zijn er soms leerlingen aanwezig.

De thema's die vooral terugkomen, zijn gedrag, puberteit, wonen, werken en vrije tijd. Middelengebruik komt vrijwel niet aan de orde. Volgens zowel scholen als ouders heeft dit onderwerp namelijk geen prioriteit. De thema's die dichterbij de dagelijkse praktijk van de leerlingen liggen, zijn bij deze doelgroep actueel en daarom van groter belang. Voor deze doelgroep is de verdere loopbaan minder vanzelfsprekend dan bij leerlingen in het reguliere voortgezet onderwijs. Ouders hebben hier dan ook vraag naar, net als naar de onderwerpen bewindvoering en mentorschap.

De behoeften rondom ouderbetrokkenheid wisselen. Sommige scholen hebben geen behoefte aan activiteiten voor ouders rondom middelenpreventie bij leerlingen. Op andere scholen maken ze zich zorgen over wat er met sommige leerlingen gebeurt op het gebied van middelengebruik, zodra zij het voortgezet speciaal onderwijs hebben afgerond. Die scholen willen ouders hier graag iets voor meegeven, zodat ze weten waar ze terecht kunnen met hulpvragen.

Opvallend is dat cluster 3-scholen zich vooral richten op thema's die dichtbij de dagelijkse praktijk liggen. Dit sluit aan bij de behoeften van ouders. Mogelijk ligt hier een kans om iets te doen aan middelenpreventie.

5. Cluster 4-onderwijs

Daphne Visser, Simone Onrust & Levi van Ravesteyn

5.1. Beleid

Huidige werkwijze

Op de meeste scholen maakt middelenpreventie deel uit van het schoolbeleid. Meestal zijn er duidelijke (gedrags)regels over middelengebruik. Scholen benadrukken die regels in de schoolgids. Daarnaast bespreekt een aantal scholen het thema tijdens de introductie.

“Dat is ook iets wat in het informatieboekje staat. Daar staan de regels in. Het wordt ook echt op het moment dat er nieuwe leerlingen op school komen, met de leerlingen besproken. Van ‘wat zijn nou eigenlijk de regels die daar staan? Zijn ze duidelijk genoeg?’ Haha. En ja, dat bespreken we dan eigenlijk op die manier.”

“Ja. We hebben wel de afspraak dat wij een leerling naar huis sturen als wij een vermoeden hebben van met name blowen. En dan kom je op gesprek terug met je ouders. Dat staat ook wel op onze site en in de studiegids.”

De meeste scholen geven aan dat leerlingen niet mogen roken. Het merendeel benadrukt dat zij rookvrije scholen zijn. Maar dat betekent niet dat leerlingen niet roken onder schooltijd. Vaak roken ze buiten het schoolterrein. Daardoor hebben scholen weinig zicht op deze leerlingen.

“Dus dan lopen ze van het schoolterrein af, die vrijheid is er, en gaan ze bij de rotonde roken. Dat is prima. Tussen aanhalingstekens. Maar dan kun je in ieder geval wel zeggen dat je het niet wilt hebben.”

“Laat ik heel eerlijk zijn. We zijn een rookvrije school, maar we zijn geen rookvrije school. Ja, ze mogen roken, in hun eigen pauze en ver buiten het zicht van de school. Dus echt niet op de stoep voor de buitendeur, niet op de brug, niet op het plein, ook niet voor het hek. Ze moeten echt hier het blokje in, dus echt uit het zicht van de school.”

“Het is wel beleid eigenlijk dat je een rookvrije school moet zijn. En sowieso zegt de wetgeving dat volgend jaar alle scholen rookvrij moeten zijn.”

Bijna alle scholen geven aan dat ze geen alcohol schenken aan leerlingen of ouders. Een enkele school maakt nog uitzonderingen voor leerlingen boven de 18 jaar tijdens diploma-uitreikingen. Daarnaast schenken scholen in principe geen alcohol aan werknemers als er leerlingen aanwezig zijn. Bij personeelsbijeenkomsten, zonder leerlingen, maken ze een uitzondering.

"Op een personeelsfeestje drinken we een wijntje, ja. Maar het zijn geen zuippartijen ofzo. Dus we zeggen niet: er wordt hier binnen de school geen alcohol gedronken. Op een ouderavond gebeurt dat ook niet. Dan heb je het echt over als we voor de herfstvakantie naar de bowling gaan. Voor degenen die het leuk vinden gaan we bowlen, dan wordt er wel een biertje gedronken..."

"Ja, op de vrijdagmiddagborrel wordt weleens een biertje gedronken, maar dan zijn echt alle kinderen het gebouw uit. Een biertje drinken gebeurt uit het zicht van leerlingen. En daar komen ouders en leerlingen niet mee in aanraking."

"Ja. Ja, in zoverre, onder jongeren sowieso, want we hebben maar een enkeling van 18-plus. We hebben eigenlijk alles onder de 18. Ik moet even denken. Op onze diploma-uitreiking wordt volgens mij dan wel alcohol geschonken voor 18-plus. Dus ben je dan een volledig alcoholvrije school? Niet helemaal hè."

Vrijwel alle scholen geven aan dat ze in het beleid een protocol hebben opgenomen. Dit protocol volgen ze als ze middelengebruik bij een leerling signaleren, of bij vermoedens daarvan. De meeste scholen hebben vastgelegd dat ze de leerling in deze situatie naar huis sturen. Vervolgens roepen ze de leerling en de ouders op voor een gesprek. Bij een enkele school staat in het beleid dat ze leerlingen direct schorsen als ze betrappt worden op gebruik.

"Ja, middelenpreventie is opgenomen in het schoolbeleid. En wat dan de consequenties zijn: dat is in ieder geval schorsen. Dan kan er ook nog een schoolmaatregel plaatsvinden dat ze een werkstuk moeten maken of weet ik wat. En gebeurt het vaker, dan zetten we dat steeds zwaarder in. Een keer blowen en we merken dat? Gelijk schorsen. Ouders worden meteen op de hoogte gesteld. Het zou raar zijn als we dat niet doen. We hebben gewoon een standaardbrief, een procedure hoe de schorsing eruitziet, want dat moet ook aan bepaalde voorwaarden voldoen. Want een ouder heeft bijvoorbeeld zes weken tijd om te reclameren als die het er niet mee eens is. Dat gebeurt nooit, maar dat is wel een formele brief uiteindelijk van de directeur. En de bestuurder moet daar dan ook mee akkoord gaan met een gesprek op school."

Het lijkt erop dat scholen educatie-activiteiten rondom middelenpreventie niet specifiek hebben opgenomen in hun beleid. Maar dat betekent niet dat ze hier geen aandacht aan besteden. Scholen hebben het alleen niet duidelijk in het beleid staan.

"En het beleid is dan dat het een of twee keer per jaar vast wordt gelegd. Of wordt gefaciliteerd door de GGD of door de Instelling voor Verslavingszorg."

"Ons beleid ziet er als volgt uit: wij hebben een methode, en die volg ik."

"Ja, ik weet wel over het programma, maar niet zozeer over het beleid omtrent preventie. Ik geef vooral verzorging aan de onderbouw, en tweedejaars sommige groepen. En daar komt het aan de orde."

Belemmerende en bevorderende factoren

De meerderheid van de scholen vermoedt dat sommige leerlingen in hun vrije tijd middelen gebruiken. Dit komt bijvoorbeeld doordat verhalen over middelen(gebruik) bij de docent terecht komen. De handelingsmogelijkheden zijn in dat geval beperkt voor de school, omdat het gebruik dan buiten de reikwijdte van de school valt.

“Nou, het verdenken ván, dat is natuurlijk altijd een lastige. Want dan wordt het op een gegeven moment een welles-nietesverhaal tussen een leerling en school. Niet alle ouders zijn in staat om daarin school te ondersteunen, zodat je samen met ouders één front kunt vormen, om een bepaalde regelgeving naar een leerling uit te stralen. Dus dat kan weleens lastig zijn.”

“En dat vind ik lastig, want je hoort wel verhalen, maar hoe groot zijn die verhalen opgeklopt? En in hoeverre kloppen ze wel, en in hoeverre kloppen ze niet. En moet je, of kan je daar als school buiten schooltijd ook daadwerkelijk iets mee.”

Enkele scholen geven aan dat deze doelgroep door de bijbehorende problematiek eerder geneigd is om middelen te gebruiken. Ze benadrukken dat de verslavingsgevoeligheid van de leerlingen het lastig maakt om het beleid te handhaven.

“Ja. Nou je ziet wel dat onze jongeren vanwege een stoornis soms eerder daar een drang naar hebben, of daarnaar op zoek gaan, of op ontdekkingstocht gaan. En je ziet ook wel dat het bij onze leerlingen meer impact heeft. En dat ze er moeilijker vanaf komen, dat het wel echt een verslaving wordt, met name blowen.”

“Dat heeft enerzijds denk ik echt te maken met de doelgroep die gewoon veel verslavingsgevoeliger is dan de reguliere doelgroep, dus ook wat betreft roken. Ik ben daar niet altijd voorstander van, maar ze lijken het ook meer nodig te hebben. Ik vind dat discutabel hè, maar dat wordt vaak wel gezegd.”

Een bevorderende factor is dat een aantal scholen het rookvrije schoolterrein streng handhaaft. Deze scholen geven aan dat leerlingen de grenzen van het beleid opzoeken. Als het beleid duidelijk is voor de leerlingen en de school optreedt bij schendingen van de regels, dan accepteren leerlingen de regels uiteindelijk. Het handhaven van de regels draagt dus bij aan de implementatie en borging van de (gedrags)regels.

“Nou, zoals we het rookbeleid – en het telefoonbeleid noem ik daar ook even bij – best wel hebben aangescherpt dit schooljaar, zijn er altijd een aantal leerlingen die elke keer weer in die eerste weken de grenzen gaan opzoeken. Daar moet je even heel strak op insteken. Maar vervolgens, als het allemaal duidelijk is, dan accepteren ze het uiteindelijk wel.”

“Nee, omdat je zo’n duidelijk beleid daarin hebt en dat uitstraalt, ook als mentoren en de schoolmedewerkers. It is not done. Nieuwe leerlingen proberen het weleens, maar ja, dan heb je ook direct ouders op school. We gaan er niet in mee.”

“Over het beleid hebben we echt gelijke consensus. Ook over hoe we het doen met de rokers die we hebben op school. We moeten straks een rookvrije school zijn, want die wet- en regelgeving gaat aanpassen. Dus er zit ook een bovenschoolse werkgroep die zich daarmee bezighoudt, zo van: hoe gaan we dat nou doen, eigenlijk binnen alle SG.”

De meeste scholen geven aan dat de medewerkers achter het middelenbeleid van de school staan. Medewerkers steunen het beleid en zijn bevlogen om het na te leven.

“Dus vanuit hier wordt er eigenlijk heel positief met het beleid omgegaan. Men is bevlogen en er is geen weerstand tegen. Iedereen kan zich er goed in vinden.”

“Dat is niet zo'n probleem, het steunen, of moeilijk of makkelijk. Het is meer van: hoe krijg ik het nou verweven in mijn school? Kun je er überhaupt iets aan doen. Je kan heel stoer zeggen: ‘we doen het niet, de sanctie is dat je geschorst wordt.’ Allemaal van dat soort onzin.”

Uitkomstverwachtingen

Een enkele school zegt dat het extra belangrijk is om aandacht te besteden aan middelenpreventie in het cluster 4-onderwijs. In vergelijking met leerlingen in het reguliere onderwijs zouden leerlingen in het cluster 4-onderwijs een kwetsbare doelgroep vormen.

“Ik weet niet of de onderdelen anders zijn voor onze leerlingen. Maar ik denk wel dat het nog belangrijker is dat je in de preventie gaat zitten, omdat ze heel kwetsbaar zijn. En dat is ook wel het lastige, want dat zijn dan dingen die in de thuissituatie gebeuren.”

Behoefte

Een enkele school zou het fijn vinden als er algemene regels zijn over middelengebruik, bijvoorbeeld in de vorm van wetgeving. Zo geeft de aankomende wetgeving rondom het rookvrije schoolterrein een stok achter de deur.

“Ja. Dat helpt. Wij zeiden ook wel af en toe, als die wet er eenmaal staat, kun je je er ook achter verschuilen.”

Een aantal scholen benoemt dat zij het beleid rondom middelenpreventie willen aansterken. Het is nu soms onduidelijk wat er precies in het beleid staat.

“Nou, er is een algemeen protocol dat we hebben. Het gesprek kwam gisteren zo dat we zeiden: ‘ja het is nog niet duidelijk genoeg. Het kan beter.’ We willen ook meer aan preventie gaan doen.”

Een enkele school heeft behoefte aan handvatten bij het opstellen van het beleid over gamen. In tegenstelling tot middelengebruik is het bij gamen lastig om te bepalen wanneer de school het een halt toe moet roepen.

“De gameverslaving vind ik het lastigste. Dat is denk ik waar heel veel kinderen, vooral die met autismespectrumstoornissen, toch wel mee zitten. Ik merk het hier nog niet zozeer, maar ook

inderdaad het omdraaien van dag-nachtritme daardoor, want ze spelen over de hele wereld. Dat vind ik heel lastig te zien. Genotmiddelen heb je op een gegeven moment wel door. Je ziet wel aan de signalen dat we actie moeten ondernemen en dan lukt het ook vaak. Ouders staan dan wel op één lijn met ons. Maar als het gaat over gameverslaving of 'doe die computer, of de pc, of de mobiel weg', dat is lastig."

Conclusie

Op de meeste scholen maakt middelenpreventie deel uit van het schoolbeleid. Meestal zijn er duidelijke (gedrags)regels over middelengebruik. Het merendeel van de scholen benadrukt dat ze rookvrij zijn. Maar dat is niet helemaal waterdicht, omdat leerlingen van het schoolterrein afgaan om te roken. Daarnaast geven bijna alle scholen aan dat ze geen alcohol schenken aan leerlingen of ouders. Wel maken ze soms uitzonderingen voor medewerkers op personeelsbijeenkomsten en voor 18-plussers op diploma-uitreikingen.

Bij het grootste deel van de scholen staat in het beleid welke stappen ze ondernemen als ze middelengebruik signaleren of vermoeden. Bij signalering van gebruik sturen ze leerlingen naar huis. Ook roepen ze ouders op voor een gesprek op school. Het lijkt erop dat scholen educatie-activiteiten rondom middelenpreventie niet specifiek hebben opgenomen in het beleid.

Als bevorderende factor om het beleid te implementeren, noemt een aantal scholen de strenge handhaving van de (gedrags)regels. Na een eerste periode waarin leerlingen de grenzen van het beleid opzoeken, accepteren ze de regels uiteindelijk. De handhaving draagt dus bij aan de implementatie en borging van de (gedrags)regels.

Verder geeft een aantal scholen aan dat leerlingen vooral in hun vrije tijd middelen gebruiken. Het gebruik valt hierdoor buiten de reikwijdte van de school, waardoor de handelingsmogelijkheden beperkt zijn. Een ander punt waar scholen tegenaan lopen, heeft te maken met de kwetsbaarheid van de doelgroep. Een paar scholen zien dat deze doelgroep door de bijbehorende problematiek eerder geneigd is om middelen te gebruiken. Een enkele school verwacht dat het door deze kwetsbaarheid extra belangrijk is om aandacht te besteden aan middelenpreventie in het cluster 4-onderwijs.

Een enkele school heeft behoefte aan algemene regels over middelengebruik, bijvoorbeeld in de vorm van wetgeving. Zo geeft de aankomende wetgeving rondom het rookvrije schoolterrein een stok achter de deur. Daarnaast wil een aantal scholen de regels met sancties rondom middelengebruik versterken. Tot slot heeft een enkele school de behoefte om leerlingen te helpen die kampen met een gameverslaving. Onder leerlingen met autisme zouden deze problemen vaker spelen.

5.2. Educatie

Huidige werkwijze

Bijna alle scholen geven aan dat ze aandacht besteden aan middelenpreventie via educatie-activiteiten. Hierbij valt op dat geen enkele school gebruikmaakt van een lesprogramma dat zich specifiek richt op dit thema.

“Nee, het komt wel incidenteel voor. En ik denk dat het zeker wel in bepaalde vakgebieden aan de orde komt, zoals bij SoVa⁸-trainingen. Maar er is hier binnen school geen speciale methodiek die we ervoor gebruiken.”

“Echt een concreet lesprogramma of educatieve pakketten op middelenpreventie hebben we niet.”

“Er is in elk geval één methode die wij gebruiken. Ik heb het even nagevraagd, dat is Vita. Vita richt zich niet op middelengebruik, maar middelengebruik is een onderdeel van Vita.”

De meerderheid van de scholen zet de regionale Instelling voor Verslavingszorg in. Een aantal scholen geeft aan dat zij incidenteel of jaarlijks leerlingen voorlichting geven. In sommige gevallen stelt de Instelling voor Verslavingszorg de inhoud samen met de school vast.

“Dus de inhoud van die gastles wordt dan van tevoren afgestemd met de Instelling voor Verslavingszorg, op basis van wat er in die klas speelt.”

“En één keer per jaar komt de Instelling voor Verslavingszorg langs. En dat gaat dan over alcohol, of alcohol en drugs.”

“We hebben ieder jaar voorlichting in de klas. Dus dat is structureel. De inhoud bepaalt de verslavingszorg. Wel in overleg met elkaar, van: wat speelt er? Wat is actueel? Dan kunnen we daar even over meedenken. Ze gebruiken wel allerlei middelen om het goed over te laten komen, ook met filmpjes. Het is echt inspringen op wat er speelt. En we spreken af om het structureel te doen, ieder jaar. Maar verder is het gewoon dat wat er speelt. Daar haakt het op in.”

“Ja. Daar zit een stukje in de methode biologie. Maar wij hebben ook regelmatig lessen of voorlichtingsmomenten met de Instelling voor Verslavingszorg.”

In lessen als burgerschap, biologie of sociale vaardigheid is informatie over middelen(gebruik) onderdeel van het reguliere programma. Dat benoemt de meerderheid van de scholen.

“Wat er is, is al ondergebracht in de reguliere trainingen en lessen.”

“Het zit met name in de onderbouw in de SoVa-methode. Een beetje meer het sociale vaardigheidsstuk en burgerschap-idee zeg maar.”

⁸ Sociale vaardigheden

“Ja, dat zit eigenlijk verweven in de vakken. Bij biologie besteden we daar altijd aandacht aan.”

“Bij het vmbo durf ik daar eigenlijk niks over te zeggen. Ik denk niet heel bewust. Ik ga ervan uit dat bij HBR⁹ – de horeca-richting – wel extra aandacht is voor alcohol en dat soort zaken.”

Een aantal scholen geeft vorm aan de educatie over middelenpreventie op basis van actualiteiten. Denk hierbij aan tv-programma's, nieuwsprogramma's of incidenten. Scholen gaan aan de hand hiervan met leerlingen in gesprek. Ze vullen op deze manier zelf hun educatie-activiteiten in en maken deze passend voor (het niveau van) de leerlingen.

“En de mentor kan daar ook in zijn lessen aandacht aan besteden. Het komt vanzelf altijd wel naar voren. Er wordt altijd wel iets geroepen over alcohol en drugs of weet ik wat, of het is in de media. Er is altijd wel iets over te zeggen.”

“Spelletjes doen we vaak. Of praatkaartjes, kaartjes met meningen. Ze vinden het leuk om daarover te praten. Lang geleden heb ik ook de map gehad van Trimbos, 'De Gezonde School en Genotmiddelen'. Die had allemaal van die stevige bladen erin. Ja, ik pluk overal wat vandaan.”

“Weet je, we kijken weleens het programma 'Verslaafd'. Het ligt er een beetje aan hoe die aflevering is, of het past bij de klas of de doelgroep. Dat kijken we van tevoren even na. Of, je hebt zo'n programma van die jongeren die thuis zitten, en die met Lucia de Rijke, Dream School ofzo.”

“Verder doe ik heel veel. Je hebt de dvd 'Roes'. De VPRO heeft dat ooit uitgegeven. Dat zijn 8 verhaaltjes over drugs en alcohol, die ooit echt gebeurd zijn. En een aantal daarvan is geschikt voor onze leerlingen. Niet allemaal, maar een aantal is echt wel geschikt. Ik bedoel: ik zoek gewoon of er recente dingen zijn en of ik dat in kan passen.”

Belemmerende en bevorderende factoren

De scholen noemen verschillende belemmerende en bevorderende factoren als het gaat om educatie-activiteiten rondom middelenpreventie. Een belemmerende factor die vaker terugkomt, is het drukke curriculum van de scholen. Dat maakt het voor docenten lastig om een docententraining te volgen en om ruimte te vinden voor educatie-activiteiten over middelenpreventie.

“Ja. Maar goed, het kan misschien ook met een filmpje ofzo. Of dat je een soort website hebt waar je dat soort dingen even kan opzoeken. Want ik merk wel dat docenten heel veel nascholingen en extra dingen moeten doen. Dus dat is dan de afweging hè.”

“Ik denk dat het best lastig is, omdat de mentoren allemaal AVO¹⁰-vakken moeten geven. Dat is best pittig, helemaal als je er dan nog iets extra's bij moet doen in het lesprogramma. Het is al heel krap in je planning.”

⁹ Horeca, Bakkerij en Recreatie

¹⁰ Algemeen Voortgezet Onderwijs

"Het PTA¹¹ ligt al helemaal vast. Wat die leerlingen allemaal moeten doen, staat gewoon genoteerd. Dus dan zou je het via de mentorlessen moeten doen, of misschien binnen de sociale vaardigheden of burgerschap. De LOB¹² wordt ook steeds belangrijker. Die wordt steeds vaster en drukker. Het is helemaal vol gezet. Dan heb je ook niet zoveel ruimte om daar wat te doen. Je zou het wel ergens kunnen wegzetten, maar veel ruimte zit er echt niet."

Een andere belemmerende factor gaat over het beschikbare materiaal. Een aantal scholen geeft aan dat het materiaal is verouderd of niet aansluit bij het niveau van de leerlingen. Daardoor passen scholen de materialen soms zelf aan.

"Ja, en je moet ook een beetje recente dingen hebben, omdat het heel snel veroudert. Als je een filmpje laat zien waarin iemand een oude Nokia-mobiel heeft, dan gaan ze daarop letten. Dat springt eruit en dan komt de boodschap waar het om draait niet meer over. Het enige wat ze zien is: 'haha, dat is oud!'"

"Een aantal van onze leerlingen heeft heel veel moeite met lezen en schrijven. Een vragenblad maken is al heel lastig. Daarom doen we het vaak mondeling, ook toetsen. Soms kan het wel op schrift, maar dat is erg aanpassen aan de klas en het niveau van de klas."

Ook geven meerdere scholen aan dat het niveau van leerlingen in het speciaal onderwijs erg divers is. Dat maakt het lastig om een lespakket binnen een school of klas weg te zetten. De kans is namelijk groot dat het bij een aantal leerlingen niet aansluit. Een van de redenen daarvoor is dat het thema niet bij alle leerlingen speelt. Scholen vinden dat het risico hiervan is dat educatie mogelijk averechts werkt.

"We hebben een hele diverse doelgroep qua niveau bij elkaar, dus we proberen wel op verschillende manieren dingen aan te bieden. Meerdere klassen zijn een beetje op niveau ingedeeld. Dus om daarin een goede aansluiting te maken, proberen we soms het programma voor sommige klassen iets makkelijker te maken dan voor andere klassen."

"Het hangt er natuurlijk wel vanaf of je functioneert met een praktijkniveau met een IQ van 70 of dat je meer theoretisch functioneert, met een IQ van 110, 120. Die hebben we hier ook en daar hou je ook weer rekening mee bij de manier van aanbieden. Je kunt je voorstellen dat je bij een praktisch gerichte leerling bijna in plaatjes praat en het heel rustig houdt. En daartegenover heb je ook hele slimme, sluwe theoretisch gerichte leerlingen. Die kunnen zelf middelen gebruiken en die weten er soms zelfs meer van dan een leerkracht. Daar ga je heel anders mee om. Daar hoeft je niet mee aan te komen van: 'dat moet je niet doen, want het is slecht voor je gezondheid.'"

"Dat kun je als school zijnde wel aangeven, bijvoorbeeld: op welk stukje wil je een gastles ontvangen? Dus: gameverslaving, of iets anders? Maar goed, dan heb je er eentje in de klas die

¹¹ Programma van Toetsing en Afsluiting

¹² Loopbaanoriëntatie en -begeleiding

daar een problematische situatie mee ervaart, en dan heb je elf anderen die niet weten waarom ze erbij moeten zitten.”

“Nou ja, we hadden ook een discussie gisteren. Het is twee kanten: ‘goh, preventief vind ik het ook juist heel goed’, maar ja, deze doelgroep kan het ook anders opvatten. Dat zorgt dan juist dat je ze meer bekend maakt.”

“De sfeer moet er ook zijn. Het kan best zijn dat we zeggen in een bepaalde klassensituatie: ‘we gaan dit nu niet in de klas doen, want dat kan het alleen maar mogelijk aantrekkelijker maken.’”

Naast belemmerende factoren noemen scholen ook allerlei bevorderende factoren. Zo ziet een aantal het belang van educatie-activiteiten rondom middelenpreventie.

“Nou, je wilt liever voorkomen dan genezen.”

“Dit jaar willen we eigenlijk die twee pijlers pakken, de deskundigheidsbevordering van collega's en de voorlichting en preventie bij jongeren. Maar we moeten even kijken of dat haalbaar is. We vinden het zeker belangrijk dat de jongeren wel echt weten waar het over gaat, wat er te koop is en vooral ook wat de consequenties daarvan zijn.”

Een aantal scholen heeft in het verleden ervaringsdeskundigen ingezet. Hun ervaring is dat ervaringsdeskundigen ervoor zorgen dat educatie-activiteiten een grotere kans van slagen hebben. Het ervaringsverhaal maakt namelijk indruk op de leerlingen. Daardoor komt de boodschap waarschijnlijk beter over.

“Ja, of een ervaringsdeskundige ofzo. Mensen die komen vertellen, dat doen we ook weleens. Jongens een voorlichting laten geven. En ja, ook dat komt dan vaak uit op drank, drugsgebruik of criminaliteit. Dat is ook een groot ding dat hier inmiddels speelt. Dus dat maakt indruk. Dat komt binnen. Dat zet ze wel aan het denken. Als je ervaringsverhalen kan zien of horen van je leeftijdsgenoten, dat maakt indruk. En hoe heftiger, hoe beter.”

“Je merkt dat leerlingen daar heel vaak erg geïnteresseerd in zijn. Dat ze dan ook echt wel hele mooie vragen stellen, van: ‘goh, hoe zit dat dan en heb je dit weleens meegemaakt?’”

Uitkomstverwachtingen

We vroegen de scholen ook hoe educatiematerialen voor leerlingen in het speciaal onderwijs er volgens hen uit moeten zien. Vrijwel alle scholen geven aan dat materialen minder tekstueel en meer audiovisueel moeten zijn. Een enkele school vormde hierop een uitzondering. Deze school vindt dat het lesmateriaal niet anders hoeft te zijn dan dat van het reguliere onderwijs, maar dat meer visuele materialen altijd welkom zijn.

“(…) veel interactie, met een PowerPoint en filmpjes. Het is gewoon de afwisseling. In het hele lesprogramma hebben we altijd inspanning-ontspanning zeg maar.”

"(...) visueel met filmpjes, online, een test misschien wel van: 'hè ben ik verslaafd?', 'toon ik tekenen van verslaving?'. Ja, vooral dynamisch en visueel denk ik."

"Ja, dat zijn vrij spannende onderwerpen, die veel reactie bij de kinderen uitlokken. Je moet wel zorgen dat het laagdrempelig voor ze blijft. Ik denk voornamelijk bij de praktijkleerlingen – en ook wel bij het vmbo: zo min mogelijk tekst en zoveel mogelijk beeldmateriaal. Dat werkt altijd het beste. Want zodra er veel tekst staat en ze denken: 'oh, we moeten lezen', dan komt er vaak al stagnatie. Het moet pakkend zijn. Het is altijd een heel verstandig idee om het interactief te maken. Dat ze niet alleen maar hoeven te luisteren, maar dat ze ook echt aan de slag kunnen."

"Weet je, als het in de vorm van filmpjes is of interviews met andere leerlingen: dat maakt altijd indruk. Als er maar een beetje afwisseling in zit. Wat ik al zei: veel filmpjes. Sommige leerlingen zijn heel visueel ingesteld, sommige weer meer verbaal. Je moet wat afwisseling vinden om ze geboeid te houden, maar dit thema boeit ze sowieso wel."

"Ik zou gewoon een normaal lespakket doen. Ze volgen nu ook gewoon het reguliere onderwijs. Dat hoeft dan niet specifiek te zijn. Dus waar je dan ook rekening mee houdt, is een bepaalde leeftijdscategorie. Maar niet omdat ze nou autistisch zijn ofzo, dat wordt toch wel vertaald, of daar neemt de mentor of docent ze toch wel in mee. Nee, dat hoeft echt niet. Misschien wat visueler maken, dat zou wat leuker voor ze zijn. Dat je het auditieve en het visuele wat meer afwisselt met de cijfers en de tekst, zodat je het via verschillende zintuigen laat binnenkomen. Maar dat is eigenlijk voor elk kind goed. En voor de onze zeker."

Zoals eerder genoemd, hebben meerdere scholen goede ervaringen met ervaringsdeskundigen. Een aantal scholen dat hier nog niet mee heeft geëxperimenteerd, verwacht dat ervaringsdeskundigen een positieve bijdrage leveren aan educatie-activiteiten over middelenpreventie.

"Ja, ik denk dat het vooral heel erg ervaringsdeskundig moet zijn. Dat mensen ook echt vanuit hun eigen achtergrond kunnen vertellen wat hun verslaving met je doet."

"Juist dat soort dingen spreken ze veel meer aan dan wanneer er bijvoorbeeld een net boekje voor ze ligt om te lezen. Dan schuiven ze het boekje aan de kant en zeggen ze: 'ja het is goed'. Maar als er iemand daadwerkelijk praat over dat-ie een keertje bijna een overdosis heeft gehad en hoe dat dan voelt, en hoe dat dan is, dat vinden ze veel interessanter. Daar kunnen ze iets mee. Daar kunnen ze zich in herkennen. Of helemaal niet, dat kan natuurlijk ook."

Daarnaast spreken scholen over de rol van de docent en/of de Instelling voor Verslavingszorg bij het uitvoeren van de educatie-activiteiten. Het grootste deel van de scholen is voorstander van een samenwerking tussen de docent en een preventiewerker. Aan de ene kant is de docent van belang vanwege de relatie met de leerlingen. Aan de andere kant is de preventiewerker van belang vanwege de specifieke kennis over het thema. Daarnaast lijken externen meer indruk te maken op de leerlingen, net als bij ervaringsdeskundigen.

"Ik zou het dan als combinatie doen, denk ik. Maar het is ook juist goed voor de docenten om bij de leerlingen te zijn. En dat een preventiemedewerker het wel doet, omdat diegene toch weer meer of andere dingen weet."

"Nee, ik denk dat het wel fijn is dat de docent erbij is om in ieder geval te zien hoe de groep reageert op het onderwerp. En de docent kan een beetje een beginsituatie schetsen, van: 'naja mijn groep is daar heel nieuwsgierig naar' of 'juist helemaal niet' of 'wat angstig om vragen te stellen' of wat dan ook. Dus ik zou die docent zeker aanwezig laten zijn om te ondersteunen. Zo'n gastspreker heeft vaak helemaal geen idee wat voor doelgroep die voor zich krijgt. Dus om daar de link te leggen is het fijn als de docent erbij is. Maar om het echt beeldend te maken is een gastspreker natuurlijk wel iemand die vanuit ervaring spreekt en vanuit zijn werk dingen meeneemt."

"Ik vind het juist heel prettig dat de Instelling voor Verslavingszorg dat komt doen, vanwege de kennis en bekwaamheid. Tegelijkertijd is het ook goed voor de leerling dat er een vreemde in de klas komt, met een andere toon. Los van de indruk. Het is misschien ook een nieuwe vaardigheid die ze dan zien. Daar zit je toch wel in onze categorie van sport: je probeert dat allemaal mee te geven. De docent moet er wel bij zijn, het is een samenwerking."

"Belangrijk is wel dat degene die de gastles geeft goed weet welke doelgroep hij of zij voor zich heeft. (...) We hebben altijd een goed voorgesprek. Je kan niet zomaar iemand uitnodigen."

Over de leeftijd waarop ze educatie-activiteiten rondom middelenpreventie moeten aanbieden, geven scholen verschillende verwachtingen aan. Aan de ene kant denken ze dat het verstandig is om zo vroeg mogelijk te beginnen. Aan de andere kant vinden ze de eerstejaars toch te jong.

"En natuurlijk kan je drugs misschien wel bewaren voor de tweede, derde. Aan de andere kant denk ik: hoe jonger je daarmee begint, hoe makkelijker ze ervan afblijven."

"Wat volgens mij het allerbelangrijkste is, is dat onze doelgroep het wel honderd keer of tien keer herhaald moet hebben voordat iets ingeslepen is. Dus waar wij aandacht aan besteden, dat moeten we vanaf leerjaar één oefenen en in leerjaar twee, drie, vier, vijf, zes herhalen. Dus we zijn er wel mee bezig."

"Als ik het hier bekijk, vind ik sowieso in de onderbouw. Maar juist in de bovenbouw komen leerlingen daar veel meer mee in aanraking. Dan komen ze veel meer op een leeftijd dat ze op stap gaan en meer in contact met anderen staan. Onderbouw vind ik ook weer lastig, die zijn net van de basisschool. Maar dan nog vind ik dat daar de start moet zijn."

"Maar de onderbouw plusklassen, die komen net rauw van de basisschool: die zijn sociaal-emotioneel echt nog vrij jong. Dus dat wordt dan vaak later: bij tweede-, derdejaars starten we daarmee."

Behoefte

De scholen spreken verschillende behoeften uit over educatie-activiteiten rondom middelenpreventie. Een aantal scholen geeft aan dat passend en actueel materiaal een wens is voor leerlingen in het speciaal onderwijs.

"Maar als je een lespakket zou hebben, als je zegt: 'voor vier keer heb ik wat', dan zou ik zeggen: 'ja, graag.'"

"(..) maar ik vind het lesmateriaal ook belangrijk. Dat er duidelijk lesmateriaal is en dat het niet alleen maar theorie is, waarbij ze alleen moeten lezen."

"En dan wel iets wat heel erg up-to-date is. Dus ook over lachgas of de nieuwe dingen die nu spelen. Of die hele onderwerpen erbij betrekken. Niet alleen over roken en alcohol."

"Via themaweken aangeboden zeker wel."

"Zo'n lespakket zou ik wel interessant vinden."

Ook over de manier waarop ze de materialen precies aanbieden, hebben scholen verschillende behoeften. Ze spreken over lespakketten, maar ook van een raamwerk of themaweek.

"Ik denk vooral projectmatig (...)."

"Ik zou hem op leerjaar aanbieden denk ik en dan per klas even kijken wat mogelijk is. Er zullen misschien ook wat keuzeopdrachten bij zitten waar je als docent uit kan kiezen, van: 'we kiezen dit juist wel en dit niet, want dit is voor mijn groep meer geschikt dan deze opdracht.' Maar dat je dan uiteindelijk wel dezelfde informatie biedt voor alle eerstejaars."

"Ja, maar als er echt een methode is die we ook zelf kunnen geven. Je hoeft dan niet per se iemand uit te nodigen, maar je kan het zelf pakken. En als je denkt: 'oké, nu is handig, nu ga ik het bespreken', dan pak je het erbij."

Onder Uitkomstverwachting kwam de vorm van het materiaal al aan bod. Scholen geven daarnaast verschillende onderwerpen aan waar het materiaal zich op moet richten. Enkele voorbeelden zijn de relatie tussen (gedrags)problematiek en middelengebruik en de thema's.

"(...) Ook over gameverslaving trouwens. En dan wel iets wat heel erg up-to-date is. Dus ook over lachgas of de nieuwe dingen die nu spelen. Of die hele onderwerpen erbij betrekken. Niet alleen over roken en alcohol."

"Er zou wel iets moois moeten zijn voor gameverslaving. Als we daar een mooie lessenset voor zouden hebben, dan is dat voor ons wel interessant."

"(...) Zoals ik het nu voor me zie in themaweken: ergens aan het begin van het schooljaar het thema roken, halverwege het schooljaar het thema alcohol en drugs en dan misschien nog ergens een los

thema, zoals gameverslaving of lachgas. Een soort van vijf thema's van één, anderhalf of twee weken."

"Nou ik denk een stukje kennis, informatie over drugs en het gebruik. Maar wat ik dan mis en waar volgens mij behoefte aan is, is dat aan bod komt wat het doet met mensen met een stoornis. Want ook leerlingen raken weleens in een psychose. Dat kan natuurlijk ook zonder stoornis, maar die kans is volgens mij iets groter als het wel zo is."

"Wij willen graag dat de focus ligt op wat het met je doet als je autistisch bent en je gebruikt. Cocaïne of blowen met ADHD bijvoorbeeld: dan zit er nog een extra dimensie in."

Enkele scholen spreken over de behoefte aan een docententraining voordat docenten aan de slag gaan met lesmaterialen. Ze staan open voor bijscholing, maar dat hoeft geen training te zijn. Docenten zijn gekwalificeerd om les te geven en, zoals bij de belemmerende factoren al naar voren kwam, hebben ze weinig tijd.

"Nou, ik ken mijn leerlingen best goed. Dus ik weet gelukkig ook wel hoe ik ze les kan geven. Maar dit is toch een heel ander onderwerp dan de normale onderwerpen die we bespreken natuurlijk. En ik vind het juist heel interessant en heel leuk om dit soort dingen te bespreken. Dus ik zou het interessant vinden om er een training over te krijgen."

"Je kunt docenten de basisinformatie natuurlijk best zelf laten geven. Ik bedoel: als je er dan een goede docentenhandleiding bij hebt, dan kunnen ze dat echt zelf wel."

"Ik denk dat het sowieso goed is om informatie te hebben over de laatste ontwikkelingen. Want dat ontwikkelt zich natuurlijk ook steeds, qua drugs, of qua alcohol. Maar eerder als onderdeel binnen een interne studiedag. Ze kunnen al lesgeven, een hele training is dan veel."

Conclusie

Wat opvalt, is dat geen van de deelnemende scholen gebruikmaakt van educatie-activiteiten rondom middelenpreventie die specifiek voor deze doelgroep is. De educatie over middelen bestaat meestal uit voorlichting door de Instelling voor Verslavingszorg. Dit is meestal structureel of jaarlijks, maar kan ook incidenteel zijn. Naast voorlichting noemen scholen dat informatie over roken, alcohol of drugs terugkomt in reguliere vakken, zoals biologie.

Scholen geven een paar factoren aan die ze ervan weerhouden om bestaande lesprogramma's voor hun doelgroep in te zetten. De eerste is tijd. Scholen hebben een druk curriculum, waardoor docenten er niet aan toe komen om een docententraining te volgen. Ook is het hierdoor moeilijk om ruimte te vinden voor de 'extra' educatie-activiteiten rondom middelenpreventie.

De tweede belemmering is de beschikbaarheid van geschikt materiaal. Scholen zeggen dat het bestaande materiaal niet aansluit bij het niveau van de doelgroep. Het is te talig. Daarnaast zorgt de diversiteit van de doelgroep dat het materiaal moeilijk aansluit bij alle leerlingen. Hierbij moet wel opgemerkt worden

dat de geïnterviewde scholen niet bekend zijn met de bestaande materialen voor deze doelgroep (Be wise, think twice). De materialen die niet aansluiten, zijn voor het reguliere onderwijs.

Naast belemmerende factoren noemen scholen ook bevorderende factoren. Zo vinden ze de inzet van ervaringsdeskundigen waardevol. Ook erkennen ze het belang van lessen over roken, alcohol en drugs.

De scholen vinden het verder belangrijk dat lesmateriaal voor leerlingen in het speciaal onderwijs interactief is en er filmpjes en/of verhaallijnen in zitten. Vooral ervaringsverhalen lijken indruk te maken, zeker als een ervaringsdeskundige deze vertelt. Ervarend leren komt hierin steeds terug.

Scholen verwachten succes als ze de aanwezigheid van de docent en de Instelling voor Verslavingszorg combineren. De docent is belangrijk voor de relatie met de leerlingen en de Instelling voor Verslavingszorg is belangrijk om haar kennis en kunde. Een training voor de docent is een wens, maar het liefst zo beperkt mogelijk vanwege de weinig beschikbare tijd.

Een aantal scholen heeft behoefte aan geschikt lesmateriaal. Maar ze hebben verschillende ideeën over hoe dit er precies uit moet zien. Sommige spreken over een raamwerk met verschillende materialen, die ze kunnen inzetten als het nodig is. Andere spreken over een lespakket. Daarnaast willen ze materialen die zich richten op actualiteiten, zoals lachgas en gamen. Verder vindt een aantal scholen het prettig als er aandacht is voor de combinatie van middelengebruik en de problematiek van sommige leerlingen, zoals ADHD of autismespectrumstoornis.

5.3. Signaleren en begeleiden

Huidige werkwijze

Bijna alle scholen geven aan dat zij afspraken hebben over hoe ze handelen nadat ze middelengebruik bij een leerling signaleren. In de meeste gevallen is er dan contact met iemand in het zorg- en adviesteam (op sommige scholen heet dit ook wel de Commissie van Begeleiding (CvB)). Het gaat daarbij bijvoorbeeld om een school- of locatiedirecteur, zorgcoördinator of interne begeleider.

“We werken heel nauw samen. Als de docent iets heeft gesignaleerd, dan komt hij of zij bij een van de gedragswetenschappers die hiernaast zitten, of bij de IB’er, of bij mij. En dan wordt het in ieder geval binnen het intern zorgoverleg gemeld.”

“Als ze signaleren, komen docenten bij mij. Ik word overal bij betrokken.”

“De zorgstructuur loopt in het voortgezet speciaal onderwijs sowieso altijd via de CvB. Mocht het spelen - in een klas, bij een leerling - dan komt het sowieso altijd bij de CvB.”

Meerdere scholen geven aan dat alle medewerkers een rol hebben in het signaleren van middelengebruik. Maar de meeste signalen komen binnen via de mentor, want die kent de leerlingen toch het beste. Op enkele scholen overleggen medewerkers met collega’s bij twijfels over signalen. Op deze manier toetsen ze de vermoedens.

"Ja, dat zijn eigenlijk alle docenten. Iedereen die hier loopt, is betrokken."

"Eigenlijk iedereen. De docent of mentor kent de leerlingen natuurlijk het beste, maar we zeggen altijd dat iedereen verantwoordelijk is voor alle leerlingen binnen de school. We hebben over het algemeen gewoon hele moeilijke leerlingen. Soms kunnen ze bijvoorbeeld beter opschieten met de leerkracht van het jaar daarvoor dan met de leerkracht die ze nu hebben. In dat geval blijven beide gewoon verantwoordelijk."

"Er zijn ook collega's die weleens binnenlopen en gewoon even willen sparren, van: 'goh, ik weet het even niet, ik loop echt vast met die leerling.'"

"Nou, eigenlijk is het hele team daar alert op. Ze kijken ook wel samen van: 'nou, zou die wat gebruikt hebben? Het lijkt zo. Zeg, kijk jij eens even?' Dan gaan we onderling afstemmen."

Ondanks dat verschillende medewerkers signaleren, vinden op de meerderheid van de scholen geen trainingen om te signaleren plaats. Daarnaast is op een paar scholen de deskundigheidsbevordering sterk verouderd. Deze hebben ooit wel een training gehad, maar dit is jaren geleden. Een grote minderheid heeft recent een training signaleren gehad.

"Docenten zijn volgens mij niet getraind. Ze signaleren op eigen gevoel en ervaring."

"Nee, docenten en zorgpersoneel zijn niet specifiek getraind in middelengebruik."

"In het verleden hebben we dat wel gedaan, nu niet meer."

"Iedere collega heeft een training van de regionale Instelling voor Verslavingszorg gehad. Eens in de twee jaar wordt in ieder geval het team geschoold. Alleen onze nieuwe collega's moeten nog."

Geen enkele school heeft een inloopspreekuur. Het eerste aanspreekpunt is vrijwel altijd de mentor.

"Nee, niet zo afgesproken, maar ze weten wel - dat wordt ook wel aangegeven - dat ze gewoon met mij een gesprek kunnen hebben, of met de orthopedagoog, of schoolmaatschappelijk werk. Sowieso is de mentor de persoon met wie een leerling als eerste dealt. De mentor heeft een heel centrale rol."

"Nee, in principe is voor leerlingen het eerste aanspreekpunt hun mentor. Op het moment dat een leerling bij de mentor komt en aangeeft van: 'goh ik denk dat ik gameverslaafd ben', of: 'ik heb gister voor de eerste keer geblowd en het is me niet goed bevallen. En ik ben bang dat ik verslaafd raak', dan is dat het eerste aanspreekpunt."

"Nee, dat is er niet. Daar heb je de mentor voor."

"Ja, bij de orthopedagoog, bij de IB'er of de decaan. Je hebt een paar van die vaste pijlers: de decaan, de orthopedagogen, de intern begeleider en de mentoren. Ze weten een van die vier altijd te vinden. Botert het niet met de ene? Dat kan natuurlijk, dat is altijd zo. Dan zoeken ze wel een ander."

“Bij de mentor kunnen ze altijd terecht.”

Zodra er zorgen zijn over het middelengebruik van een leerling, komt er een gesprek. Bijna alle scholen betrekken vanaf dit moment de ouders hierbij. Afhankelijk van de situatie kan het zijn dat ze de politie of wijkagent ook op de hoogte stellen.

“Dan ga je met die leerling in gesprek, maar je houdt het nooit geheim. Dus het één op één: ‘mij kun je vertrouwen, als docent, of als mentor en vertel het nou maar hier, dan is het veilig.’ Dat hele aspect maken we met de grond gelijk. Dat willen we niet hebben. Dus het wordt altijd breder getrokken binnen de school. Het wordt ook gemeld en het gaat altijd naar de ouders. ‘Hoe ga jij dit aan je ouders vertellen? Hoe kunnen we jou daarbij ondersteunen, dat het ook bij je ouders terechtkomt? Hoe kan je mij ondersteunen dat we dit met je ouders bespreken? Wat heb jij nodig om dat gesprek aan te gaan?’ Allemaal dat soort aspecten, die zitten er meteen in. Niets is zo gevaarlijk - tussen aanhalingstekens - als een ingewikkelde bonje tussen een leerling en een mentor over een geheimzinnig iets. Nooit doen.”

“En dan gaan we ook meteen in actie, in de zin dat de ouders en politie worden ingeschakeld.”

“We hebben vorig jaar een leerling gehad waarbij we vermoedens hadden van drugsgebruik en dealen binnen school. Daar hebben we ook wel formeel de politie bij ingeschakeld.”

Als het nodig is, schakelen vrijwel alle scholen vervolgens de regionale Instelling voor Verslavingszorg in. Dit is soms een enkel gesprek op school, maar kan ook (het starten van) een begeleidingstraject zijn.

“Dat is afhankelijk van de situatie. Als het nog niet al te ernstig is, dan kan de Instelling voor Verslavingszorg ook weleens wat voorlichtende gesprekjes doen. En als het al wel heel ernstig is, dan betrekken we de Instelling voor Verslavingszorg er ook wel bij. Maar dan is het meer doorverwijzen voor het zwaardere werk: afkicken.”

“Als wij denken van: ‘nou hier is echt wel sprake van een bepaalde verslaving’, dan geven wij ook aan van: ‘daar gaan we de Instelling voor Verslavingszorg bij betrekken.’”

“Als het echt problematisch wordt, verwijzen we ze eerst door naar de Instelling voor Verslavingszorg. Dan komt daar iemand vrijblijvend en kunnen ze gesprekken voeren met die leerling. Dat is wel heel prettig.”

Op dit moment verwijzen scholen niet vaak door. De meerderheid denkt dat middelengebruik niet veel voorkomt op scholen. Een enkele school geeft aan dat hulpverleningsinstanties al betrokken zijn bij leerlingen waar zorgen over zijn.

“Het is nog niet zo vaak voorgekomen. Gelukkig gebeurt het binnen de school niet zo heel veel.”

“De Instelling voor Verslavingszorg komt niet zo vaak leerlingen begeleiden.”

“De doorverwijzing wat betreft middelengebruik komt niet vaak voor.”

"Ik heb dat hier nog niet eerder meegemaakt. Er is dit jaar voor het eerst een meisje waarvan ik denk: die moeten we in de gaten houden. Maar daar is al hulpverlening ingeschakeld. Dus in die zin zijn er veel dingen om dat meisje heen die beschermend kunnen werken."

Belemmerende en bevorderende factoren

Een aantal scholen vindt het signaleren van middelengebruik moeilijk. Middelengebruik is niet altijd makkelijk aan te tonen, want er kunnen verschillende oorzaken zijn van bepaald gedrag. Daarnaast ontkennen leerlingen dat ze middelen gebruiken, waardoor scholen handelingsverlegen worden.

"Nou, het is voor ons best ingewikkeld om aan te tonen dat iemand al dan niet gebruikt heeft. In het verleden hebben we weleens gezegd: 'op vermoeden van kunnen we ook zeggen dat je even niet aanwezig mag zijn en op gesprek moet komen'. Maar dat is wel een heel gevaarlijk, grijs gebied, want dat kun je niet altijd zo makkelijk aantonen."

"Ja, dan kun je het wel hebben over: iedereen herkent wel een leerling die geblowd heeft, aan zijn rode ogen en zijn warrige uitingen. Maar hoe herken je een leerling die te maken heeft met lachgas en hoe gevaarlijk is lachgas überhaupt als je ermee te maken krijgt? En hoe verslavend is het? Hoe herken je nou een gameverslaving? Want niet iedereen die meteen moe is op een maandagochtend, heeft een gameverslaving. Maar iedereen die een gameverslaving heeft, is wel moe op maandagochtend, snap je."

"En toen hadden we ook het vermoeden. Die was héél misselijk, die jongen. Nou, die jongen was bijna groen. En toen zegt die: 'nee, maar ik heb echt net kipfrikandelbroodjes gegeten' en andere smoezen. Op een gegeven moment ging een andere docent met hem praten, die kende hem langer. Ja, we wisten het bijna wel zeker. Maar ja, je kan het dan niet hard maken hè."

Ouders kunnen belemmerend zijn in een begeleidingstraject. Ondanks dat de meeste ouders wel open staan voor hulp, willen sommige dat niet. De redenen hiervoor verschillen: van angst voor hulpverlening tot eigen problematiek van ouders.

"Ja, dat vooral: heel hulp vermijdende ouders. Daar krijg je ook vermijdende leerlingen van. En dan loop je vast op school."

"Als je ouders mee hebt, verloopt het altijd vlot."

"We maken het dan wel bespreekbaar met ouders, maar ja. De ene ouder staat daar ook wat meer voor open dan de ander. En soms is het ook wel zo dat in het gezin zelf problematiek zit. Of daar wordt misschien ook wel drugs gebruikt. Ik heb het wel vaker meegemaakt in het verleden."

"Er zijn echt ouders die ontkennen, die zeggen: 'mijn kind doet dat niet'. En dan kan je hoog en laag springen. Dat is soms heel lastig. Het gebeurt niet heel vaak, maar het is er wel: 'ik heb het vroeger ook weleens een keer gedaan en wat is er nou erg aan als je dat een keer doet. Een beetje experimenteren.'"

"Ik ken ook ouders van leerlingen hier op school die gewoon thuis blowen. Deze leerlingen vinden blowen heel normaal. Ik kan dan wel ontzettend mijn best staan te doen, maar ja: 'mijn ouders zijn thuis gewoon aan het blowen'. Het wordt dan wel een heel ingewikkeld verhaal. Als ik dat aankaart in een gesprek met ouders, en ouders zeggen: 'ja, dat weet ik'. Als ik dan vraag wat ouders ervan vinden, dan zeggen ze dat ze het zelf ook doen. Dus ja..."

Een bevorderende factor bij het signaleren is dat leerlingen in het speciaal onderwijs zelf over het gebruik praten. Soms gaat dit over hun eigen gebruik, maar het komt ook voor dat ze vertellen over het gebruik van andere leerlingen. Ze kunnen het moeilijk verborgen houden voor de school.

"Dat krijg je echt wel te horen, hoor. Het rechtvaardigheidsgevoel bij deze jongeren is: 'ik mag niet jokken, ik mag niet klikken. Dat is niet goed, want dat heb ik zo geleerd.' Dan gaat de een de ander verlinken, maar die weet ook weer niet hoe ze daarmee om moeten gaan. En dat is dan geen verlinken, maar er is stress om een bepaald probleem en die moeten ze kwijt. Of je ziet het gewoon aan de afwezigheid en dan hoor je het vaak wel van de medeleerlingen."

"Ja, dat gebeurt hier ook wel. Want er zitten hier ook een paar jongens en dan hebben ze hele stoere verhalen over het weekend. Ja, dat gebeurt ook."

Een andere bevorderende factor is het kleine aantal leerlingen en het aantal lesuren in de week dat dezelfde docent verzorgt. In het speciaal onderwijs hebben leerlingen vaak een klassendocent of mentor die de helft van de vakken geeft, aangevuld met enkele vakdocenten voor bijvoorbeeld natuurkunde en scheikunde. Ook zijn de klassen kleiner, waardoor de docent zich op minder leerlingen tegelijk hoeft te richten. Hierdoor is er vaak een nauwere band met de leerlingen. Daarnaast is er meer contact tussen de medewerkers, waardoor de school beter en sneller kan handelen.

"En de mentoren kennen de leerlingen heel goed, omdat die zeker minimaal de helft van de week - en misschien soms wel meer - samen met die leerlingen zitten. En de leerlingen zo goed kennen, en wel weten of er een keer iets anders uitziet, of dat ze zich anders gedragen. En dat het contact doorgaans heel goed is."

"En leerlingen zijn vaak, merk ik - doordat er een vertrouwensband is - ook best open. Ik denk dat ze ook best snel iets vertellen over wat ze gedaan hebben of wat er gebeurd is."

"Ze hebben standaard één keer per week een mentoruur en dan krijgt iedereen een individueel gesprekje. Daardoor zijn er kortere lijntjes."

"We proberen vooral preventief te signaleren waar dat lukt, door korte lijntjes te hebben, de leerling goed in beeld proberen te hebben en er zicht op te hebben."

"Ja, het dagelijks contact. We hebben korte lijntjes met elkaar."

Iets wat zowel bevorderend als belemmerend kan zijn, is de samenwerking met andere partijen. Aan de ene kant kunnen zij het proces versoepelen of zelfs bijdragen aan het signaleren van middelengebruik. Aan de andere kant houden ze het proces soms op, waarmee ze de leerling of het thuisfront benadelen.

“Ja, maar dat is heel erg relatieafhankelijk. Ons kent ons. Soms botert het niet, nee. Met het Centrum voor Kinder- en Jeugdpsychiatrie wil het gewoon niet, klaar. Dat heeft waarschijnlijk ook weer met hun stramen en manier van werken te maken. Dat botst dan. Dat kan gebeuren. Maar eigenlijk, als je kijkt naar het CJG, omliggende scholen, de GGZ, onder schoolse dagbehandeling, ook deeltijd: dat loopt allemaal wel. Je weet elkaar wel te vinden in het wereldje.”

“Heel veel van onze leerlingen zitten natuurlijk in begeleiding van iets van zorg. Dat kan de GGZ zijn, maar dat kan ook de CJG zijn of wat dan ook. Signalen willen ook wel eens via die kant binnenkomen.”

“Nou ja, dat is een heel ander verhaal. Sommige hulpverleningsinstanties werken snel, werken goed, werken goed met ons samen. En bij sommige hulpverleningsinstanties duurt het echt heel lang. En die pakken niet door, vinden wij.”

“De schoolmaatschappelijk werker heeft nauwe contacten met de wijkteams. We hebben daarnaast ook best veel contacten met individuele hulpverleners van de verschillende leerlingen. En kijk: als het veel is, of wij denken van: ‘we weten niet goed wat dit is’, of: ‘we weten niet goed wat er wettelijk wel of niet mag’, dan gaan we ook in contact met de politie. Dan kijken we daar hoe dat zit. De samenwerking is met alle partijen goed.”

“Wij hebben heel veel zorgleerlingen en er zit ook gewoon een heel systeem omheen van hulpverleners. En die zijn natuurlijk wel betrokken, maar je loopt ook wel tegen ongemakken aan. Dat bijvoorbeeld de zoveelste begeleider van een woongroep weer weg is. Dus dat is dan wel lastig.”

Een enkele keer spreken scholen uit dat het proces rondom hulpverlening sneller moet zijn. Ze hebben frustraties over de gemeenten. De financieringsstructuur van de gemeente sluit bijvoorbeeld niet altijd aan bij de werkwijze van de school. De gemeente wil zaken vooruitplannen, terwijl scholen zich laten sturen door incidenten.

“Het is prettig als je de hulpverlening snel kan vinden en dat ze jou snel kunnen vinden. Wat ik altijd een raar iets vind, is dat je je voorlichting snel van tevoren moet aankondigen, want anders is je subsidie op en dan kan het niet meer. Dat snap ik nooit zo goed.”

“De frustratie is dan ook wel dat de jeugdhulpverlening ligt bij de gemeentes. Die is van de provincies afgehaald, dus dat is een drama vind ik. En voordat er een keer wat gebeurt, dan ben je al zoveel tijd verder. En leerlingen hebben dan vaak ook zoiets van: ‘er gebeurt toch niks, er gebeurt toch niks’. En inderdaad, er gebeurt ook niks. En het gaat maar door en het sukkelt maar door. Dat is ook wel de frustratie van ons. Ik zou graag zien dat wij daar veel serieuzer in werden genomen als partner.”

Uitkomstverwachtingen

Cluster 4-scholen verwachten meer effect van hulp bieden dan van ongewenst gedrag bestraffen. Leerlingen simpelweg schorsen is moeilijk, want ze kunnen nergens heen. Om deze leerlingen te helpen, kijken scholen vooral wat ze nodig hebben.

"Ja, ouders zien dat veel meer als steun dan als een terechtwijzing. Ook omdat wij er niet gelijk een keiharde sanctie bijzetten. Zeg je tegen zo'n ouder: 'luister eens, hij is geschorst want hij blowt en zoek het maar uit', dan zit jij daar als ouder en voel je je behoorlijk in de kou staan. En vaak ook ontieligelijke machteloosheid. Die machteloosheid voelen wij ook wel, maar die kan je beter delen met elkaar. Beter kijken wat we voor elkaar kunnen betekenen, dan dat de machteloosheid leidend is in je sanctie. Dat gaat niet werken."

"Wat ik wel meekrijg, is dat reguliere scholen heel makkelijk op de handhaving zitten. 'Oké, je hebt drugs gebruikt, je wordt geschorst. En als je nog een keer geschorst wordt, word je verwijderd.' Dat werkt voor ons niet zo. Want als wij een leerling verwijderen, waar kan die dan naartoe? Er is niks anders meer."

"We kijken echt hoe ver deze jongere is en wat-ie nodig heeft. Kijk, als een leerling echt heel hardleers is en die komt drie, vier keer in aanraking met politie vanwege het gebruik of dealen van drugs op school, dan houdt het ook hier op. Dan moet er gewoon iets anders gebeuren. Maar om dan te zeggen - heel zwart-wit, zoals in het regulier volgens mij wel gebeurt - 'twee keer is schorsen, verwijderen', dat gaat hier gewoon niet."

"Je kan heel stoer zeggen: 'we doen het niet, de sanctie is dat je geschorst wordt'. Allemaal van dat soort onzin. In het vso heb je dan al snel een probleem, want daar ga je die leerlingen echt niet mee helpen. Dus het is veel verstandiger om te kijken hoe we nou met dit individuele probleem omgaan. Zien we ruimte, of kunnen we ruimte creëren, bij iemand of bij het systeem, zodat er een verandering komt? En als die verandering er niet komt, hoe kunnen we het dan hanteerbaar blijven houden, zodat iemand toch met zijn diploma van school gaat?"

Behoefte

De behoefte aan een training op het gebied van signaleren is wisselend onder de scholen. Sommige spreken uit dat ze zo'n training willen, omdat het zou helpen bij het signaleren van middelengebruik. Andere scholen hebben deze behoefte niet, onder andere omdat middelengebruik volgens hen op school niet speelt.

"We willen eerst die deskundigheidsbevordering gaan inzetten, van: hoe signaleer je bepaalde dingen op een goede manier en welke dingen signaleren wij het meest binnen school. Inderdaad dat ze roken, dat ze drugs gebruiken. Alcohol eigenlijk niet of nauwelijks gelukkig. En de gameverslaving, want dat is natuurlijk echt wel een issue. En het lachgas kunnen we op school nog

wel weren, maar dat is natuurlijk een maatschappelijk probleem op dit moment. Dus dat is wel iets waar we aandacht aan moeten schenken denk ik.”

“Het zou niet verkeerd zijn, zeker niet. Dus daar zou zeker wel behoefte aan zijn. Er zijn namelijk heel veel dingen heel belangrijk. Soms moet je dus keuzes maken.”

“Nou, ik zou het wel interessant vinden om eens zo’n cursus te volgen inderdaad, van: hoe kan je nou bepaalde dingen herkennen. En gameverslaving.”

“Er is wel behoefte aan een training. Deze hoeft niet zozeer te gaan over het aangaan van het gesprek, dat kunnen ze wel. Maar nieuwe middelen en prevalenties wel.”

“Nee, op dit moment niet, omdat het niet zo heel actueel is. Op het moment dat het actueel wordt, dan maken we het. Dan zetten we het gelijk op de agenda, want dan moet je ook acuut handelen. En op dit moment is het op deze locatie niet actueel. Misschien wel voor het thema gameverslaving.”

“Nee, ik denk dat het wel voldoende is als je dat zo eens in de zoveel jaar doet, om de twee ofzo. Mensen vinden het wel altijd interessant. Maar het moet ook niet zo zijn van: ‘ja, alweer’. Nou heb ik nog wat nieuws gehoord. Je kan - hoe heet dat - GHB zelf maken. En dat soort nieuwe, actualiteit nieuwtjes. Maar ja, op zich is het ook niet dat je daar niet van op de hoogte zou zijn, want dat hoor je dan ook genoeg in het nieuws, en zo.”

Conclusie

Vrijwel alle scholen hebben afspraken vastgelegd rondom signaleren en begeleiden. De zorgstructuur lijkt op alle scholen duidelijk te zijn voor de medewerkers. Signalen komen bijna altijd als eerste binnen bij de mentor. Hierbij valt op dat op de meerderheid van de scholen geen trainingen om te signaleren plaatsvinden.

Na een signalering kiest de mentor er in een aantal gevallen voor om zelf een eerste gesprek aan te gaan met de leerling. Zodra er zorgen zijn over (het middelengebruik van) een leerling, betreft de school vrijwel altijd meteen de ouders erbij. Ook melden ze de signalen bij het zorg- en adviesteam of de Commissie van Begeleiding. Als dat nodig is, kijkt dit team naar de vervolgstappen of schakelt een externe partij in.

De meeste scholen hebben contacten met de regionale Instelling voor Verslavingszorg. Ze verwijzen leerlingen niet vaak door. Enkele scholen denken dat middelengebruik niet speelt bij hen op school. Maar het kan zijn dat het wel speelt en de school de signalen niet herkent.

In aansluiting daarop geven scholen aan dat ze moeite hebben met het signaleren van middelengebruik. Dit komt waarschijnlijk doordat op de meeste scholen geen training signaleren heeft plaatsgevonden. Ze vinden het moeilijk om bewijslast te vinden, wat het lastig maakt om verdere stappen te ondernemen. Toch is de behoefte aan zo’n training wisselend. Een aantal scholen staat ervoor open. Andere vinden het nu wel voldoende of denken dat er op school geen middelengebruik is.

Ouders houden het begeleidingsproces soms op. Als ze niet meewerken, lopen de scholen vast. Ze kunnen hen namelijk niets verplichten. Ouders kunnen bijvoorbeeld hulpverlening weigeren, omdat ze het gebruik ontkennen, of omdat ze het probleem van gebruik niet inzien.

Wat het signaleren van middelengebruik makkelijker maakt, zijn de leerlingen zelf. Leerlingen in het speciaal onderwijs zijn namelijk geneigd om te praten over gebruik. Op die manier weten medewerkers van het gebruik af, bijvoorbeeld doordat leerlingen stoere verhalen vertellen aan hun klasgenoten. Ook verklikken ze soms hun klasgenoten. Daarnaast werkt het kleine aantal leerlingen bevorderend. Zowel met leerlingen als medewerkers onderling zijn korte lijnen. Er is dagelijks contact en ze kennen elkaar goed.

Naast de Instelling voor Verslavingszorg zijn er andere externe partijen waar scholen mee samenwerken. Als de samenwerking goed is, merken scholen dat dit bevorderend is voor de leerling. Andersom geldt hetzelfde: is de samenwerking niet goed, dan werkt dit belemmerend.

Cluster 4-scholen verwachten dat zij meer doen voor hun leerlingen dan het reguliere onderwijs. Ze bedoelen hiermee dat ze niet zomaar leerlingen van school sturen of schorsen, maar ze echt proberen te helpen. Er is namelijk niet vaak 'iets anders' waar ze heen kunnen. Daarom proberen scholen hun leerlingen zo lang mogelijk te ondersteunen.

5.4. Ouderbetrokkenheid

Huidige werkwijze

Scholen betrekken ouders op verschillende manieren bij de ontwikkelingen van hun kind. Zo organiseren ze algemene ouderavonden, thema-avonden en individuele oudergesprekken. Tijdens algemene ouderavonden brengen ze ouders bij elkaar. Dan komen praktische zaken aan de orde die voor verschillende klassen van belang zijn. Voorbeelden hiervan zijn de individuele leertrajecten en examenopzet. Naast ouderavonden organiseren scholen ook thema-avonden om actuele thema's aan te stippen. Individuele oudergesprekken zijn er om de voortgang en de ontwikkeling van een individuele leerling te bespreken.

Op vrijwel alle scholen vinden algemene ouderavonden plaats. De opkomst is wisselend. Enkele scholen geven aan dat ouders de algemene ouderavonden goed bezoeken. Maar op de meeste scholen is de opkomst matig.

"Er zijn ouderavonden over het onderwijs. Die worden steeds drukker bezocht."

"We hebben eigenlijk twee keer per jaar een ouderavond. Meestal begin ik en dan gaan ze uiteen naar de eigen ruimte. De opkomst: ik denk dat we blij zijn als 30 procent komt. Met Kerstmis en met de diploma-uitreikingen zijn er meer, want dat vinden ze dan wel belangrijk. Vaak gaan ze echt

over de ins en outs in de klas en de werkwijze of als er iets veranderd is. Dus één ouderavond aan het begin van het schooljaar en één zo'n beetje halverwege het schooljaar.”

“Ja, we hebben regelmatig ouderavonden, maar dat is niet echt voorlichting. We merken gewoon dat ouders bijna alleen maar op school komen voor resultaatgerichte informatieavonden, of diplomering. Als het over algemene ouderavonden gaat, bijvoorbeeld: hoe ziet dat traject mavo of vmbo-t eruit, of bovenbouw, of basiskader, of wat zijn vervolgmogelijkheden, dan zijn ze altijd wel aanwezig.”

“Als je kijkt naar ouderavonden, dan is de opkomst niet zo heel erg groot. Als ze heel gericht zijn, bijvoorbeeld over eindexamens, dan wil er nog best wel wat komen. Maar bij thematische ouderavonden bleek over het algemeen in de laatste jaren dat misschien één ouder zich aanmeldt en de rest niet.”

Een groot deel van de scholen heeft ervaring met thema-avonden. Dat kan een avond zijn waarbij middelengebruik het enige onderwerp is of waarbij meerdere thema's aan bod komen. Een aantal scholen heeft in het verleden thema-avonden met zulke kleine opkomsten gehad, dat ze die nu niet meer organiseren. Van sommige scholen is niet bekend waarom zij geen thema-avonden over middelengebruik houden.

“Dat hebben we wel gedaan. De laatste tijd doen we het niet. Het beste werkt toch om ouders persoonlijk te benaderen. Want juist de ouders die je wilt hebben als het gaat over middelengebruik, komen vaak niet opdagen, is de ervaring.”

“We zijn ook bezig met voorlichting voor ouders. Dat is eigenlijk sinds twee, drie jaar dat we daar wel intensiever mee bezig zijn. Wij hebben twee jaar terug een geplande infoavond gehad met de Instelling voor Verslavingszorg, de politie en de GGD. En die is gewoon afgezegd, omdat er geen aanmeldingen kwamen. Vorig jaar hadden we gelukkig toch een dertigtal ouders denk ik. Dat is dan wel dubbel. Dus dan komen van vijftien leerlingen de ouders, van de in totaal 120, 125. Dat is een klein groepje, maar nog steeds wel een groepje dat betrokken is en dat heel graag de informatie wilde hebben.”

“Voorlichting over alcohol en drugs geven we niet aan ouders.”

“Ja, een avond die we richten op een thema, zoals een drugsavond. Dit doen we incidenteel, zeker wanneer het ergens speelt. Dan krijgen we het bijvoorbeeld mee van de jongeren, zodat we de ouders voor kunnen lichten. Het gaat dan over hoe ouders daar het beste mee om kunnen gaan en met hun eigen kind, zeg maar.”

“We hebben het eerder ook weleens over middelengebruik gedaan, maar de opkomst is gewoon niet heel groot. Want ik weet nog dat ik met gamen toen heel druk ben geweest om allerlei dingen uit te zoeken. En volgens mij waren er vier ouders of twee ouders. Het was echt heel weinig, want er waren meer collega's dan ouders. En dat is eigenlijk heel zonde, want je steekt er heel veel tijd in en dan komt er vrijwel niemand.”

Ondanks de wisselende opkomst bij de algemene ouderavonden en thema-avonden, zijn ouders wel betrokken als het draait om hun eigen kind. Zo is de opkomst hoog bij (individuele) oudergesprekken. Scholen hebben het vermoeden dat dit komt doordat het gaat over het eigen kind.

“Maar met de oudergesprekken worden ze allemaal uitgenodigd, ieder individueel, en daar is de opkomst heel groot. Maar dat wordt ook eigenlijk verwacht door ons, dat ouders komen. Ze zijn er sowieso als het over hun kind gaat.”

“Ja, anders is het niet belangrijk. ‘Ja, als het over mijn kind gaat, dan kom ik wel. Maar anders niet.’”

“En de mentor maakt ook afspraken met ouders over wat zij fijn vinden. Willen ze dat telefonisch? Of mag dat via de mail? Zodat er gewoon korte lijntjes en contact zijn. Dus gaat het om hun eigen zoon of dochter, dan komen de meesten wel. Uitzonderingen daargelaten overigens.”

De meeste scholen hebben korte lijntjes met de ouders. Ze betrekken hen vanaf het eerste moment. Zo zijn ouders aanwezig bij het intakegesprek en bij de kennismaking. Vervolgens vindt er soms een huisbezoek plaats. Tijdens de schoolperiode houden scholen ouders per e-mail of telefoon op de hoogte over hun kind. Ze zijn hierin flexibel: ze kijken wat het beste aansluit bij de behoefte van de ouder. Daarnaast proberen ze niet alleen te communiceren over zorgen, maar juist ook over de leuke dingen.

“Het kan nu natuurlijk heel makkelijk met sociale media, want er zijn gewoon appgroepen. Nu zijn leerlingen bijvoorbeeld aan het fietsen voor een goed doel. Ook al zijn het maar 3 regels, het gaat naar alle ouders. Dan zijn ze ook geïnformeerd. Maar soms dus ook individueel, even met een appje gewoon tussendoor.”

“Ja, zo deed ik dat zelf als mentor ook altijd, iedere week. Zeker tot de kerstvakantie had ik iedere week met iedere ouder contact. En je weet welke ouder je moet bellen, want die wil altijd kletsen. En je weet welke ouder je kan informeren per mail, want die wil het lezen.”

“Ja, vanaf de brugklas is er een wekelijkse brief. En van de tweede klas ook: hoe is deze week verlopen? Dat doen we in de bovenbouw niet meer, maar als mentor ken je eigenlijk al die ouders.”

“De lijnen zijn zeker heel kort. Dat is echt een streven van ons, dat vinden wij ontzettend belangrijk. Dus zodra er iets te melden valt, wordt er contact opgenomen met ouders. Dat kan zowel positief als negatief zijn.”

“Bij de aanmelding is het zo dat er een intakegesprek plaatsvindt met ouders en leerlingen. Bij de intakeprocedure hoort een huisbezoek. Bij het huisbezoek gaan we meer de diepte in met ouders. We kijken van: hoe zit dat, en hoe gaat het thuis, waar maken de ouders zich zorgen over, wat vinden ze dat er juist goed gaat. Hoe zit het met de hulpverlening, welke, wat loopt wel, wat loopt niet en zijn daar dan bijzonderheden in. Dat wordt eigenlijk allemaal wel thuis besproken. En op het

moment dat de leerling op school zit, dan gaat het oudercontact eigenlijk over naar de mentoren. Dan hebben die contact met de ouders.”

Als er zorgen zijn over middelengebruik, betrekken alle scholen direct de ouders. Op een aantal scholen zijn ouders verplicht naar school te komen als deze middelengebruik constateert bij hun kind.

“Als er sprake is van drank- of drugsgebruik of het verdacht zijn ván, dan nemen we contact op met ouders, en sturen we leerlingen voor in ieder geval die dag naar huis. Dan moet er een gesprek plaatsvinden met ouders erbij op school.”

“Maar ook als wij ons zorgen maken, dan nodigen we ouders vrij snel uit van: ‘goh kom even op school om dingen te overleggen.’ Dus ja, die betrokkenheid is wel groot, maar wij betrekken ouders ook wel heel veel.”

“Als er een incident speelt met middelen, dan zijn ouders er. Er wordt sowieso direct gebeld zeg maar.”

Verschillende scholen gebruiken een leerlingvolgsysteem. Een aantal gebruikt dit vooral voor zichzelf, bijvoorbeeld om afwezigheid en cijfers bij te houden. Op andere scholen hebben ouders hier ook toegang toe of krijgen zij in de toekomst toegang. Op deze manier proberen scholen de ouders meer te betrekken bij de voortgang van hun kind.

“We hebben een leerlingvolgsysteem. Daar kunnen ouders nog niet in, maar we geven twee keer per jaar een uitdraai mee. Dus ouders kunnen gewoon meelesen. Wij zijn dat leerlingvolgsysteem net gestart, dus we zijn nog bezig met de implementatiefase. Op ieder moment hebben ze natuurlijk alle recht om mee te kijken, maar ze hebben nog geen inlogcodes waarmee ze vanuit huis mee kunnen kijken.”

“Ja, wij zijn bezig met de implementatie van een leerlingvolgsysteem. En, nou ja, daar staan cijfers in en huiswerk. Dus dat is het eerste. Wij en de ouders hadden daar allemaal behoefte aan. Ouders hebben behoefte aan inzicht in het huiswerk en in cijfers. En dat gebeurde daarvoor allemaal gewoon wel via overzichten, waar we dan elke keer handmatig een document van maakten. We hadden daarom zelf ook wel behoefte aan een eenduidig systeem, waarin het wat makkelijker zou verlopen. En het is wel de bedoeling dat de communicatie makkelijker loopt over het uitwisselen van documenten over leerlingen. Dat is dus iets wat nog gaande is.”

“Wij gebruiken een leerlingvolgsysteem. Je kunt het openzetten voor ouders, maar zover zijn wij nog niet. Dat is nog niet het geval, dus leerlingen en ouders kunnen daar nog niet in kijken. Dat recht hebben ze overigens wel hoor, dus als ze dat willen inzien, dan mag dat altijd. Maar dat hebben we nog niet opengezet, omdat we dat zelf nog aan het bouwen zijn. We zijn drie jaar geleden overgegaan en we zijn nog aan het inrichten. Dus dat is toch nog niet ver genoeg om ouders in mee te laten kijken.”

Belemmerende en bevorderende factoren

Wat scholen als een belemmerende factor ervaren voor de ouderbetrokkenheid, is de eigen problematiek van ouders. Hierdoor kunnen zij het zelf niet allemaal bolwerken.

“Als ouders hun afspraken niet nakomen, gaat het voornamelijk om de ouders met eigen problemen.”

“Ouders zijn over het algemeen soms best wat meer beperkt. Niet zozeer qua cognitie, maar wel in hun mogelijkheden in algemene zin. Ze vinden het vaak lastig om al dat soort dingen te kunnen managen, want zoonlief moet ook nog naar de voetbal en dan is er ook nog een ouderavond, wat is nou belangrijk? Heel zwart-wit geschetst. Je merkt daardoor dat je echt wel goed moet communiceren met ouders. Je moet ze op tijd meenemen met brieven, mails en mooie uitnodigingen. Het moet voor ouders net zo interessant en aantrekkelijk zijn als voor leerlingen. Ze moeten het belang snappen, je moet ze prikkelen. En dan nog heb je dus nog steeds wel dat je denkt van: ‘jeetje, we hebben er zo veel in geïnvesteerd, en toch zo weinig ouders op een ouderavond.’”

“Ja, er zijn natuurlijk ook ouders die je heel moeilijk kan bereiken of naar school kan krijgen. Maar ja, dat heeft weer alles te maken met dat het vaak gezinnen zijn die in de hulpverlening zitten. Of het zijn gezinnen waar de hulpverlening ook moeilijk binnenkomt.”

“De wat sociaal lagere, zwakkere milieus, die komen sowieso soms wel moeilijk naar school. Bellen en mailen is oké, maar om echt hier naartoe te komen, nee. Sommige ouders kunnen ook niet komen, want die hebben geen vervoer, of het kost te veel geld om te komen. Of ze hebben geen oppas, want er zijn vijf kinderen. Of ze werken en dan gaan ze het niet redden.”

“En we hebben ook de mindere sociaal-economische klassen hier. Dat betekent niet altijd dat ze dan niet betrokken zijn, laten we dat vooropstellen. Maar ze zijn wel op een andere manier betrokken.”

Een andere belemmerende factor is dat ouders het thema middelengebruik niet interessant vinden. Het kan zijn dat het thema ze niet aanspreekt of dat ze verwachten dat het bij hun kind niet speelt.

“Of ze denken bij het thema van: ‘het boeit me niet zo. Dat heeft mijn kind niet, daar heb ik niks mee te maken.’ Of: ‘ik weet er genoeg van.’ Of, nou ja, allerlei redenen.”

“En de mensen die je graag wilt hebben, die komen niet. Waar zit ‘m dat in? Nou ja, ik denk interesse misschien.”

Een aantal scholen heeft ouders gevraagd hoe ze de ouderbetrokkenheid kunnen vergroten. Ze vroegen waar ouders behoefte aan hebben, zodat ze er zelf iets mee konden doen. Helaas heeft dit tot nu toe weinig opgeleverd. Dat werkt demotiverend voor hun inzet om de opkomst op ouderavonden te vergroten.

"Ongeveer twee jaar geleden hebben we aan ouders gevraagd: 'waar zouden jullie nou graag informatieavonden over willen hebben? Waar hebben jullie interesse in, om daar beter over geïnformeerd te worden?' Daar kwam niet zo heel veel uit, dus dat was wel jammer. Want we hadden echt de gedachtegang van: dan gaan we daarop inzetten. En de onderwerpen die ze dan naar voren schuiven, daarover gaan we onze avonden organiseren. Dat kwam niet heel flexibel van de grond."

"We hebben ook via de MR gekeken, om daar tips uit te krijgen. Want daar zitten ook ouders in. Wat we nu doen - daar is een schoolleider vorig jaar mee begonnen - is koffiemomenten voor ouders organiseren. Dus open momenten om in gesprek te gaan met de directie, zodat je input op kan halen en ouders een korte lijn met de school hebben. Daar kwam één ouder op af."

Een bevorderende factor die eerder al aan bod is gekomen, is dat er in het speciaal onderwijs korte lijnen zijn tussen docenten en ouders. Docenten en andere medewerkers weten daardoor goed hoe ze met ouders om moeten gaan en hoe ze met hen moeten communiceren.

"En omdat wij inmiddels verder al goed contact hebben opgebouwd, zijn ze ook bereid om te komen. Want het gaat natuurlijk niet van de ene op de andere dag. Het komt door de manier waarop wij het doen. Zoals ik nu met jullie praat, zo praat ik ook met ouders. Ik ga geen directieurtje spelen. Het heeft heel erg met je persoonlijke stijl te maken. Onze strategie is dat je eerst naast ze gaat staan. 'Beroerd hè, dat het zo gaat met je kind.' En op een gegeven moment kom je in gesprek. Ze komen soms ook wel hier van: 'wat is dit hier voor een onzin, is ons kind weer weggestuurd.' Dan zeg ik: 'ga zitten, man. Goed dat jij zo voor je kind opkomt. Het zit je hoog, hartstikke goed. Ik ga koffie halen, glaasje water, ga even zitten. Scheldt het even van je af. Mooi. Nou gaan we praten. Ben je eraan toe dat we gaan praten?' Eigenlijk lukt dat bijna altijd. Dan komen we tot een gesprek en dan blijkt soms dat ze hele andere verhalen hebben gehoord. Dus het heeft heel erg te maken met hoe je communiceert en hoe je houding is."

"Nou ja, korte lijnen zijn succesvol en je moet ook zeker ouders in hun waarde laten. Natuurlijk, sommige hebben net een ander idee over opvoeden dan dat wij dat misschien hebben."

"Duidelijk informeren. Want je kunt niet er altijd vanuit gaan dat ze een jaaroverzicht bewaren of lezen. We proberen er wel op te letten dat het taalgebruik begrijpelijk is en dat het niet al te ingewikkeld is. Maar wel alsnog zakelijk."

"En sommige ouders sturen mij ook gewoon in de ochtend een e-mail van: 'ze heeft slecht geslapen, hou er rekening mee.' Of: 'de kikker is overleden.' Nou zoiets. Ouders mailen mij als er iets aan de hand is. En als er bijvoorbeeld nieuwe afspraken gemaakt zijn in de klas voor een specifieke leerling, dan breng ik ouders daar ook van op de hoogte. Dus ik heb best wel veel contact met ouders."

"Wij zeggen altijd dat wij ouders heel hard nodig hebben. Zij kennen hun kind het beste. En als ouders ons niet informeren over dingen die thuis spelen, ja, dat heeft zijn weerslag hier. Als een

leerling thuis 's morgens ruzie heeft, dan horen wij dat graag. Dan weet ik namelijk hoe hij erbij zit. En dan weet ik ook of hij er last van heeft en of ik er eerst wat mee moet doen. Ook als een leerling hier zijn ding niet doet - huiswerk niet maakt, slechte cijfers haalt - dan wachten we niet tot het eerste rapport. Dan horen ouders dat eigenlijk al binnen een week of twee weken. Of ik stuur een mailtje van: 'nou, het liep niet zo lekker.' En als het dan niet echt verbetert, dan is het misschien slim om een ouder even uit te nodigen. Hele korte lijnen."

Uitkomstverwachtingen

Scholen in het speciaal onderwijs verwachten dat zij meer contact hebben met ouders dan in het reguliere onderwijs. Het contact met ouders is soms dagelijks om zo de leerling de juiste ondersteuning te bieden.

"De andere kant is denk ik dat wij gewoon heel veel contact hebben met ouders. Dan heb ik het niet over ouderavonden, maar vooral over de mentor met ouders. Dat is soms bijna dagelijks. Daar vind ik wel echt een verschil in zitten. Kijk: deze leerlingen zijn op meerdere fronten vastgelopen, hebben negatieve ervaringen opgedaan en je probeert met elkaar een weg te vinden in hoe het anders kan. En daarbij is de input van ouders ontzettend belangrijk. We proberen daar met elkaar op te bouwen. Dus dan heb je ook hulpverlening nodig en dan heb je ook de school nodig, dan heb je echt alle partijen nodig. Dat is wel echt heel belangrijk."

"Ik denk dat hier de lijnen veel korter zijn met de ouders. Veel rechtstreekser, ook met de mentoren om vragen uit te zetten en om te overleggen. In het reguliere onderwijs is de afstand tussen ouders en mentor vaak veel groter. Die spreken elkaar maar heel kort en kennen elkaar amper. Dus in die zin denk ik dat hier het contact veel persoonlijker is."

"Ja, dat denk ik zeker. Ik denk dat we hier meer contacten hebben met ouders dan collega's in het voortgezet onderwijs."

Behoefte

Een aantal scholen noemt de behoefte om de ouderbetrokkenheid te vergroten. Dit gaat vooral over de opkomst bij de ouderavonden, omdat ouders wel betrokken zijn bij zorgen over hun eigen kind. Eén school heeft hier haar twijfels bij. Deze vraagt zich af of ze het thema middelengebruik wel zo groot moet opzetten.

"Ja, absoluut. Dus die ouderbetrokkenheid is wel echt een dingetje voor ons. Daar zijn we echt naar op zoek. Als je daar tips, tools of tricks voor hebt, alsjeblieft geef ze. Want dan kunnen we ook verder."

"Dat vind ik lastig. Het is makkelijk om te zeggen dat het altijd beter kan, ongetwijfeld dat het altijd beter kan. Het moet niet op zichzelf gaan staan, een ding worden. Dan kan het heel snel uit zijn verband worden getrokken. Ja, er is elk jaar wel een leerling die met softdrugs of met alcohol over de schreef gaat. Die heb je hier altijd wel. Dan heb je het over één of maximaal twee leerlingen. Ga

je daar hele thema's over opzetten? Dan kun je je afvragen of het nog in verhouding staat tot. En maken we het dan niet veel ingewikkelder dan het is?"

"Maar verder, echt: we hebben van alles geprobeerd! Er mag bij ons echt wel een impuls in, dat mag echt beter. Maar de vraag is hoe je dat gaat doen."

Conclusie

Cluster 4-scholen organiseren zowel algemene als individuele ouderavonden. Daarnaast maakt een deel van de scholen gebruik van thema-avonden. Daarbij komen de onderwerpen middelengebruik en gamen terug. De opkomst bij de algemene ouderavonden is bij de meeste scholen laag. Als ze ouders uitnodigen voor een individueel gesprek over hun eigen kind, is de opkomst juist groot. Hier zijn scholen tevreden over.

Hoewel er uitzonderingen zijn, lijken de thema-avonden een aflopende zaak. Er komen namelijk weinig ouders op af, de ouders die de school wil bereiken, komen niet en de organisatie kost veel tijd en energie. Ze vinden het thema middelengebruik waarschijnlijk niet interessant, of ze vinden het niet van belang voor hun eigen kind ('mijn kind doet dat niet'). Verder zien scholen dat ouders het bijwonen van ouderbijeenkomsten moeilijk vinden. Dat komt doordat ze zelf meer beperkt zijn en vaak eigen problematiek hebben.

Scholen geven aan dat er korte lijnen zijn met de ouders. In tegenstelling tot het reguliere voortgezet onderwijs is er vaak wekelijks of zelfs dagelijks contact. Dat kan op meerdere manieren, afhankelijk van wat de ouder prettig vindt. Een bijkomend voordeel is dat scholen weten op welke toon ze met de ouders kunnen communiceren. Dit contact is onder andere mogelijk doordat er in het speciaal onderwijs kleinere klassen zijn. De meeste scholen houden juist contact met ouders als er niets 'speciaals' te melden is. Daarnaast schakelen ze ouders direct in als ze zorgen hebben over het middelengebruik van hun kind.

Ook cluster 4-scholen maken gebruik van een leerlingvolgsysteem. Ondanks dat ouders bij de meeste scholen zelf nog geen toegang hebben, kunnen zij altijd een uitdraai ontvangen. Bij veel scholen is het leerlingvolgsysteem nog maar kort in gebruik. De ouders toegang geven is een stap die ze later willen zetten.

Een aantal scholen heeft behoefte aan het vergroten van de ouderbetrokkenheid. Het gaat dan vooral over de opkomst van de ouderavonden. Want zodra er zorgen zijn over hun kind, zijn de meeste ouders betrokken, op een aantal uitzonderingen na.

6. Praktijkonderwijs

Daphne Visser, Simone Onrust & Lieke Baars

6.1. Beleid

Huidige werkwijze

Op één school na hebben alle deelnemende scholen middelenpreventie opgenomen in het schoolbeleid. Hierin staan regels over middelengebruik die leerlingen moeten naleven.

“In de schoolgids staat ook wat we in ieder geval niet willen aan genotsmiddelen. We hebben een soort convenant gemaakt over wat wij gaan doen met leerlingen die gebruiken. En we willen proberen om zo min mogelijk middelen in de school te krijgen.”

Een aantal (gedrags)regels over middelengebruik komt vaker naar voren. Zo hebben de deelnemende scholen allemaal een rookvrij schoolterrein. Daarnaast schenken ze geen alcohol aan leerlingen of ouders. Ook schenken ze geen alcohol aan werknemers als er leerlingen aanwezig zijn. De scholen maken wel een uitzondering voor personeelsbijeenkomsten, waar geen leerlingen zijn.

“Waar ik meteen aan moet denken, is bijvoorbeeld dat wij een rookvrij schoolplein hebben in verband met de rookvrije generatie. Dat was daarvoor al verboden.”

“Op schoolfeesten wordt ook geen alcohol geschonken. Ook niet voor de kinderen die 18-plus zijn. Ook niet voor docenten. En daarnaast bijvoorbeeld op het kamp: daar wordt geen alcohol gebruikt waar kinderen bij zijn.”

“Kijk, als wij een keer een personeelsuitje hebben, dan drinken we wel wat. Als wij hier op school een bijeenkomst hebben, zoals binnenkort bijvoorbeeld een diplomering, dan wordt er geen alcohol geschonken. Want er lopen allemaal leerlingen rond.”

Hoewel de scholen (gedrags)regels hebben opgesteld, leggen ze de regels over alcoholgebruik niet altijd specifiek vast: er lijkt sprake te zijn van ongeschreven regels. Zo geeft een school aan dat ze gebruikmaken van alcoholtests die niet in het beleid vermeld staan.

“Ik denk dat we dat een tijd terug al hebben bepaald, ik weet niet of het ergens staat.”

De meerderheid van de scholen gebruikt protocollen als ze middelengebruik signaleren. In die protocollen staat op welke manier ze moeten handelen en wat de sancties zijn.

“Op het moment dat wij signaleren dat er middelengebruik is, hetzij drugs, hetzij alcohol, dan staat erin dat wij de ouders hierover informeren. En dat we hierover een gesprek aangaan met de leerling. En bij dealen, als het nog weer een stap verder gaat, dan schakelen we de schoolarts/agenten in.”

“Ja, er staat in wat de consequenties zijn als we leerlingen betrappen op gebruik en op handelen, dus allebei.”

Hoewel de interviewers hier niet specifiek naar vroegen, bleek dat ook leerlingen in het horecasegment geen alcohol mogen schenken. Dit vormt wel een punt van discussie.

“We zijn een gezonde en rookvrije school en alcohol wordt daar niet geschonken, in ieder geval niet waar leerlingen bij zijn. Dat is wel wat lastig, want daar hebben we soms wat discussie over. Vooral als leerlingen willen uitstromen in het horecasegment en ze moeten in de bediening. Dan moeten ze wel leren om dat te schenken. Nou ja, daar hebben we weleens een discussie over gehad: mag het dan wel of mag het dan niet, want dat hoort bij je uitstroomprofiel en dan moet je het daar ook doen.”

“Ja, dus dat is een spanningsveld dat er ligt. Maar voor de rest wordt er geen alcohol geschonken binnen school.”

“Nee, hier niet. Nee, dat leren ze op een stage als ze achter een tap staan. Dan leren ze bier tappen, maar goed dan zijn ze meestal wel 18.”

De meeste scholen hebben een gezonde schoolkantine. Ook is de meerderheid gestart met Gezonde School. Energiedrankjes zijn op deze scholen niet toegestaan.

“Nou, wij zijn bezig met een Gezonde School, dus we hebben subsidies aangevraagd. We hebben net het vignet gehaald van sport en bewegen. We zijn nu bezig met voeding en op het gebied van seksualiteit. Ja weet je, het zijn allemaal vignetten die je kan halen wat betreft een Gezonde School.”

“Waaronder dus drugs, roken en dat soort dingen. Staat hoog op het lijstje.”

“Maar ook het gebruik van energy bannen we uit de school.”

Belemmerende en bevorderende factoren

Meerdere scholen geven aan dat het beleid handhaven een uitdaging is. Ze noemen als belangrijke reden dat middelengebruik niet altijd goed zichtbaar is. Zo hebben scholen geen invloed op het middelengebruik buiten schooltijden. Ook komt het voor dat leerlingen het schoolplein (mogen) verlaten of dat ouders middelengebruik toestaan.

“Het beleid ligt goed vast. Bij problemen ligt dat meer in de handen van de handhaving.”

“Nou, we hebben weleens vermoedens dat er bijvoorbeeld in drugs wordt gehandeld of gedeald. En dat proberen we dan gelijk in de kiem te smoren. Maar ja, dat lukt niet altijd, want het is niet heel erg zichtbaar voor ons.”

“En er zijn nog steeds wel jongetjes en meisjes die stiekem van het schoolplein afglippen.”

"Aan de andere kant heb je ook ouders die hun 13-jarige zoon gewoon sigaretten meegeven. Ja, ga maar roken."

Volgens de meeste scholen is het draagvlak onder medewerkers een bevorderende factor voor het opstellen en implementeren van beleid over middelengebruik. Werknemers staan achter de opgestelde regels en leven deze na.

"Daar zijn we het wel over eens. Op het schoolplein is het gewoon verboden, punt uit, klaar. Energy komt de school niet in, punt uit, klaar. En er wordt geen drugs of wiet verhandeld."

"Ik denk ook niet dat er extreem rare dingen in staan, dus ik denk dat iedereen het wel logisch vindt dat dit er staat en dat je er zo mee moet dealen. Dat vind ik wel een leuke, dealen, maar op een andere manier dealen dan."

Uitkomstverwachtingen

De onderwijsprofessionals in het praktijkonderwijs verwachten dat de manier waarop ze het beleid opstellen niet verschilt van het reguliere onderwijs. Ze denken wel dat middelenpreventie hogere prioriteit heeft op praktijkscholen. Dat komt volgens hen door de kwetsbaarheid van de leerlingen.

"Nee, dat denk ik niet. Want ik denk niet dat er heel veel verschil in zit. Het is natuurlijk ook de hele ontwikkeling die gaande is op alle gebieden in de maatschappij, dat men veel meer op preventie zit dan om curatief iets te gaan doen. Dus dat zie je in de beweging binnen scholen ook: dat het beleid veel meer is gericht op het voorkomen, voorlichting, educatie."

"Nou, ik denk dat wij allemaal tegen hetzelfde probleem aanlopen. Het is gewoon een maatschappelijk probleem. Het maakt helemaal niet uit op wat voor school je zit."

"Ik denk wel dat we daar alerter op zijn bij deze leerlingen, omdat die eerder beïnvloedbaar zijn."

Behoefte

Enkele scholen voelen de behoefte om het middelenbeleid beter te laten inspelen op de sociaal-emotionele problemen van leerlingen in het praktijkonderwijs. Want in tegenstelling tot leerlingen in het reguliere onderwijs zijn zij gevoeliger en makkelijker te beïnvloeden.

"Zeker. Een IQ tussen de 50 en 70 is niet hoog. Ook niet die uitloop naar 85. Deze kinderen hebben te maken met sociaal-emotionele problemen. Kijk maar naar buiten in welke wijk je je nu bevindt. Dat is ook al niet positief. Deze jongeren worden ook vaak gebruikt, bijvoorbeeld om drugs te brengen naar adressen voor geld. Omdat ze zo beïnvloedbaar zijn."

"Ja en wat je ook ziet, is dat onze leerlingen toch geneigd zijn om meeloopgedrag te vertonen of voor karretjes worden gespannen."

Maar de meerderheid van de deelnemende scholen heeft geen uitspraken gedaan over hun behoeftes. Een enkele school geeft aan dat ze tevreden zijn met het huidige beleid.

“Ja, daar zijn we wel tevreden mee. Ja ja.”

Conclusie

Bijna alle scholen hebben middelenpreventie opgenomen in het schoolbeleid. Zo hanteren ze allemaal een rookvrij schoolterrein. Maar de meeste scholen geven aan dat ze niet helemaal alcoholvrij zijn. Ze schenken namelijk geen alcohol als er leerlingen aanwezig zijn, maar wel tijdens personeelsbijeenkomsten. Daarnaast blijkt dat scholen niet alle regels over middelengebruik schriftelijk hebben vastgelegd. Als ze het gebruik signaleren, gebruiken ze opgestelde protocollen. Daarin staat de handelingswijze beschreven.

De deelnemende scholen verwachten dat de manier waarop ze het beleid opstellen niet verschilt van het reguliere onderwijs. Ze denken wel dat middelenpreventie hogere prioriteit heeft op praktijkscholen. Verder willen de scholen het middelenbeleid beter laten inspelen op de sociaal-emotionele problemen van leerlingen.

Scholen ervaren het draagvlak onder medewerkers als een bevorderende factor voor het opstellen en naleven van het beleid over middelengebruik. Ze geven daarnaast verschillende belemmerende factoren aan, vooral over de handhaving van het beleid. Zo vinden scholen het lastig om het beleid te handhaven als leerlingen het schoolterrein verlaten. Datzelfde geldt als ouders middelengebruik toestaan. Hoewel leerlingen in het horecasegment geen alcohol mogen schenken, vormt dit wel een knelpunt voor de werknemers.

6.2. Educatie

Huidige situatie

Bijna alle scholen geven aan dat ze gebruikmaken van educatie-activiteiten rondom middelenpreventie. Enkele hebben specifieke lesprogramma's opgenomen in het curriculum. Op andere scholen maken lessen over middelenpreventie deel uit van vakken als burgerschap en omgangskunde. Hierbij maken ze vaak onderscheid tussen lessen voor de onder- en bovenbouw.

“In de bovenbouw zit het in het burgerschapsboek. Daarin wordt ook een thema gewijd aan alcohol en drugs.”

“Ja, wij geven het vak. We hebben natuurlijk wel meer op school en daar is het onderdeel van. Wij geven ook zorglessen hier op school. Daar zit ook een onderdeel in.”

“Wij hebben bij ons op school een speciaal vak. Dat heet omgangskunde. Drugs, roken, alcohol zijn allemaal in die leerlijn geborgd.”

“Niet groot, maar het is gewoon een onderdeel in het boek van burgerschap. Daar geven willekeurige docenten les in en dat komt gewoon langs als onderwerp.”

"In de onderbouw maken we een selectie van wat we geven en in de bovenbouw maken we ook een selectie."

De meerderheid van de scholen maakt gebruik van gastlessen over alcohol, roken of drugs. Ervaringsdeskundigen, instellingen voor verslavingszorg of andere externe partijen verzorgen deze gastlessen.

"We hebben veel gastlessen op het gebied van drugs en alcohol. We hebben 'uitgaan kun je leren'. Dat is een regionaal project dat zich richt op het aanleren van hoe je normaal uit kunt gaan. En dat je je niet helemaal lam drinkt en wat alcohol met je doet."

"Er komt altijd één of twee keer per jaar een spreker. Die geeft lessen met allerlei educatieve middelen erbij en filmpjes over wat het allemaal met je doet. Zowel voor je hersenen en je ontwikkeling als voor je omgeving. Eigenlijk wat alle gastlessen horen te doen denk ik."

Een aantal scholen heeft programma's voor individuele of kleine groepjes leerlingen. Hier kiezen ze voor om de veiligheid te waarborgen. Ook zorgen ze op deze manier dat de leerlingen de ondersteuning krijgen die zij nodig hebben.

"Nee, het is niet altijd in groepsverband. Ik neem zelf vaak leerlingen apart. Dan heb ik een groepje van twee of drie, of soms individueel. Dat ligt eraan. Dat ligt ook aan de problematiek die er heerst."

"Wat wij doen, is bijvoorbeeld dat we gerichte trainingen inkopen voor leerlingen die dat op dat moment nodig hebben."

"Als wij een training aanbieden, dan maken we wel een groep waarvan we denken: die is veilig."

De scholen geven aan dat in de lessen veel meer vertaling nodig is om aan te sluiten bij de beleavingswereld van de leerlingen. Het is niet voldoende om alleen informatie over te dragen, zoals in het reguliere onderwijs.

"Dat is wel anders. Dan gaat het voornamelijk over het uitleggen, taal, het meenemen van leerlingen. In het reguliere onderwijs geef je een boekje of een voorlichtingsfolder."

Belemmerende en bevorderende factoren

Scholen noemen verschillende belemmerende en bevorderende factoren als het gaat om educatieve activiteiten over middelenpreventie. Zo vinden meerdere scholen het niveau van de lesprogramma's over alcohol, roken of drugs te hoog voor leerlingen in het praktijkonderwijs. Ze begrijpen niet alles en de teksten zijn vaak te lang. Leerlingen verliezen hierdoor hun concentratie.

"Te talig. Van veel lezen en veel schrijven worden leerlingen gewoon niet vrolijk. Dat is het vooral."

"Je moet wel qua taalgebruik heel erg kijken van: 'hoe gaan we dat toepassen?'"

"Dat kinderen in het praktijkonderwijs een werkboekje krijgen met een hele lap tekst, die ze moeten lezen en dan antwoorden daarover moeten geven. Dat is gewoon kansloos."

Scholen vinden het belemmerend dat ze niet altijd weten wat ze met zorgleerlingen moeten doen. Het is organisatorisch haalbaar om met één of enkele leerlingen te gaan, maar de vervolgstap is lastig. Ze ervaren hierin handelingsverlegenheid. Daarnaast vinden scholen het moeilijk in te schatten welk effect een les heeft op leerlingen en of ze de geleerde vaardigheden ook buiten de schoolsetting toepassen.

“Ik heb een apart lesprogramma voor een bepaalde doelgroep, maar in de praktijk zijn we geen therapeuten ofzo. We hebben niet dat we een op een of een op vier een bijzonder groepje gaan maken. Onze doelgroep kan dat prima. We kunnen best verkopen waarom we er soms een aantal uit de klas halen en in een bepaalde setting neerzetten. Maar ja, dan kun je beter kiezen van: ‘we snappen dat het ideaal is om allemaal een voor een te gaan, maar we kunnen geen individueel onderwijs geven.’”

“Elke leerling leert anders. Dus als je zo’n groep wilt bedienen, moet je het sowieso van verschillende kanten aanvliegen.”

“Het is wel een basis. Sommige leerlingen pikken er wat van op, maar ik ben er dan niet over in gesprek met een leerling. Ik kan niet helemaal peilen wat het met iemand doet, omdat ze het op hun beeldscherm maken.”

“Wat ik wel lastig vind met deze doelgroep, is dat je het in een klas bespreekt. We bespreken hier veel en dat is mooi. Maar of ze dan ook die transitie kunnen maken naar buiten?”

Een andere belemmerende factor is dat ervaringsdeskundigen geen ervaring hebben met deze specifieke doelgroep. Daarom is het niveau van de leerlingen voor hen vaak moeilijk in te schatten. Daardoor begrijpen de leerlingen de boodschap van de ervaringsdeskundige soms niet goed.

“Wat we uit ervaring merken, is dat het werken met de doelgroep best wel lastig is als je van buitenaf komt. Je vergist je snel in wat blijft er hangen, voornamelijk in taalgebruik. Je praat snel over de hoofden van de leerlingen heen.”

Een bevorderende factor is dat externen meer indruk maken op de leerlingen dan de eigen docent. Daarnaast durven leerlingen meer vragen te stellen tijdens de lessen van een externe.

“Onze mentoren besteden er ook wel tijd aan. Maar dan sta ik daar en dan doe ik net zo leuk als die agent, maar als daar een agent komt met z’n revolver of iemand die ze kennen van alternatieve straf, dan maakt dat veel meer indruk. Dit zijn specialisten en dat maakt meer indruk. Het is specialer. Er komt nu iemand van de Instelling voor Verslavingszorg en die heeft er verstand van. Als ik inval, dan zeggen de leerlingen: ‘O, heb je hier nou ook weer verstand van?’”

“De ervaringsdeskundigen maken op onze leerlingen ongelooflijk indruk.”

“Nou, weet je wat het voordeel is als iemand van buiten het doet? Die hebben sowieso vaak meer praktijkvoorbeelden. En onze leerlingen smullen daarvan, ik denk alle leerlingen. Als je met casuïstiek komt bijvoorbeeld, dat vinden ze heel interessant.”

"Ja, dat hebben natuurlijk je eigen docenten niet. Ze durven soms wat meer te zeggen. Soms ook niet, dat wisselt. Juist omdat hun mentor er niet staat, durven ze soms ook wel wat opener te zijn. Dat hebben we weleens gemerkt, dat we dan terugkregen: 'die leerling heeft verteld dat hij dit en dit gebruikt.' Dat had hij niet tegen zijn mentor durven zeggen, omdat die naar zijn ouders toe gaat."

"Dat maakt ontzettend veel indruk. En hun wereld wordt weer groter. Dat is natuurlijk voor onze leerlingen heel belangrijk."

Uitkomstverwachtingen

Zoals eerder benoemd, geven meerdere scholen aan dat ervaringsdeskundigen meer indruk maken op leerlingen dan de docenten. Een aantal scholen dat hier nog niet mee heeft geëxperimenteerd, verwacht dat ervaringsdeskundigen ook daar meer indruk maken op de leerlingen. Maar ze denken ook dat de docent juist een grotere invloed heeft tijdens individuele gesprekken met een leerling.

"Een docent kan zo'n programma prima uitvoeren. Ik ben ervan overtuigd dat collega's daar capabel voor zijn. Maar dan krijg je wel wat we net zeiden: hoe groot is het indruk maken op leerlingen? Daar is dat andere weer voor nodig. Maar het programma draaien kunnen ze wel."

"Als we het over voorlichting hebben, dan denk ik dat een externe meer indruk maakt met datgene wat hij vertelt. En als we het hebben over de leerlingen zelf, van 'hoe gaat het met jou?' en 'hoe ben jij dan?', dan is het beter als de docent dat doet. Dat is meer individueel."

"Ik denk vaak dat een voorlichtingsles van een externe wat meer indruk maakt dan de docent die ze al hebben. Want die hebben ze iedere dag, de hele week, het hele jaar al."

Enkele scholen verwachten dat preventie aan de ene kant effectief is, maar aan de andere kant leidt tot een averechts effect. Zo vermoeden ze dat leerlingen door interventies nieuwsgierig worden naar middelen.

"Aan de ene kant is daar het preventieve van het aankaarten, maar aan de andere kant moet je geen slapende honden wakker maken."

"En toen werd gezegd: juist niet te veel aandacht aan besteden, want onze leerlingen zijn ook wel geprikkeld en nieuwsgierig, te gevoelig."

"Het ligt er wel aan. Want bij onze doelgroep bijvoorbeeld vind ik dat een ervaringsdeskundige twee kanten op kan slaan. Dat vind ik altijd spannend. Dat meen ik serieus. Het leidt ook tot: 'kijk eens hoe goed het af kan lopen, het valt wel mee.' Je haalt de drempel weg die er voor sommigen gelukkig lekker is, dat het gewoon een spannende, ongrijpbare wereld is. In een keer zien ze het in real life."

Behoefte

Sommige scholen hebben de behoefte om lesprogramma's over roken, alcohol en/of drugs in het curriculum op te nemen. Enkele scholen spreken deze behoefte vooral uit voor de oudere leerlingen. Ook willen ze een lesprogramma met een doorlopende leerlijn.

"Ja, mooie middelen. Een goed programma, het liefst doorlopend."

"Missen is misschien een groot woord, maar ik denk wel dat het kan helpen als we een goed lesprogramma hebben. We hebben het nu bij de zorglessen liggen. En ik kan me voorstellen dat het nog wel iets oplevert als we iets hebben voor de oudere leerlingen, die zo'n 15/16/17 zijn. De lessen vinden nu vaak plaats in de onderbouw."

"Zoals nu die boekjes, dan staat het zo los van elkaar. Dan denk ik: o ja, ik heb er ook nog een boekje van liggen. Een soort puzzel van: ik maak hier een lesje van. Het hoeft niet voor een heel leerjaar. Het kan ook zijn een maand lang een uur in de week voor leerjaar 1 en voor leerjaar 2. Dat zou het mooiste zijn, als daar iets voor is. Zodat het vast op het programma kan."

"Dat er een opbouw in zit, maar dat het een beetje een logisch verhaal wordt."

De meerderheid van de scholen heeft behoefte aan interactieve lessen met verschillende werkvormen. Hierbij zien ze graag een combinatie van audiovisueel materiaal en werkboeken voor leerlingen.

"Interactief. Laat ze vooral ook veel meedenken, meedoen en filmpjes kijken."

"Een stukje beeldmateriaal. Dus niet alleen maar boekjes, maar ook wat zien. Want kijk, uit een boekje lezen is voor onze leerlingen minder interessant. Sommige hebben moeite met lezen, of die zijn na twee bladzijdes afgehaakt. Dus het moet een heel interactieve vorm zijn."

"Ik wil niet zeggen dat je niks aan boeken moet doen, maar meer in de vorm van een werkboek ofzo. Dat ze korte stukjes lezen of opdrachtjes krijgen en dan de verwerking daarna plaatsvindt."

Een enkele school wil graag lessen die ontwikkeld zijn voor geselecteerde groepjes leerlingen. Een tweede school heeft deze behoefte juist niet. Zij hebben meer behoefte aan verschillende werkvormen binnen één les, die geschikt zijn voor meerdere leerlingen.

"Ik denk dat het heel goed is om daarin te differentiëren, sowieso tussen niveaus. Want er zitten bij ons natuurlijk best wel wat niveaus, ook al is het allemaal praktijkonderwijs. Wij hebben leerlingen met een IQ van 55, maar ook van 85. Dus daar zit sowieso al verschil in. Sommige hebben hele trage informatieverwerking. Dus ik vind dat daar wel verschil in is, misschien ook zelfs voor jongens en meisjes."

"Zeker de leerlingen met ADHD zou ik veel meer van de praktijk laten zien. En minder instructie en minder voorlichting. Die zou ik meer met middelen laten werken en met ICT. Maar goed, dat kun je in de les ook verdelen: 'gaan jullie twee achter de computer. Jullie twee in de doos met middelen. Jullie bij de instructietafel. En we wisselen straks.'"

“Maar een stuk voorlichting kan wel gezamenlijk.”

Voor leerlingen in het praktijkonderwijs is het van belang dat lessen rondom middelengebruik passen bij hun niveau. Daarom hebben scholen behoefte aan voorbeelden, visuele hulpmiddelen en handvatten voor het nabespreken van beeldmateriaal. Ook moet het taalgebruik afgestemd zijn op de doelgroep en moet er veel herhaling in zitten.

“Zoveel mogelijk praktisch, zoveel mogelijk voorbeelden en zoveel mogelijk visueel.”

“Zoveel mogelijk herhalen, laagdrempelig taalgebruik en veel voorbeelden uit de praktijk. Want anders blijft het voor hen een verhaal dat ver van hun bedje af staat, dan komt het niet binnen.”

“Ik vind het het mooiste als je echt de materialen hebt. En het lesprogramma dat ik net zei. En je moet materiaal hebben om het te laten zien.”

“Ja, een nabespreking. Een paar vragen erbij als handvat voor een docent is wel mooi. Maar vooral het beeldmateriaal, dat ze ervan onder de indruk raken. Dus wel het waargebeurde en niet: zo zou het eventueel kunnen. Verkoop het alsjeblieft alsof het waargebeurd is. Of het waargebeurd is in letterlijke zin, dat maakt niet uit.”

“Je moet het echt wel vertalen naar die taal, om het maar even zo te zeggen. Je kan niet eventjes de meeste dingen uit de kast trekken die voor vmbo en hoger zijn. Dat werkt bij ons dan alweer niet. Ze hebben toch een lager niveau. Herhaling is heel erg belangrijk, totdat je erbij neervalt.”

Een enkele school geeft aan dat docenten behoefte hebben aan trainingen voor lessen over middelengebruik. Op deze manier nemen ze het lesmateriaal eerst grondig door voordat ze het programma uitvoeren.

“Maar ik denk dat ik het ook heel goed zou vinden als een docent er echt in getraind wordt.”

“Ik denk dat ze het heel interessant zouden vinden om daar eens een training in te krijgen.”

“Ja, docenten vinden het fijn. We hebben ook gemerkt dat het heel prettig is als we dat eerst samen met iemand doen. Dan wordt het een beetje eigen. Dan weet je wat de mogelijkheden zijn. En vervolgens kan je er het jaar daarna zelf mee aan de slag.”

Sommige scholen willen samen met een externe partij de educatie-activiteiten uitvoeren, zoals een ervaringsdeskundige of de Instelling voor Verslavingszorg.

“Soms is het goed om een expert aan het woord te laten en aan het werk te zien. Maar soms is het ook wel goed dat de mentor natuurlijk zo dicht bij die groep en het individu staat.”

“De inleiding kan goed door de docent en dan de echte actuele voorlichting door een externe. Daarna kan je daar als docent weer op doorborduren.”

“Een paar voorbereidende lessen, dan een externe en dan kan de docent weer verder.”

Tijdens de lessen zien scholen graag dat docenten niet alleen inspelen op het gebruik van middelen, maar ook op de valkuilen van de leerlingen. Daarnaast hebben ze behoefte aan programma's die leerlingen leren om nee te zeggen en grenzen te stellen.

"De valkuilen voor die leerlingen zijn dat ze voor een karretje worden gespannen om drugs te verkopen, om te verhandelen."

"En waar we ook wel behoefte aan hebben, is gewoon nee leren zeggen en je grenzen aangeven. Dat zijn we ook wel aan het opstarten, maar dat gaat nu nog op individueel niveau. Dat willen we naar het groepsniveau."

"En dat is echt natuurlijk heel fysiek. Dus je kunt iemand wel zeggen dat het handig is om nee te zeggen, maar het is veel beter als je voelt waarom dat goed is om te kunnen."

Conclusie

Op praktijkscholen vindt educatie rondom middelenpreventie vooral plaats in de reguliere vakken, zoals burgerschap. Er zijn maar enkele scholen die een specifiek lesprogramma inzetten over middelenpreventie. Een mogelijke oorzaak hiervan is dat het niveau van veel lesprogramma's te hoog is voor deze doelgroep. De materialen zijn vaak te talig.

Veel praktijkscholen organiseren gastlessen met ervaringsdeskundigen of preventiewerkers van de regionale Instelling voor Verslavingszorg. Scholen vinden het een voordeel dat deze externen meer indruk maken op de leerlingen dan de eigen docenten. Maar het nadeel is dat externen het niveau van de doelgroep moeilijk kunnen inschatten. Hierdoor is een risico dat de boodschap niet (goed) aankomt.

Scholen hebben behoefte aan passend lesmateriaal over roken, alcohol en/of drugs. Ze voeren dit lesmateriaal het liefste uit in samenwerking met een externe, zoals de preventiewerker van de Instelling voor Verslavingszorg. Het is belangrijk dat het materiaal niet te talig is, voorbeelden bevat en visuele hulpmiddelen heeft. Ook herhaling en handvatten voor de nabespreking zijn van belang. De voorkeur van scholen gaat uit naar interactieve lessen met wisselende werkvormen. Daarnaast zien ze graag de specifieke risico's van deze doelgroep terug als onderwerp, dus de lessen moeten niet alleen over de middelen gaan.

Niet alle scholen staan open voor educatie over roken, alcohol en drugs. Sommige zijn bang dat zulke lessen juist aanzetten tot middelengebruik. Zij benoemen dat leerlingen geen ervaring hebben met middelen en hierdoor mogelijk nieuwsgierig worden. Scholen twijfelen er dan ook over of lesmateriaal geschikt moet zijn voor een kleine groep of de hele klas. Op dit moment maakt een aantal scholen gebruik van individuele trainingen. Ze selecteren in dit geval de leerlingen die behoefte aan ondersteuning hebben. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is dat alle scholen handelingsverlegenheid ervaren. Ze hebben vaak wel de optie om (groepjes) leerlingen te selecteren, maar wat er vervolgens precies moet gebeuren is hen onduidelijk.

6.3. Signaleren en begeleiden

Huidige werkwijze

Enkele scholen maken gebruik van een duidelijk protocol als ze middelengebruik signaleren. Andere geven aan dat ze geen afspraken hebben vastgelegd. In het laatste geval weten medewerkers wel wat de school van ze verwacht.

“Ja, dat is onderdeel van ons veiligheidsprotocol. Op het moment dat wij signaleren dat er middelengebruik is, hetzij drugs, hetzij alcohol, dan staat erin dat wij de ouders hierover gaan informeren. En hierover een gesprek aangaan met de leerling. En bij dealen - als het nog weer een stap verder gaat - dan wordt de schoolarts/agenten ingeschakeld.”

“Nou ja, een rolverdeling: we hebben natuurlijk wel een stappenplan daarin gemaakt, met wie wat doet, zeg maar.”

“Die afspraken staan niet als zodanig op papier. Maar op het moment dat diegene het ziet, dan wel op heterdaad. We hebben er ook heus weleens eentje buiten het hek zien lopen met een blow in zijn handen. Ja, dan word je meteen gepakt en bij de directeur neergezet.”

“Dus die kennis hè. En ze weten wat er binnen hun functie van ze verwacht wordt.”

Op de meerderheid van de scholen zijn geen trainingen rondom het signaleren van middelengebruik. Daardoor zijn medewerkers niet getraind in het bespreekbaar maken van middelengebruik.

“Nou, dat is een aardige vraag. Niet specifiek getraind.”

“Niet zozeer getraind, maar al onze collega's kunnen en kennen onze leerlingen heel goed en kunnen goed communiceren met onze leerlingen. Dat is de basis, vooral bij deze doelgroep. Je kunt het wel doen zoals in een boekje, maar dat werkt bij heel veel van onze doelgroep gewoon niet.”

Ondanks dat er op de meeste scholen geen trainingen zijn, geven ze aan dat alle personeelsleden een signalerende functie vervullen.

“Door de docenten, door de conciërge kan het zijn. Ja, wie maar betrokken is: de ICT-man, iedereen.”

“Iedereen doet mee, zeggen we altijd, als je hier op school werkt. Of je nou docent bent of niet. Ook de secretaresse doet pleiwacht.”

“Maakt niet uit wie dat dan is. Als het een van ons is, is het gewoon prima. Als je conciërge bent, mentor bent, de gymdocent, dat maakt allemaal niet uit.”

Als scholen middelengebruik signaleren, proberen de meeste dit zoveel mogelijk binnen de school te begeleiden. Bij een eerste keer signaleren handelt de mentor of coach van de leerling. Als dit niet

toereikend is, draagt de mentor of coach de leerling over aan het zorgteam. Het zorgteam bekijkt dan welke vervolgstappen ze kunnen zetten.

"We hebben extra trajectvoorzieningen bij ons op school, waarbij leerlingen bijvoorbeeld een time-out, check-in, check-out of lichte of zware begeleiding kunnen hebben. Dat is een apart lokaal en de coördinator daarvan, is ook vertrouwensdocent. We hebben op school een maatschappelijk werker en er was iemand van jeugdhulp verbonden aan de school. Maar die uren zijn op dit moment anders belegd."

"En er zijn ook gewoon verschillende stadia. Als docenten weten dat ze signalen hebben, dan kunnen ze bij de teamleiders een overleg aanvragen. Eerst met collega's, van: 'we zien deze signalen' en de volgende stap is naar het zorgteam."

"Ja, nogmaals: de eerste keer dat het gebeurt, dan belt de mentor gewoon de ouders, zo van: 'we hebben dit gezien'. Gebeurt het meerdere keren, dan komt het in het zorg- en adviesteam. En dan is de zorgcoördinator de link naar de gebiedsteams toe."

"Niet wij zelf, wij begeleiden natuurlijk niet binnen school. Wij signaleren. En dan gaan wij dat bespreken als het veelvuldig gesignaleerd is, binnen een zorg- en adviesteam hier op school. En dan kijken we welke lijn er uitgezet moet worden."

Zodra scholen middelengebruik signaleren, betrekken ze de ouders vrijwel meteen. Ze nodigen ze dan uit voor een gesprek. In overleg met ouders bepalen ze welke vervolgstappen nodig zijn.

"Nou, ouders worden natuurlijk altijd gebeld. Voordat een leerling weer op school mag komen, moet er eerst een gesprek komen met de leerling, met de ouders."

"En op het moment dat er zorgelijke signalen zijn, gaan wij aan het werk. Dus dan is het eigenlijk altijd eerst ouders betrekken. Ouders uitnodigen, van: 'we hebben jullie nodig, we moeten met jullie samenwerken.'"

"Misschien is het eenmalig geweest dat het gesignaleerd is. Als we denken: 'nou, dit is een groter probleem', dan moeten we het met de mentor bespreken. En dan moeten we een plan bedenken in samenwerking met ouders."

De vervolgstappen verschillen per leerling en per situatie. Zo kijkt het zorg- en adviesteam op school eerst welke mogelijkheden er zijn in de gemeente waar de leerling vandaan komt. Op basis hiervan schakelen ze externen in.

"En op het moment dat er herhaling is, dan bespreken we dat in het zorg- en adviesteam hier binnen school. En dan wordt eigenlijk gekeken van: oké, in welke gemeente woont deze jongere, en welke stad, en soms schakelen we de maatschappelijk werker in. Soms zoeken we rechtstreeks contact met de ouders, sowieso altijd. Ik zit even hardop te denken of er dan nog andere instanties zijn. Het gaat vaak via gebiedsteams. En dat lijntje ligt via de sociaal maatschappelijk werker."

Voor leerlingen die tekenen van een verslaving vertonen of middelen dealen, treffen scholen stevigere maatregelen. Zo verwijzen ze bij een verslaving door naar de verslavingszorg. Bij het dealen van middelen heeft de leerling kans op een taakstraf.

"Nou, vaak krijg je een taakstraf. Of ze worden verplicht om naar de Instelling voor Verslavingszorg te gaan - dat ligt er ook aan in hoeverre het een verslaving is of dealen. Dus dan moet je een verplicht programma volgen. Sommigen komen voor de rechter. Het is per casus verschillend."

"Nou ja, op het gebied van drugsgebruik en verwijzing naar Jeugdzorg: dat doe ik meestal. Want ik ga dan ook echt mee. Ze vinden het toch vaak eng. Ze weten niet waar ze naartoe gaan. Het is een traject van tien keer waar ze naartoe moeten."

Enkele scholen geven aan dat het begeleiden van leerlingen op school onder controle is. Ook hebben ze het idee dat ze voldoende doorverwijzen.

"Daar ben ik het ook helemaal mee eens. Want ik denk dat wat wij hier hebben staan - daarvan kunnen wij 90% nu ook zelf aan. En uiteraard moeten we weleens een kind doorverwijzen."

"Nee, ik denk dat we het hier aardig goed onder controle hebben."

"Nee, ik denk dat er wel goed wordt doorverwezen."

Belemmerende en bevorderende factoren

Enkele scholen vinden signaleren moeilijk. Dit komt onder andere doordat leerlingen (stiekem) het schoolplein verlaten. Of leerlingen op dat moment middelen gebruiken, is niet zichtbaar voor scholen. Een andere reden is dat scholen het lastig vinden om signalen van middelengebruik te herkennen. Daarnaast zijn leerlingen niet eerlijk over het gebruik van middelen.

"Dat is moeilijk, om daar echt een vinger achter te krijgen en dat gewoon te verbieden. Kijk, ze gaan tussen de middag van het plein en als ze dan een joint draaien en zij roken dat, en als ze dan binnenkomen en we zien het aan de pupillen of we zien het aan het gedrag, dan worden ze naar huis gestuurd. Maar goed, er zullen er vast in de klas zitten die wel hebben gebruikt, waarvan je het dus niet merkt. Of dat degene die voor de klas staat het niet merkt. Dat kan."

"Nee, behalve dat signaleren altijd lastig blijft, vind ik. Zeker met drugsgebruik eigenlijk. Drank ruik je wel, roken ruik je ook wel. Maar stoned zijn of wat dan ook, dat zie je niet heel vaak."

"Nou ja, misschien als wij eerder doorkrijgen of er echt sprake is van regelmatig gebruik van drank of wiet. Maar dat is heel moeilijk om achter te komen. Dat is het. Want ze zijn niet eerlijk. Ze gaan niet zeggen: 'nou, we roken iedere dag.'"

Dat scholen hun leerlingen goed kennen, zien ze over het algemeen als een bevorderende factor. Maar dit kan bij mentoren ook leiden tot blinde vlekken voor gedragingen van leerlingen. Juist doordat leerkrachten dichtbij de leerlingen staan, zien ze bepaalde gedragingen als normaal. Kleine veranderingen

in dit gedrag zien ze over het hoofd, omdat ze hier geen aandacht meer aan besteden. Daardoor kunnen ze signalen van middelengebruik missen.

“Maar vooral die signalen. Want dan denk ik van: het is hartstikke fijn dat een adviser of een mentor - wij noemen het advisers - drie jaar bij hun leerlingen zijn en je kent ze heel veel. Maar daardoor krijg je ook soms blinde vlekken.”

“Dus dat heeft twee kanten: vergoelijk je het misschien iets eerder, dan is het fijn als we weten wat precies de signalen zijn. En wat het voor gevolg kan hebben als je er niets mee doet, als je het laat gaan.”

Een enkele school vindt de beperkte terugkoppeling vanuit de externe partij een belemmerende factor. Zo kunnen ze scholen niet volledig op de hoogte stellen over de situatie van de leerling. Privacy speelt hier een grote rol in.

“Onze zorgcoördinator moppert daarover. Als je ziet wat de schoolarts met haar terugkoppelt en wat de Instelling voor Verslavingszorg doet: dat is best wel afgescheiden.”

“Ze zijn best wel heel erg voorzichtig met de privacy.”

Een andere school geeft aan dat de externe instantie soms een te weinig onderzoekende houding aanneemt. Daardoor vinden ze dat er geen hulp nodig is, terwijl de school hier een andere mening over heeft.

“Nee, wat bijvoorbeeld heel lastig is: dan gaan de ouders akkoord met hulp vanuit het jeugdteam. Het jeugdteam komt thuis, gaat in gesprek met moeder en vraagt: ‘heb je nog hulp nodig?’ Moeder zegt: nee, ik heb eigenlijk geen hulpvraag.’ Terwijl het kind helemaal in puin ligt. En dan zegt het jeugdteam: ‘ja, nee, er is geen hulpvraag, dus dan houdt het op.’”

Het kleine aantal leerlingen zien scholen als een bevorderende factor. Leerkrachten staan dicht bij de leerlingen, waardoor zij meer zien en horen over middelengebruik. Daarnaast zien ze veranderingen in gedrag eerder, omdat leerkrachten de leerlingen beter kennen. Ook is het voor leerlingen minder makkelijk om het schoolplein stiekem te verlaten, want er is grote sociale controle.

“Ja, maar over het algemeen zitten wij wel dicht bij de leerlingen. Het is ook maar een kleine school, 160 kinderen. Wij hebben geen lerarenkamer, dus onze pauzes zijn ook met de kinderen. Dus dan zie en hoor je ook veel meer.”

“Weet je, je kent je leerlingen al wat langer: we zijn ervaren docenten die hun leerlingen minimaal drie jaar hebben. Je kent je leerlingen en je weet wanneer ze anders zijn.”

“Het is een klein wereldje. Hier zijn weinig leerlingen die er even stiekem tussenuit kunnen piepen.”

“De sociale controle is heel hoog hier.”

Uitkomstverwachtingen

Scholen verwachten dat in het praktijkonderwijs sneller een vertrouwensband ontstaat tussen een leraar en leerling. Dit komt doordat er meer contactmomenten zijn dan in het reguliere onderwijs.

"Of je bent mentor op de havo en je bent leraar Engels en je geeft ze twee uurtjes in de week les. Of je bent leerkracht in het praktijkonderwijs en je geeft ze twaalf uur les en je bent afwas-assistent bij Koken. In het laatste geval zie je de leerlingen dus dertien uur in de week. Dan is de relatie sneller opgebouwd dan in het voortgezet onderwijs."

Daarnaast verwachten scholen dat deze vertrouwensband ervoor zorgt dat leerlingen middelengebruik eerder bespreken.

"Je probeert een relatie met hen aan te gaan, een band op te bouwen. Dan komen ze er ook eerder mee."

"Het voordeel van onze leerlingen is - omdat ze zwakker zijn, toch redelijke contacten met ons hebben en redelijk vertrouwen in ons hebben - dat ze elkaar verraden."

Een aantal scholen vindt dat er altijd verbeteringen mogelijk zijn op het gebied van signaleren en begeleiden. Zij verwachten dan ook dat medewerkers openstaan voor meer informatie rondom dit thema.

"Dat kan altijd beter. Het blijft allemaal mensenwerk."

"Vast wel, want er kan altijd wel wat beter. Ik vind het wel leuk om dit gesprek te hebben om te kijken, want er wordt behoorlijk wat gesignaleerd, omdat we natuurlijk zo dicht daarop zitten. Het is weleens goed om binnen school te gaan onderzoeken van: wat ligt er nog bij ons aan wel of niet begeleiding ofzo."

"Ik denk dat ze daar wel open voor staan."

Behoefte

De meerderheid van de scholen heeft behoefte aan trainingen waarin ze de signalen van middelengebruik leren herkennen. Hierbij willen ze graag aandacht voor de uiterlijke kenmerken van gebruik en het bijbehorende gedrag. Daarnaast hebben ze behoefte aan deskundigheidsbevordering rondom gamen en sociale media.

"Maar wat we misschien nog weleens een keer kunnen doen - of daar hebben we het weleens over gehad, maar volgens mij nooit vormgegeven - is van: wat zijn nou, zeker op middelengebied, echte signalen? Om dat eens een keer meer onder de aandacht te brengen."

"Nou, het zou misschien best prettig zijn dat er wat aandacht aan gegeven wordt. Waar kan je op letten als je zo'n leerling in de klas krijgt?"

"Ik denk sowieso eens een update van de laatste bekende middelen die jongeren veel gebruiken. En wat je aan uiterlijke kenmerken zou kunnen zien, of gedrag. Van wat voor gedrag een leerling dan

laat zien als ze enerzijds gebruikt hebben en anderzijds ook als ze al langer gebruiken. Als ze een soort van verslaafd zijn. Dan zijn er natuurlijk ook weer verschillen in gedrag te zien.”

“Ik wilde zeggen: hoe reageer je op die sociale media, maar ook van: hoe reageer je als je merkt dat er iets gebruikt wordt.”

De meeste scholen willen weten hoe zij het beste kunnen handelen nadat ze signaleren. Ook hebben enkele scholen behoefte aan gesprekstechnieken, zodat ze middelengebruik op de juiste manier kunnen bespreken met leerlingen en ouders.

“Voor ons - de mentoren - zou het wel fijn zijn als we daar iets meer over te horen krijgen, signaleren. Wat doe je als je een leerling hebt die onder invloed is, en ook: welke mogelijkheden zijn er dan? Hoe kan je die leerling nou het beste bereiken om ze te helpen? Wat handvatten geven aan de mentoren.”

“Schorsen is natuurlijk wel heel makkelijk, zo van: ‘je gaat maar drie dagen naar huis.’ Maar hoe maak je als mentor het contact met die leerling en hoe probeer je hem er weer bij te halen?”

“Ja, misschien wel van: oké, hoe ga je in gesprek met zo’n leerling.”

“Vooral ook het gesprek met leerlingen, maar ook met ouders. Want ik zie dat docenten het wel heel moeilijk vinden om slechtnieuwsgesprekken te voeren. Of in ieder geval dit soort dingen, dit soort thema’s te bespreken.”

Conclusie

Een deel van de scholen maakt gebruik van een protocol als ze middelengebruik signaleren. Andere scholen hebben zo’n protocol niet. Toch lijken medewerkers wel te weten wat de school van ze verwacht als ze middelengebruik signaleren.

Op de meerderheid van de scholen vinden geen trainingen plaats rondom het signaleren en bespreekbaar maken van middelengebruik. Maar het blijkt dat ze wel degelijk behoefte hebben aan deskundigheidsbevordering rondom deze thema’s. Scholen willen vooral uiterlijke kenmerken en het bijbehorende gedrag van gebruik leren herkennen. Ook hebben ze behoefte aan meer handelingsvaardigheden en gesprekstechnieken nadat ze middelengebruik signaleren. Verder willen ze deskundigheidsbevordering rondom gamen en sociale media. Ondanks dat er geen trainingen zijn, geven ze aan dat alle medewerkers een signalerende functie vervullen.

Zodra scholen middelengebruik constateren, proberen ze de leerling zoveel mogelijk op school te begeleiden. Als dit niet toereikend is, bepaalt het zorg- en adviesteam welke vervolgstappen er komen. De vervolgstappen hangen af van de mogelijkheden in de gemeente waar de leerling vandaan komt. Ze betrekken de ouders hier ook bij. Voor leerlingen met een verslaving of leerlingen die middelen dealen, gelden stevigere maatregelen, zoals het inschakelen van de Instelling voor Verslavingszorg of de politie.

Een belemmerende factor is dat scholen het moeilijk vinden om middelengebruik te signaleren. Dit komt onder andere doordat medewerkers moeite hebben om indicatoren van middelengebruik te herkennen. Ondanks dat de scholen van mening zijn dat ze genoeg doorverwijzen, vormt de beperkte terugkoppeling van externe partijen een belemmerende factor. Daarnaast accepteren ouders niet altijd hulp.

Een bevorderende factor is het kleine aantal leerlingen op de scholen. Daardoor hebben scholen meer zicht op het middelengebruik van de leerlingen. Ook kunnen ze veranderingen in het gedrag eerder constateren, doordat de leerkrachten de leerlingen beter kennen. Een kanttekening hierbij is dat leerkrachten hierdoor blinde vlekken kunnen ontwikkelen. Daardoor zien ze mogelijke signalen van middelengebruik misschien over het hoofd.

Verder verwachten scholen dat de vertrouwensband tussen leerling en leerkracht eerder ontstaat in het praktijkonderwijs dan in het reguliere onderwijs. Een reden hiervoor is dat een leerkracht meer contacturen heeft met de leerlingen dan in het reguliere onderwijs. Daarom verwachten scholen dat leerlingen middelengebruik eerder bespreekbaar maken.

6.4. Ouderbetrokkenheid

Huidige werkwijze

Scholen betrekken ouders op verschillende manieren bij de ontwikkelingen van hun kind. Zo organiseren ze algemene ouderavonden, thema-avonden en individuele oudergesprekken. Tijdens algemene ouderavonden brengen ze ouders bij elkaar. Dan komen praktische zaken aan de orde die voor verschillende klassen van belang zijn. Voorbeelden hiervan zijn de individuele leertrajecten en examenopzet. Naast ouderavonden organiseren scholen ook thema-avonden om actuele thema's aan te stippen. Individuele oudergesprekken zijn er om de voortgang en de ontwikkeling van een individuele leerling te bespreken.

De deelnemende scholen organiseren ouder- en thema-avonden voor de ouders. De opkomst tijdens de algemene ouderavonden is bij een meerderheid van de scholen erg laag. De ouders die aanwezig zijn, zijn vooral ouders van leerlingen uit de eerste en de tweede klas.

“Het maakt niet uit over wat voor onderwerp je het doet hoor. Dat heeft geen invloed. Ook al gaat het over de uitstroommogelijkheden van leerlingen, ook dan komen ze niet.”

De helft van de scholen maakt gebruik van thema-avonden. De ouderbetrokkenheid bij deze avonden verschilt per school en per ouder, maar is over het algemeen laag. Middelengebruik kan een thema zijn, maar ook sociale media komt vaker voor als onderwerp.

“Nou, dat wisselt sowieso per ouders. We hebben vorig jaar een projectweek gehad over pesten. Dat ging over pesten via WhatsApp en via sociale media over het algemeen. En daar kwamen heel veel ouders op af, omdat je toch wel merkt dat dat ook een maatschappelijk probleem is.”

“Wat we wel ook een keer gedaan hebben: de Instelling voor Verslavingszorg was uitgenodigd bij een ouderavond om ouders te helpen met het signaleren daarvan en om ze kennis te laten maken daarmee. Er waren daadwerkelijk mensen die middelen bij zich hadden, dat viel mij wel op. Dat was wel een van de redenen waarom ik dit had aangevraagd, omdat er ook heel veel collega’s waren die het nog nooit hadden gezien. Die wisten niet hoe wiet rook.”

In tegenstelling tot de algemene ouderavonden en thema-avonden is de opkomst tijdens individuele oudergesprekken hoog. Dit komt doordat scholen verschillende maatregelen hebben genomen om de ouderbetrokkenheid hierbij te vergroten. Zo heeft een aantal scholen de individuele gesprekken verplicht gesteld. Ook is er op sommige scholen een handtekening van de ouder nodig voor bepaalde activiteiten, zoals stage lopen. Deze handtekening kunnen ouders alleen zetten tijdens de individuele oudergesprekken.

“Wij hebben het verplicht gesteld. Dat klinkt een beetje raar, maar blijkbaar werkt dat.”

“Voor ouderavonden hebben we wel stokjes achter de deur. Ze moeten op dat moment iets tekenen. Daar komt een voorlichting over.”

De meeste scholen betrekken ouders direct zodra ze middelengebruik signaleren.

“We bellen ze op en we vragen of ze willen komen. We leggen het verhaal uit. Vaak laten we het kind het dan ook gewoon zelf vertellen. ‘Jij hebt het gedaan, vertel het ook maar aan je ouders.’ Ook als een soort van straf. Dat is gewoon zo, echt een straf. ‘Vertel jij het maar even aan je ouders.’ En dan kan je natuurlijk eventueel al het plan en de aanpak vertellen en eventuele andere straffen. Zoals een dag schorsing, of intern schorsen kan ook.”

Daarnaast maken scholen gebruik van leerlingvolgsystemen, zodat ouders op de hoogte zijn van de ontwikkelingen op school. Leerlingen krijgen instructies hoe ze in het leerlingvolgsysteem komen. De school stimuleert leerlingen ook om hier actief naar te kijken met hun ouders.

“Want als ze in de eerste komen, dan komen ze vanuit de basisschool. Dan gaat het vaak heel anders. En dan gaan ze samen met de mentor kijken: ‘hoe kom ik daar, wat kan ik daarmee doen?’ Bij ons vullen ze daar bijvoorbeeld ook zelf hun doelen in, waar ze aan gaan werken. De tips en tops die ze van hun docenten krijgen, gaan er ook in. Dat zijn allemaal hele leuke dingen. Maar ook de cijfers. En leerlingen zijn vaak heel trots op wat ze hebben bereikt of waar ze aan gewerkt hebben. En dat ze dat samen, met hun ouders thuis, kunnen bekijken.”

“En ouders kunnen inloggen, kunnen dingen zien en we schrijven dingen over die leerlingen erin. Leerlingen schrijven er ook zelf dingen in, dus het is eigenlijk wel heel toegankelijk.”

Belemmerende en bevorderende factoren

Een belemmerende factor is de taalbarrière en de laaggeletterdheid van de ouders. Die factor leidt tot de lage opkomst tijdens algemene ouderavonden. Daarnaast zijn ouders minder gemotiveerd om naar een

ouderavond te gaan als het niet specifiek over hun eigen kind gaat. Een andere belemmering kan zijn dat ouders nog andere kinderen thuis hebben.

"Ik denk serieus: wanneer het echt om hun kind gaat, dan zijn ze betrokken of dan kunnen ze betrokkenheid voelen. Maar het algemene... want in de onderbouw vinden veel het waarschijnlijk een ver van hun bed show. Zo van: 'dat doen mijn kinderen toch niet.' Dat idee. In de bovenbouw zit er al van alles op zo'n gezin of er is al een hulpverlener. Dan zijn die gesprekken al een keer op gang geweest en zijn ze ook op de hoogte. Ik praat het niet goed, maar dat is het wel een beetje. En dan daarbij nog de doelgroep. Een groot gedeelte van de ouders van onze doelgroep lijkt ook op onze doelgroep. Dus als iemand aan het praten is, volgen ze de helft van het stuk al niet. Vooral als iets ook nog eens een keer met tekst is. Die beperkingen hebben ouders bij ons."

"Ouders spreken niet altijd goed Nederlands. Dus als die bij een bijeenkomst zitten en alles is in het Nederlands, dan is dat verdomd lastig. Ouders kunnen ook niet altijd de brieven lezen, ook al zijn ze Nederlands. Laaggeletterdheid bestaat nog steeds."

"Er zijn natuurlijk ook werkende ouders of ouders met kleintjes."

Een andere belemmerende factor voor de ouderbetrokkenheid is de mogelijke schaamte die ouders voelen over middelengebruik. Ze schamen zich voor het middelengebruik van hun eigen kind. Dit leidt ertoe dat ouders het gebruik ontkennen, in ieder geval voor de buitenwereld. Daarnaast zijn ze bang dat sprekers op de thema-avonden ze herkennen, zoals de politie. Daardoor wonen ouders thema-avonden vaak niet bij.

"Ja. Het thema, de schaamte in het bekennen dat het bij jou thuis speelt."

"Ja, goed: ik neem aan dat je daar zit als ouder en de jeugdagent zit te vertellen. En jij zit vooraan en de jeugdagent weet wie je bent."

Ook de aanname van ouders dat hun zoon of dochter bepaald gedrag niet vertoont, vormt een belemmerende factor voor de ouderbetrokkenheid. Zo kan het zijn dat ouders er door een bepaalde geloofsovertuiging van uitgaan dat hun kind geen middelen gebruikt. Ze nemen vervolgens niet deel aan de thema-avonden.

"Laatst was er ook weer voorlichting over ik weet niet eens meer wat. Hadden ze eerst iets in de klas. Je moest bijna in de gang staan om ouders de kantine in te loodsen. 'Nee. Nee. Nee. Speelt bij ons niet.'"

"Dus op het moment dat we het op school hebben over alcoholproblemen of dat soort dingen, komen de ouders met een islamitische achtergrond gewoon niet. Want het gaat niet over hun kind, ook al zou het wel kunnen. Er zijn ook jongetjes en meisjes bij die alcohol of drugs gebruiken, maar ze komen dan niet. Want ja, dat doen zij niet."

“En het is ook een beetje je kop in het zand steken. ‘Die van mij doet dat niet.’ Dat kom je ook wel tegen.”

Ouders betrekken bij de ontwikkeling en de toekomst van hun kind lijkt een bevorderende factor voor de opkomst bij individuele ouderavonden. Daardoor zijn ouders eerder bereid om naar zo’n ouderavond te komen.

“Ja, als het gaat over hun kind, zijn ouders in het praktijkonderwijs echt betrokken. Maar dan moet het wel over hún kind gaan.”

“Nou, ouders worden betrokken bij de toekomst van hun kind. ‘Wat vind jij belangrijk, waar denk je dat die kan stage lopen.’ Dat werkt wel: ouders ook wel betrekken bij de opvoeding.”

Ook huisbezoeken lijken een bevorderende factor om de ouderbetrokkenheid te vergroten. Daarmee kunnen scholen meer informatie achterhalen, zoals een mogelijke taalbarrière constateren. Daarnaast is dit een extra moment om ouders alsnog te stimuleren naar de algemene ouderavonden te komen.

“Ouders spreken niet altijd goed Nederlands. Dus als die bij een bijeenkomst zitten en alles is in het Nederlands, dan is dat verdomd lastig. Ouders kunnen ook niet altijd de brieven lezen, ook al zijn ze Nederlands. Laaggeletterdheid bestaat nog steeds. Dat zijn allemaal dingen waar je rekening mee moet houden. Kom je op bezoek, dan kan je die dingen alvast een beetje navragen. ‘Hoe zit dat?’ En je merkt dat wel, je hoort dat wel. En daar moet je natuurlijk ook rekening mee houden.”

“Vorige week hadden we daar weer een discussie over: hoe je dat zou kunnen en moeten doen. En dat blijft gewoon moeilijk. Je hebt ouders die er altijd zijn, waar je altijd een beroep op kunt doen. En er zijn ouders waar je altijd aan het trekken bent of die nooit kunnen. Dan houden we wel huisbezoeken in geval van nood. We hebben externen die daar wel wat mee kunnen. We hebben een schoolmaatschappelijk werker en een jeugdhulpwerker die een brug kan slaan tussen ouders en school, dus om ouders naar school te laten komen.”

Uitkomstverwachtingen

De deelnemende scholen verwachten dat er in het praktijkonderwijs meer contact is met ouders en dat ouders meer betrokken zijn dan in het reguliere onderwijs. Een reden hiervoor is dat ouders van leerlingen in het praktijkonderwijs een grotere rol spelen bij de ontwikkeling van het kind.

“Dat weet ik inderdaad ook niet. Ik denk het wel, als ik kijk naar wat signalen die ik hoor. Dan denk ik dat wij hier wel een grotere ouderbetrokkenheid hebben wat dat betreft.”

“In ieder geval hebben we veel frequenter contact met de ouders.”

“Ja, we hebben veel vaker contact en ook veel intensiever. Ik bedoel: als adviseur heb je geen tienminutengesprekjes.”

“Met ouders zijn dat echt gesprekken van een half uur tot een uur, drie keer in een jaar. Dus je hebt echt op een andere manier contact met ouders. Ik denk dat daardoor ook wel die ouderbetrokkenheid beter is dan in het reguliere onderwijs.”

“Maar wij betrekken de ouders wel heel erg bij wat er gebeurt en bij de ontwikkeling van het kind. Omdat we het hier op school echt samen moeten doen, wil het effect hebben. Dus er zijn tijden dat mentoren wekelijks contact hebben met de ouders, als er dingen spelen bij onze kinderen. Soms ook wel twee keer per week. Of drie keer per week als het nodig is.”

De scholen verwachten dat de ouderbetrokkenheid verbetert als ouderavonden meer gaan over het eigen kind. Op deze manier zijn ouders eerder geneigd om naar een ouderavond te komen. Een idee is om de leerlingen zelf meer te betrekken bij de organisatie van de ouderavonden.

“Het is lastig en het speelt op heel veel scholen. Er wordt ook best wel veel onderzoek naar gedaan. Dan gaat het over het tijdstip, maar ook over hoe je ouders kunt lokken. Wat schijnt te helpen, is dat je de leerling de ouders moet laten uitnodigen. En dat je dan ook die leerling iets moet laten maken of laten doen of zoiets, ja.”

Behoefte

Het ene deel van de scholen heeft geen behoefte om de ouderbetrokkenheid te vergroten. Het andere deel staat hier wel positief tegenover.

“Nee, momenteel niet. Er zullen misschien volgend jaar wel weer ontwikkelingen zijn, maar dat weet ik nu nog niet zo.”

“Ik wil natuurlijk dat elke ouder betrokken is bij het kind, los van school. Want als die echt betrokken is bij het kind, dan is hij ook betrokken bij school. En dat is niet altijd zo. Niet alle ouders zijn betrokken bij hun kinderen op de manier dat ik denk dat het goed is. Dus dat zou ik wel willen.”

De scholen die de ouderbetrokkenheid willen verbeteren, weten niet hoe ze dit zelf kunnen bereiken. Zij hebben behoefte aan nieuwe ideeën en handvatten om ouders meer betrokken te maken.

“Het zou natuurlijk wel mooi zijn. Dat maakt ons sterker in het verhaal. Maar ik zou niet weten wat we dan nodig zouden hebben.”

“Ja, als jullie een idee hebben, die hebben we nodig.”

Conclusie

Praktijkscholen organiseren zowel algemene als individuele ouderavonden. Daarnaast maakt een deel van de scholen gebruik van thema-avonden, waarbij de onderwerpen middelengebruik en sociale media vaak terugkomen.

De opkomst tijdens de algemene ouderavonden is erg laag. Als oorzaak daarvan noemen scholen de taalbarrière en laaggeletterdheid van de ouders. Ook zijn ouders minder gemotiveerd om een ouderavond

bij te wonen als deze niet over hun eigen kind gaat. Via huisbezoeken proberen scholen de taalbarrière te overbruggen en de ouderbetrokkenheid te vergroten. Hoe betrokken ouders zijn bij de thema-avonden, verschilt tussen de scholen en daarnaast per ouder.

Een belemmerende factor voor de ouderbetrokkenheid is de schaamte over het middelengebruik. Verder zijn ouders bang dat sprekers op de thema-avonden ze herkennen. Wat ook een belangrijke rol speelt bij de betrokkenheid, zijn de aannames van ouders over het gedrag van hun kind ('mijn kind gebruikt niet').

In tegenstelling tot de algemene ouder- en thema-avonden is de ouderopkomst tijdens individuele ouderavonden hoog. Een reden hiervoor is dat deze vaak verplicht zijn. Ook komt het voor dat ouders alleen tijdens de individuele ouderavonden een vereiste handtekening kunnen zetten. Daarnaast zijn ze eerder bereid te komen als de school ze betreft bij de ontwikkeling van hun kind.

Een deel van de scholen wil de ouderbetrokkenheid verbeteren. Om dit te bereiken, hebben ze behoefte aan nieuwe ideeën en handvatten. Hoewel de betrokkenheid van ouders niet voor alle onderdelen even hoog is, verwachten scholen dat ouders wel meer betrokken zijn dan in het reguliere onderwijs. Dat komt doordat ouders van leerlingen in het praktijkonderwijs een grotere rol spelen bij de ontwikkeling van hun kind. Daarom is er vaker contact. Verder denken scholen dat ze de ouderbetrokkenheid kunnen vergroten door de leerlingen bij de organisatie van de ouderavonden te betrekken.

7. Conclusies en aanbevelingen

Leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs en het praktijkonderwijs worden vaak gezien als risicogroep voor het ontwikkelen van problematisch middelengebruik. Toch zijn er voor deze onderwijstypen veel minder preventieprogramma's dan voor het reguliere onderwijs (Snoek e.a., 2010). Daarnaast is er minder onderzoek beschikbaar waaruit blijkt wat bij deze doelgroep wel en niet werkt. Maar op basis van kennis uit het reguliere onderwijs wordt aangenomen dat een integrale aanpak van middelengebruik het meest effectief is (Van Koperen e.a., 2020; Neppelenbroek, Ekkelboom, De Meij & Schonenberger, 2020). Het uitgangspunt hierbij is de Gezonde School-aanpak met de pijlers beleid, educatie, signaleren en begeleiden en ouderbetrokkenheid (Malmberg e.a., 2010; zie ook www.gezondeschool.nl).

In dit onderzoek is via interviews met Gezonde School-adviseurs, preventiewerkers en onderwijsprofessionals van scholen onderzocht in hoeverre er op dit moment sprake is van een dergelijke integrale aanpak in het cluster 3-, cluster 4- en praktijkonderwijs en welke mogelijkheden er zijn voor verbetering.

Middelenpreventie in het cluster 3-onderwijs

Het EXPLORE-onderzoek uit 2019 is de eerste studie waarin is gekeken naar het middelengebruik van leerlingen in het cluster 3-onderwijs. Daarvoor was er geen informatie beschikbaar over de mate waarin leerlingen van dit onderwijstype roken, alcohol drinken en drugs gebruiken. Ook was er weinig bekend over de manier waarop cluster 3-scholen invulling geven aan middelenpreventie. Normaal gesproken zijn de Gezonde School-adviseurs van de GGD en preventiewerkers van Instellingen voor Verslavingszorg verantwoordelijk voor de implementatie van preventieprogramma's in het onderwijs. Maar ook zij zijn niet of nauwelijks bekend met dit onderwijstype: geen van de geïnterviewde professionals had ervaring met deze doelgroep.

Uit deze verkenning blijkt dat op de meeste cluster 3-scholen wel aandacht is voor middelenpreventie, maar dat er over het algemeen geen sprake is van een integrale aanpak met alle pijlers van Gezonde School. Scholen besteden de meeste aandacht aan de pijlers beleid en educatie. Maar ook hier geldt dat de activiteiten over het algemeen niet structureel zijn. Activiteiten uit de pijlers signaleren en begeleiden en ouderbetrokkenheid ontbreken vaak helemaal.

Op de meeste scholen gelden gedragsregels over roken en alcohol drinken, al staan deze meestal niet expliciet in het schoolbeleid. Het merendeel van de scholen is bovendien niet voorbereid op incidenten met middelengebruik door leerlingen. Als zich een incident voordoet, bepaalt de school meestal ter plekke hoe ze erop reageren. Veel scholen geven wel aan dat ze dit graag anders zouden zien. Zo willen ze graag ondersteuning bij de uitwerking van een protocol dat ze in dit soort situaties kunnen volgen.

Maar deze ondersteuningsbehoefte leeft niet op alle scholen. Sommige vinden het niet nodig om formeel beleid op te stellen, omdat zij ervan overtuigd zijn dat middelengebruik niet speelt bij hun leerlingen. Maar uit het EXPLORE-onderzoek uit 2019 blijkt dat middelengebruik bij leerlingen van het cluster 3-onderwijs wel degelijk voorkomt (Rombouts e.a., 2020c). Iets minder dan de helft (46%) van de cluster 3-leerlingen heeft weleens alcohol gedronken en ongeveer één op de vijf leerlingen heeft weleens gerookt (sigaretten 22% en waterpijp 18%). Ongeveer één op de tien leerlingen heeft bovendien ervaring met het gebruik van cannabis (8%) en lachgas (11%). Wel lijkt het aantal gevallen van middelengebruik in het cluster 3-onderwijs meestal lager te zijn dan in het reguliere onderwijs (Rombouts e.a., 2020c). Toch is het de vraag of de aanname dat middelengebruik onder leerlingen van cluster 3-scholen niet speelt, terecht is.

Lessen over roken, alcohol of drugs maken niet standaard deel uit van het curriculum van cluster 3-scholen. Er zijn wel scholen die lessen aanbieden. Dat gebeurt soms naar aanleiding van een incident en soms als onderdeel van een bredere themawEEK. Scholen stellen het lesmateriaal over het algemeen zelf samen, omdat geschikte materialen niet voorhanden zijn. Soms kiezen ze voor lesmateriaal dat eigenlijk is bedoeld voor een andere doelgroep. Daarnaast gebruiken scholen items uit de media, onder andere van het Jeugdjournaal. Ook kiezen ze weleens voor gastlessen, bijvoorbeeld door een ervaringsdeskundige. De meeste scholen hebben wel behoefte aan lesmateriaal dat speciaal voor de doelgroep is ontwikkeld. Dit kunnen bijvoorbeeld filmpjes zijn die de docent in de klas bespreekt.

Maar dit wil niet zeggen dat scholen zulk materiaal structureel bij alle klassen moeten inzetten. Bij klassikale voorlichting is het namelijk erg belangrijk om rekening te houden met de houding van de leerlingen tegenover de verschillende middelen. Eerder onderzoek onder leerlingen in het basisonderwijs laat het volgende zien: als leerlingen erg negatief denken over een bepaald middel, dan kan hun houding in ongewenste richting veranderen na lessen over alcohol, roken of drugs (De Leeuw e.a., 2014). Om deze reden wordt voorlichting in het basisonderwijs op dit moment afgeraden (zie hiervoor de 'Richtlijnen verslavingspreventie' van Lammers e.a. (2019)).

Het is goed mogelijk dat dit advies ook verstandig is voor de onderbouw van het cluster 3-onderwijs. Uit het EXPLORE-onderzoek uit 2019 blijkt namelijk dat leerlingen in het cluster 3-onderwijs over het algemeen ook een negatieve houding hebben tegenover het gebruik van middelen. Bovendien komt naar voren dat de leerlingen van het cluster 3-onderwijs die de vragenlijst hebben ingevuld, gemiddeld ouder zijn dan de leerlingen uit de vergelijkingsgroep van het reguliere onderwijs (Rombouts e.a., 2020c). Het is dus goed mogelijk dat leerlingen in het cluster 3-onderwijs later starten met het gebruik van middelen dan leerlingen in het reguliere onderwijs.

Hoewel er op cluster 3-scholen een stevige zorgstructuur is, maakt de Instelling voor Verslavingszorg hier geen deel van uit. De meeste scholen geven aan geen contact te hebben met de Instelling voor Verslavingszorg uit de regio. Het merendeel vindt zo'n relatie niet noodzakelijk, maar een rechtstreeks contact kan wel van toegevoegde waarde zijn. Veel scholen hebben namelijk niet duidelijk beschreven

welke stappen ze moeten volgen als ze middelengebruik constateren bij een leerling. Bovendien weten veel medewerkers van het cluster 3-onderwijs niet hoe zij signalen van middelengebruik kunnen herkennen. Zij zijn over het algemeen niet getraind in het herkennen van signalen. Maar verschillende scholen staan wel open voor zo'n training.

Op de meeste cluster 3-scholen is geen sprake van ouderbetrokkenheid rondom middelenpreventie. Met de meeste ouders is wel nauw contact, maar dit gaat meestal over andere onderwerpen. Er zijn korte lijnen met ouders: als er iets speelt, neemt de school direct contact op. Ouders bezoeken algemene ouderavonden over het algemeen slecht, onder andere omdat ze eigen problematiek hebben. Voor thema-avonden hebben ze wel wat meer belangstelling, maar de thema-avonden in het cluster 3-onderwijs gaan over andere onderwerpen dan middelengebruik. Scholen verwachten niet dat ouders snel afkomen op een zo'n avond over roken, alcohol of drugs, omdat bij ouders hele andere vragen leven.

Maar verschillende scholen zien wel mogelijkheden om middelenvoorlichting aan ouders te geven in aanloop naar het 18e levensjaar van de leerlingen. Als een leerling 18 jaar wordt, verandert er erg veel in zijn of haar leven. Leerlingen zijn dan extra kwetsbaar en zouden juist in deze periode vatbaar zijn voor middelenmisbruik. Scholen willen in deze periode iets bieden dat hen minder kwetsbaar maakt. Hiervoor kan voorlichtingsmateriaal ontwikkeld worden, aan de hand waarvan scholen het gesprek met ouders aangaan.

Middelenpreventie in het cluster 4-onderwijs

In 2008 is voor het eerst onderzoek gedaan naar middelengebruik onder leerlingen in het cluster 4-onderwijs. Hieruit bleek dat leerlingen in het cluster 4-onderwijs beduidend meer rookten en blowden dan leerlingen in het reguliere onderwijs (Kepper e.a., 2012). In het reguliere onderwijs nam het gebruik van middelen in de jaren daarna sterk af. Het EXPLORE-onderzoek uit 2019 laat zien dat onder leerlingen in het cluster 4-onderwijs sprake is van een vergelijkbare daling (Rombouts e.a., 2020b). Ook laten de resultaten zien dat cluster 4-leerlingen nog steeds het meest kwetsbaar zijn voor middelengebruik. Dit is geen verrassing, omdat cluster 4-onderwijs zich richt op jongeren met psychische stoornissen en/of gedragsproblemen, waarvan bekend is dat dit vaak gepaard gaat met het gebruik van middelen (Bransen e.a., 2008; Kepper e.a., 2009; Kepper e.a., 2012; Poelen e.a., 2015).

Voor het cluster 4-onderwijs bestaan in Nederland twee integrale aanpakken om middelengebruik tegen te gaan. Die zijn beide geheel of gedeeltelijk erkend (zie ook www.loketgezondleven.nl). Het gaat om 'Helder op School' (Lammers, Onrust & Maat, 2020; zie ook www.helderopschool.nl) en 'Samen Slagen' (zie ook www.youz.nl). Uit de interviews met Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers blijkt dat zij in het verleden op verschillende scholen een soortgelijke aanpak hebben geïmplementeerd. Dat gebeurde vanuit projectsubsidies van de betreffende gemeenten. Hoewel ze met de meeste scholen nog steeds contact hebben, is dit in de afgelopen jaren sterk verwaterd. Daardoor is er inmiddels niet echt sprake meer van een structurele integrale aanpak. Oorzaken hiervoor zijn onder andere het verloop onder het personeel van de school, het ontbreken van tijd en geld en de afnemende belangstelling.

Scholen zien middelenpreventie niet altijd als prioriteit. Sommige geven aan dat middelengebruik op hun school niet speelt. Andere zijn bang dat zij door hier aandacht aan te besteden de indruk wekken dat er op school problemen zijn. Verschillende Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers denken daarom dat het zinvol is als er op nationaal of regionaal niveau meer aandacht is voor het belang van middelenpreventie in het onderwijs. Eventueel kan een campagne helpen, met de boodschap dat een school met aandacht voor middelenpreventie geen slechte, maar juist een goede school is. Dat maakt waarschijnlijk meer scholen enthousiast voor middelenpreventie.

Uit de interviews met verschillende onderwijsprofessionals blijkt dat de meeste scholen voor cluster 4-onderwijs middelenpreventie wel belangrijk vinden. Maar de resultaten bevestigen ook dat er op veel scholen geen structurele integrale aanpak (meer) is. De meeste aandacht gaat uit naar de pijlers beleid en signaleren en begeleiden. Op de pijlers educatie en ouderbetrokkenheid vinden minder structurele activiteiten plaats.

De meeste scholen hebben gedragsregels voor het schoolterrein en een protocol. Daarin staat hoe de school moet handelen als ze gebruik bij een leerling constateren. Maar dit heeft meestal al een langere tijd geleden plaatsgevonden, en over het algemeen actualiseren scholen dit beleid niet jaarlijks. Ook verwijzen lang niet alle scholen door naar de Instelling voor Verslavingszorg als hun leerlingen roken, alcohol drinken of drugs gebruiken.

Verschillende scholen ervaren handelingsverlegenheid. Het gebruik is niet altijd zichtbaar en medewerkers herkennen signalen niet altijd. Instellingen voor Verslavingszorg bieden deskundigheidsbevordering in het signaleren en begeleiden van middelenproblematiek, maar hier maken scholen niet altijd gebruik van. Verschillende onderwijsprofessionals vinden dit ook niet nodig, omdat middelengebruik niet speelt op de school. Maar uit de uitkomsten van het EXPLORE-onderzoek uit 2019 valt af te leiden dat deze constatering vermoedelijk niet terecht is. Ongeveer een derde van de leerlingen tussen de 12 en 16 jaar heeft weleens gerookt (31%), iets minder dan de helft (46%) heeft weleens alcohol gedronken en één op de vijf leerlingen heeft weleens geblowd (20%) of lachgas gebruikt (17%; Rombouts e.a., 2020b).

Andere scholen zien het belang van deskundigheidsbevordering wel. Toch blijkt het vaak alweer enige tijd geleden dat de medewerkers een training hebben gehad. Het zou daarom goed zijn om de trainingen signaleren en begeleiden regelmatig te herhalen, zeker wanneer er verloop onder het personeel is.

Ook op het gebied van educatieve activiteiten is ruimte voor verbetering. Scholen hebben meestal geen structureel aanbod. Hiervoor noemden ze verschillende redenen, zoals het ontbreken van tijd en de afwezigheid van geschikt lesmateriaal. De geïnterviewde onderwijsprofessionals waren niet bekend met de beschikbare lesprogramma's die speciaal voor de doelgroep zijn ontwikkeld. Een eerste stap lijkt daarom om het beschikbare aanbod van educatieve activiteiten onder de aandacht te brengen.

Uit de interviews met Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers blijkt wel dat verschillende scholen de voor de doelgroep ontwikkelde methodieken Samen Slagen en 'Be wise, think twice' van Helder op

School uitvoeren. Het is wenselijk om de bekendheid van dit aanbod verder te vergroten, maar dit is niet voldoende. Want zolang er te weinig aandacht is voor de noodzakelijke randvoorwaarden, blijft de invoering van een integraal preventieprogramma moeizaam verlopen. De verplichte training die docenten voorafgaand aan Be wise, think twice moeten volgen, ervaren sommige scholen bijvoorbeeld als een barrière.

De Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers geven aan dat op veel scholen weinig tijd is om te investeren in educatieve activiteiten over roken, alcohol of drugs. Pas als zich een incident voordoet, lijkt er meer ruimte te ontstaan. Al geven verschillende scholen ook in dit geval de voorkeur aan gastlessen. Hoewel gastlessen zeker een meerwaarde kunnen hebben, heeft dit als losse activiteit weinig effect. Doordat de doelgroep kwetsbaar is, is het belangrijk dat lessen over roken, alcohol en drugs structureel deel uitmaken van het curriculum.

Hoewel het contact met de meeste ouders goed is, komt ouderbetrokkenheid bij middelenpreventie op de meeste scholen maar moeizaam van de grond. Ouders bezoeken ouderavonden en themabijeenkomsten vaak slecht. Dit is een punt waar zowel de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers als de onderwijsprofessionals mee worstelen. Sommige Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers zijn van mening dat de school zelf meer inspanningen kan leveren om ouders te bereiken.

Maar volgens de scholen hangt de tegenvallende opkomst vooral samen met het onderwerp en de doelgroep. Ouders vinden het thema niet interessant, verwachten niet dat dit gaat over hun eigen kind, hebben eigen problematiek of zijn niet in de gelegenheid om naar school te komen. Aangezien de meeste ouders wel betrokken zijn als het over hun eigen kind gaat, is het vermoedelijk effectiever om gebruik te maken van deze natuurlijke contactmomenten. Ondersteunend materiaal kan helpen bij het voorlichten van ouders over middelengebruik en het preventiebeleid op school.

Middelenpreventie in het praktijkonderwijs

Uit het EXPLORE-onderzoek uit 2019 blijkt dat het middelengebruik in het praktijkonderwijs over het algemeen vergelijkbaar is met het middelengebruik in het reguliere vmbo-b, met uitzondering van het gebruik van alcohol. Iets minder dan een derde van de leerlingen (12-16 jaar oud) in het praktijkonderwijs heeft weleens alcohol gedronken (30%) tegenover ongeveer de helft van de vmbo-b leerlingen (50%), leerlingen in het cluster 3-onderwijs (46%) en cluster 4-onderwijs (46%; Rombouts e.a., 2020b). Hoewel het gebruik van leerlingen in het praktijkonderwijs overeenkomt met dat van leerlingen in het vmbo-b, wil dit niet zeggen dat leerlingen in het praktijkonderwijs niet kwetsbaar zijn. Leerlingen in het vmbo-b gebruiken namelijk relatief veel middelen in vergelijking met leerlingen van andere onderwijstypen in het reguliere onderwijs (Rombouts e.a., 2020a).

Ook het praktijkonderwijs besteedt over het algemeen aandacht aan middelenpreventie, maar heeft lang niet altijd een integrale aanpak waarin alle pijlers van Gezonde School terugkomen. Bijna alle scholen hebben middelenpreventie opgenomen in het schoolbeleid, al liggen gedragsregels niet altijd schriftelijk

vast. De meeste medewerkers weten wat de school van ze verwacht als ze middelengebruik bij een leerling constateren. Maar verschillende onderwijsprofessionals geven aan dat ze niet goed weten waaraan je middelengebruik kunt herkennen. Het merendeel van de scholen heeft behoefte aan deskundigheidsbevordering in het signaleren en begeleiden van leerlingen met problematisch middelengebruik. Toch maken de meeste scholen geen gebruik van de trainingen die Instellingen voor Verslavingszorg aanbieden.

In het praktijkonderwijs geldt ongeveer dezelfde situatie als in het cluster 4-onderwijs. Het contact tussen de Gezonde School-adviseur of preventiewerker van de Instelling voor Verslavingszorg en de school is vaak jaren geleden ontstaan vanuit een projectsubsidie van de gemeente. In deze periode zetten ze verschillende activiteiten op om middelengebruik onder leerlingen terug te dringen. Enkele voorbeelden hiervan zijn samen schoolbeleid opstellen en medewerkers trainen in signalen van middelengebruik herkennen. In de loop van de tijd is het contact enigszins verwaterd en is er niet meer echt sprake van een structurele integrale aanpak. Het zou daarom goed zijn als hiervoor opnieuw een werkgroep komt. Die kan het schoolbeleid vernieuwen en vastleggen en daarnaast alle medewerkers trainen in het herkennen van signalen van middelengebruik bij leerlingen.

Net als in het cluster 3- en cluster 4-onderwijs is in het praktijkonderwijs meestal geen structureel lesaanbod over roken, alcohol of drugs. Bovendien zijn de meningen verdeeld over de noodzaak hiervan. Sommige scholen geven bewust geen voorlichting over middelen, omdat zij bang zijn dat lessen nieuwsgierig maken en leerlingen aanzetten tot gebruik. Deze onderwijsprofessionals zijn ervan overtuigd dat hun leerlingen geen ervaring met middelen hebben. Maar het is de vraag of deze overtuiging terecht is. Hoewel leerlingen in het praktijkonderwijs minder middelen gebruiken dan leerlingen in het cluster 4-onderwijs, is het gebruik vergelijkbaar met het vmbo-b, waar relatief meer gebruik is dan in de hogere schoolniveaus (havo en vwo; Rombouts e.a., 2020a; Rombouts e.a., 2020b).

Toch is niet uitgesloten dat ook op sommige praktijkscholen (net als in het cluster 3-onderwijs) klassikale voorlichting minder geschikt is voor de jongste leerlingen. Als in de klas nog nauwelijks leerlingen zitten met ervaring met middelen en de leerlingen een negatieve houding hebben tegenover roken, alcohol en drugs, dan is enige voorzichtigheid geboden bij het geven van voorlichting. In dit geval is het mogelijk verstandiger om een programma aan te bieden aan kleinere groepjes leerlingen met een verhoogd risico, zoals het geval is bij 'Take it Personal'. Maar dat betekent niet dat educatieve activiteiten zich vooral moeten richten op de oudere leerlingen. Het is belangrijk dat het onderwijspersoneel goed is toegerust om vast te stellen dat middelengebruik ook echt pas in de latere leerjaren actueel wordt.

Een belangrijk probleem bij het uitvoeren van educatieve activiteiten in welk leerjaar dan ook, is dat passend lesmateriaal ontbreekt. Vanuit Helder op School zijn het 'lesboek Roken' en het 'lesboek Alcohol' voor het praktijkonderwijs in omloop, maar deze lesboekjes zijn verouderd en dringend toe aan een herziening. Veel van het overige lesmateriaal is te talig voor leerlingen in het praktijkonderwijs. Toch

komt het verschillende keren voor dat praktijkscholen dit lesmateriaal hebben geïmplementeerd. Dat komt mogelijk door het ontbreken van passend lesmateriaal.

Tijdens de interviews met Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers kwam bijvoorbeeld naar voren dat praktijkscholen soms gebruik maken van 'Frisse Start', een educatief lesprogramma voor het reguliere onderwijs. Maar de verwachting is dat flinke aanpassingen nodig zijn om dit materiaal geschikt te maken voor leerlingen in het praktijkonderwijs. Het zou daarom goed zijn als er in de toekomst nieuwe lesmaterialen voor deze leerlingen worden ontwikkeld. Hierbij is het wel belangrijk dat dit lesmateriaal uitnodigt tot ervarend leren, omdat leerlingen in het praktijkonderwijs over het algemeen minder goed uit boekjes leren.

Net als in het cluster 4-onderwijs komt de ouderbetrokkenheid bij middelenpreventie in het praktijkonderwijs maar moeilijk van de grond. De opkomst tijdens ouderavonden is over het algemeen erg laag. De genoemde oorzaken hebben over het algemeen te maken met de specifieke doelgroep van het praktijkonderwijs. Zo is er regelmatig sprake van een taalbarrière, laaggeletterdheid en schaamte bij de ouders. Daarnaast geven scholen aan dat ouders minder gemotiveerd zijn om een ouderavond bij te wonen als deze niet over hun eigen kind gaat.

Net als in het cluster 4-onderwijs is er vaak wel goed contact met ouders tijdens individuele afspraken. Dit betekent dat ook in het praktijkonderwijs de mogelijkheid bestaat om voor ouderbetrokkenheid rondom middelenpreventie gebruik te maken van natuurlijke contactmomenten. Als hiervoor ondersteunend materiaal wordt ontwikkeld, is het wel belangrijk om rekening te houden met eventuele laaggeletterdheid.

Tot slot

Uit de verkenning van de wijze waarop scholen invulling geven aan middelenpreventie in het cluster 3-, cluster 4- en praktijkonderwijs blijkt dat er meestal geen sprake is van een structurele integrale aanpak. Het cluster 4-onderwijs hanteert vaker een werkwijze met activiteiten op meerdere pijlers van Gezonde School dan de andere onderwijstypen. Cluster 4-scholen geven over het algemeen meer prioriteit aan middelenpreventie, omdat hier vaker incidenten zijn met middelengebruik. Deze bevinding sluit aan bij de uitkomsten van het EXPLORE-onderzoek uit 2019, waaruit blijkt dat het aantal gevallen van middelengebruik onder leerlingen in het cluster 4-onderwijs het hoogst is (Rombouts e.a., 2020b; Rombouts e.a., 2020c).

Maar voor alle onderwijstypen geldt dat het preventieaanbod effectiever is als dit meer structureel op de agenda staat. In het verleden hebben verschillende scholen voor cluster 4-onderwijs en praktijkonderwijs projecten opgestart, waarbij ze activiteiten uit de verschillende pijlers van Gezonde School hebben opgezet. Maar door de jaren heen is dit verwaterd. Het zou goed zijn als dit soort projecten een vervolg krijgen. Daarbij moeten de verantwoordelijkheden liggen bij een coördinator of werkgroep. Die ziet er dan op toe dat ze het schoolbeleid vernieuwen en vastleggen, het onderwijspersoneel (opnieuw) trainen in het

herkennen van signalen van (problematisch) middelengebruik en nadenken over het opstarten en inbedden van structurele educatieve activiteiten en ouderbetrokkenheid.

Maar dit betekent ook dat betrokkenen zorg moeten dragen voor de noodzakelijke randvoorwaarden als tijd en geld. Als deze randvoorwaarden ontbreken, vormt dat namelijk een grote belemmering voor de uitvoering van een effectief preventieaanbod. Dat blijkt uit de interviews met zowel de Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers als de onderwijsprofessionals. Het cluster 4-onderwijs en praktijkonderwijs werken op dit moment al in meer of mindere mate samen met Gezonde School-adviseurs en preventiewerkers. Daardoor vraagt deze aanpak vooral om intensivering van bestaande relaties.

In het cluster 3-onderwijs moet dit contact vaak nog tot stand komen. Op cluster 3-scholen komt middelenproblematiek minder vaak voor dan op cluster 4-scholen. Toch kan ook dit onderwijstype winst behalen als ze signalen van middelengebruik op tijd opmerken en uitgewerkt hebben op welke manier ze het beste kunnen reageren. Het is waarschijnlijk niet altijd noodzakelijk om educatieve activiteiten aan te bieden in dit onderwijstype. Maar zolang scholen middelenproblematiek niet of onvoldoende herkennen, kan de conclusie niet zijn dat voorlichting aan de leerlingen overbodig is.

Ook als het gaat om de beschikbaarheid van passende materialen, zijn er verschillen tussen de onderwijstypen. Voor het cluster 4-onderwijs is lesmateriaal beschikbaar dat speciaal voor de doelgroep is ontwikkeld. Maar lang niet alle scholen kennen dit aanbod. Voordat er nieuw lesmateriaal komt, is het dan ook verstandig om te investeren in de implementatie van het bestaande aanbod. Het praktijkonderwijs en cluster 3-onderwijs hebben behoefte aan nieuw lesmateriaal, dat aansluit bij de kenmerken van de doelgroep. Dit nieuwe lesmateriaal mag niet talig zijn en moet uitnodigen tot ervaren leren. Beeldmateriaal en interactieve werkvormen zijn het meest geschikt voor deze leerlingen.

Daarnaast geldt voor alle onderwijstypen dat er een andere invulling moet komen van de ouderbetrokkenheid bij middelenpreventie. Traditionele ouderavonden en thema-avonden sluiten minder goed aan, maar er is over het algemeen wel goed individueel contact met de ouders van de leerlingen. Scholen kunnen ouders daarom het beste betrekken bij het preventieaanbod door aan te sluiten bij de natuurlijke contactmomenten tussen de school en de ouders. Vervolgens moeten ze samen met het onderwijs verder verkennen welke ondersteunende tools hierbij van toegevoegde waarde zijn.

8. Referenties

- Bransen, E., Schipper, H., Mutsaers, K., Haverman, M., & Blekman, J. (2008). *Aard en omvang van middelengebruik bij licht verstandelijk gehandicapten jongeren. Een eerste verkenning bij de jongeren zelf en hun begeleiders*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2015). *Speciale scholen; leerlingen, schooltype, leeftijd 1991-2013*. Geraadpleegd op 03-11-2020 van: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37746sol/table?ts=1604412110391>
- Chapman, S. L. C., & Wu, L. T. (2012). Substance abuse among individuals with intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 33(4), 1147-1156.
- Clark, H. K., Ringwalt, C. L., Hanley, S., Shamblen, S. R., Flewelling, R. L., & Hano, M. C. (2010). Project SUCCESS' effects on the substance use of alternative high school students. *Addictive Behaviors*, 35(3), 209-217.
- De Leeuw, R. N. H., Kleinjan, M., Lammers, J., Lokman, S., & Engels, R. C. M. E. (2014). De effectiviteit van De Gezonde School en Genotmiddelen voor het basisonderwijs. *Kind en Adolescent*, 35(1), 2-21.
- Edalati, H., & Conrod, P. J. (2019). A review of personality-targeted interventions for prevention of substance misuse and related harm in community samples of adolescents. *Frontiers in Psychiatry*, 9, 770.
- Hilderink, I., Dijkstra, M., & Bransen, E. (2010). Grensoverschrijdende pubers. Jongeren met LVG en middelengebruik. In Clerkx, M., de Groot, R., & Prins, F. (Red.), *Grensoverschrijdend gedrag van pubers* (pp. 115-129). Apeldoorn: Garant.
- Kepper, A., Monshouwer, K., van Dorsselaer, S., & Vollebergh, W. (2012). Middelengebruik door jongeren. *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*, 90(5), 287-294.
- Kepper, A., Van Den Eijnden, R., Monshouwer, K., & Vollebergh, W. (2014). Understanding the elevated risk of substance use by adolescents in special education and residential youth care: the role of individual, family and peer factors. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 23(6), 461-472.
- Kepper, A., Veen, V., Monshouwer, K., Stevens, G., Drost, W., de Vroome, T., & Vollebergh, W. (2009). *Middelengebruik bij jongens in Justitiële Jeugdinrichtingen*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Lammers, J., Alberti, I., Van 't Klooster, B., & Bouts, M. (2019). *Richtlijnen verslavingspreventie binnen het onderwijs*. Utrecht: Trimbos-instituut/VKN.

- Lammers, J., Goossens, F., Conrod, P., Engels, R., Wiers, R. W., & Kleinjan, M. (2015). Effectiveness of a selective intervention program targeting personality risk factors for alcohol misuse among young adolescents: results of a cluster randomized controlled trial. *Addiction*, 110(7), 1101-1109.
- Lammers, J., Onrust, S., & Maat, M. (2020). Dertig jaar preventie van alcohol, roken en drugs op scholen. *TSG-Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*, 98(2), 72-76.
- Malmberg, M., Overbeek, G., Kleinjan, M., Vermulst, A., Monshouwer, K., Lammers, J., ... & Engels, R. C. (2010). Effectiveness of the universal prevention program 'Healthy School and Drugs': study protocol of a randomized clustered trial. *BMC Public Health*, 10(1), 1-10.
- Neppelenbroek, S., Ekkelboom, J., de Meij, J., & Schonenberger, M. (2020). De GGD als spil in de Gezonde School-aanpak. *TSG-Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*, 98(2), 82-85.
- Onrust, S., Velthof, A., & Verkerk, R. (2016). *Be Wise Think Twice*. Trimbos-instituut: Utrecht.
- Onrust, S., Visser, D., & Speth, E. (2020). *Take it Personal! Casestudie #1*. Trimbos-instituut: Utrecht.
- Poelen, E. A. P., Schijven, E. P., & Vermaes, I. P. R. (2015). De prevalentie van middelengebruik bij jongeren met een licht verstandelijke beperking en ernstige gedragsproblemen in een orthopedagogisch behandelcentrum. *Onderzoek & Praktijk*, 13(1), 25-37.
- Rijksoverheid. (2019). *Bijlage 8 - Antwoorden op vragen over de cijfers van speciaal onderwijs n.a.v. de Staat van het Onderwijs*. Geraadpleegd op 03-11-2020 van: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2019/06/19/kamerbrief-over-voortgang-en-evaluatie-passend-onderwijs/Antwoorden+op+Kamervragen+nav+Staat+van+het+Onderwijs+tav+Cijfers+Speciaal+Onderwijs.pdf>
- Rombouts, M., van Dorsselaer, S., Scheffers-van Schayck, T., Tuithof, M., Kleinjan, M., & Monshouwer, K. (2020a). *Jeugd en riskant gedrag 2019. Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren*. Trimbos-instituut: Utrecht.
- Rombouts, M., Scheffers-van Schayck, T., van Dorsselaer, S., Kleinjan, M., Onrust, S., & Monshouwer, K. (2020b). *Het gebruik van tabak, alcohol, cannabis en andere middelen in het praktijkonderwijs en cluster 4-onderwijs. Resultaten van het EXPLORE-onderzoek 2019*. Trimbos-instituut: Utrecht.
- Rombouts, M., Visser, D., Onrust, S., Tuithof, M., Scheffers-Van Schayck, T., Simon, J., & Monshouwer, K. (2020c). *Preventie en gebruik van tabak, alcohol, cannabis en andere middelen onder jongeren met een licht verstandelijke beperking in het cluster 3-onderwijs. Kerngegevens uit het EXPLORE-onderzoek 2019*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Snoek, A., Wits, E., van der Stel, J., & van de Mheen, D. (2010). *Kwetsbare groepen jeugdigen en (problematisch) middelengebruik: Visie en interventiematrix*. Rotterdam: IVO.

- Stoutjesdijk, R., & Scholte, E. M. (2009). Cluster 4 speciaal onderwijs: een vergelijking tussen leerlingen op cluster 4 scholen en cluster 4 rugzakleerlingen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 48(4), 161-168.
- Sussman, S., Arriaza, B., & Grigsby, T. J. (2014). Alcohol, tobacco, and other drug misuse prevention and cessation programming for alternative high school youth: a review. *Journal of School Health*, 84(11), 748-758.
- To, W. T., Neiryck, S., Vanderplasschen, W., Vanheule, S., & Vandeveld, S. (2014). Substance use and misuse in persons with intellectual disabilities (ID): results of a survey in ID and addiction services in Flanders. *Research in Developmental Disabilities*, 35(1), 1-9.
- Turhan, A., Onrust, S. A., ten Klooster, P. M., & Pieterse, M. E. (2016). A school-based programme for tobacco and alcohol prevention in special education: effectiveness of the modified 'healthy school and drugs' intervention and moderation by school subtype. *Addiction*, 112(3), 533-543.
- Van Koperen, M., Kruitwagen, V., Westhuis, A., & Sobels, M. (2020). Gezonde School: landelijke samenwerking voor een gezonde jeugd. *TSG-Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen*, 98(2), 62-65.
- Vermeulen-Smit, E., Kepper, A., & Monshouwer, K. (2014). *Preventie van problematisch genotmiddelengebruik onder jongeren in risicosettingen. Een systematische literatuurstudie naar de effectiviteit van interventies in justitiële jeugdinrichtingen, residentiële jeugdzorg en speciaal onderwijs en het aanbod van interventies in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Vermeulen-Smit, E., Kepper, A., & Monshouwer, K. (2015). The Effectiveness of Interventions in Special Education, Residential Youth Care and Juvenile Justice Centers in Preventing Adolescent Substance Use: A Systematic Review. *ISSBD Bulletin*, 67(1), 10-22.
- Youz, 2014. *Rapportage 2013*. Interne, niet gepubliceerde publicatie.

